

Աշխատանքը նուիրում եմ իմ երեք ուսուցիչներից մեկի՝ մեծավաստակ հայագետ Բաբկեն Յարութիւնեանի լուսաւոր յիշատակին:

Ալեքսան Յակոբեան

«Աշխարհացոյցի» ամբողջական գիտաքննական բնագրի կազմման առիթով¹ վերջին տարիներին մեր կողմից կատարուած վերլուծութիւնը թոյլ է տալիս մտածել, որ հայկական վաղ միջնադարի այդ բացառիկ աշխարհագրական երկի ստեղծման գաղափարն ու գաղափարախօսութիւնն, ըստ ամենայնի, ուղղակիորէն ներշնչուած են 610-ական թթ. առաջին կէտում Խոսրով Բ Ապրուէզ Սասանեան արքայի տիրապետութեան տակ վերամիաւորուած Մեծ Հայք աշխարհ-շահրում վարչական սպասելի բարեփոխման (ռեֆորմի), մասնաւորապէս՝ «Հայոց իշխանի» ինստիտուտի հաստատման հեռանկարից եւ իրողութիւնից: Մինչ այս տեսակէտի փաստարկումներին անցնելը համառօտ յիշենք (յղելով դեռեւս 1940 թ. Աշ. Աբրահամեանի կատարած ամփոփմանը), որ «Աշխարհացոյցի» ստեղծման «ժամանակի վերաբերեալ բանասէրները յայտնել են իրարից տարբեր չորս հիմնական կարծիք. 1) Մխիթարեաններն «Աշխարհացոյցը» համարել են Մովսէս Խորենացու աշխատութիւն՝ Խորենացուն համարելով Ե. դարի հեղինակ. 2) Սեն-Մարտենն «Աշխարհացոյցը» համարել է կեղծ (սուտ) Մովսէսի գործ՝ գրուած Թ. դ. վերջերում կամ Ժ. դարի սկզբներում. 3) ակադ. Յ. Մանանդեանն «Աշխարհացոյցը» համարել է Խորենացու աշխատութիւն՝ Խորենացուն բերելով Թ. դար. եւ, վերջապէս, պրոֆ. Բ. Պատկանեանն «Աշխարհացոյց»-ը համարել է Անանիա Շիրակացու գործ՝ գրուած է. դարում»²: Նշուածներին յետագայ տասնամակներին աւելացել է միայն ակադ. Ս. Երեմեանի հիմնաւոր տեսակէտը, ըստ որի փաստարկման՝ երկը կարող էր գրուել 618 թուականից ոչ ուշ, քանի որ, ըստ շինարարական արձանագրութեան՝ այդ տարում է վաղարշապատում կառուցուել (կամ գոնէ՝ հիմնադրուել) Ս. Հռիփսիմէի եկեղեցին, իսկ «Աշխարհացոյցում» նրա փոխարէն դեռեւս խօսուում է «մարտիրոսուհիների մատուռների» մասին. ճիշտ է՝ ուսումնասիրողն, ի վերջոյ, նախընտրում է 610 թ. նախօրեակը՝ համարելով, որ Վիրքի սրբատեղիների մասին հեղինակի դրական նկարագրութիւնն աւելի հաւանական է վերագրել Հայ եւ Վրաց եկեղեցական բաժանմանը նախորդած տարիներին»³:

1 Սրբոյ իորն մերոյ Մովսէսի Խորենացոյ Մատենագրութիւնը, Վեներիկ - Ս. Ղազար, 1848. Армянская география VII века по Р. X., Текст и перевод издал К. П. Патканов, СПб., 1877. Աշխարհացոյց Մովսէսի Խորենացոյ, Յանդուածովք Այսնեաց [հրատ. Հ. Ա. Սուրբեան], Վեներիկ - Ս. Ղազար, 1881. Ա. Գ. Աբրահամեան, Անանիա Շիրակացու մատենագրութիւնը, Եր., 1944. Ս. Տ. Երեմեան, «Աշխարհացոյց»-ի սկզբնական բնագրի վերականգնման փորձ.- ՊԲՀ, 1972, 6^{րդ} 4, էջ 209-230. 1973, 6^{րդ} 1, էջ 238-252. 1973, 6^{րդ} 2, էջ 210-230:

2 Ա. Աբրահամեան. Խորենացուն վերագրուող «Աշխարհացոյց»-ի հեղինակի հարցի շուրջը, Եր., 1940, էջ 48:
3 Ս. Տ. Երեմեան, Հայաստանը ըստ «Աշխարհացոյց»-ի (Փորձ VII դարի հայկական քարտեզի վերականգնութեան ժամանակակից քարտեզա-

Արդ, ինչպէս յայտնի է, 610 թ. Բիւզանդիայի Փոկաս կայսրն սպանուեց ապստամբած Հերակլ զօրավարի կողմից, որը նոր կայսր հռչակուեց եւ գահին տիրեց երեք տասնամեակ (610-641): Նրա իշխանութեան առաջին մէկուկէս տասնամեակները եղան կայսրութեան էական թուլացման շրջանը: Օգտուելով իր գլխաւոր հակառակորդի խառնակ վիճակից՝ Իրանի արքայից արքայ Խոսրով Ապրուէզն իր յաղթական բանակներով շատ արագ գրաւեց Բիւզանդիայի գրեթէ բոլոր արեւելեան պրովինցիաները՝ 612-ին՝ Փոքր Ասիայի մեծ մասը, 614-ին՝ Պաղեստինը, 617-ին՝ Եգիպտոսը⁴: Հէնց այդ պատմական պահին տեղի ունեցաւ 385/387 եւ 591 թթ. բաժանումներով երկատուած Հայաստանի (Մեծ Հայքի) երկու մասերի վերամիաւորումը Սասանեանների տէրութեան կազմում:

Ներկայումս լիովին հնարաւոր է թուում փաստարկել, որ մեզ չլսմբագրուած-չհամառօտուած տարբերակով միայն մէկ ձեռագրում հասած (Վենետիկի թիւ 1245. ընդօրինակուած է Հայոց ՌԾԳ - 1604 թ., ցաւալիորէն, խիստ անուշադիր գրիչ Ստեփաննոսի կողմից⁵) այդ աշխարհագրական երկը (նրա աւանդական՝ «ընդարձակ խմբագրութիւն» անուանումը հէնց նշուած պատճառով ընդունելի է կարող լինել) սկզբնապէս շարագրուել է նախ եւ առաջ՝ իբրեւ մի յատուկ ծրագրային փաստաթուղթ-տեղեկատու՝ Տիգրանում 615/616 թ.

կայացած³ (այլ հաշուարկով՝ 617/618-ին⁴), այսպէս կոչուած, «Պարսից ժողովին» մասնակցող հայկական «պատուիրակութեան» կողմից օգտագործուելու նպատակով: Մօտաւորապէս 642 թ. իր աշխատանքն սկսած եւ 659 թ. առաջին կէսին գրիչը վայր դրած Սեբիոս պատմիչի⁵ ուղիղ վկայութեամբ՝ ժողովին մեկնողներն իրենց հետ էին վերցրել «գգիւր սրբոյն Գրիգորի»⁶: Միւս զուգահեռը «Կնիք հաւատոյ» ժողովածոն է, որի ստեղծումը եւս մասնագէտները կապում են Կոմիտաս կաթողիկոսի եւ «Պարսից ժողովի» համատեքստի հետ⁷: Սեբիոսի ունեցած տեղեկութեան համաձայն՝ Սմբատ Բագրատունու եւ անձամբ Խոսրով Ապրուէզ արքայի գլխաւորութեամբ անցկացուած այդ ժողովում քննարկուել է լոկ դաւանական այն խնդիրը, որի արդիւնքում Հայոց եկեղեցու դաւանանքը հաստատուել է իբրեւ Սասանեան տէրութեան քրիստոնեայ համայնքների համար միակ ընդունելին (ըստ առկայ բնագրի՝ «Յորոյ վերայ հրաման ետ արքայ Խոսրով, եթէ ամենայն քրիստոնեայք, որ ընդ իմով իշխանութեամբս են՝

3 Հմմտ. Է. Լ. Դանիէլեան, Հայ եկեղեցու Ալատմամբ Խոսրով Փարուէզի վարած քաղաքակառուցութիւնը.- ՊԲՀ, 1981, 6^{րդ} 4, էջ 197:
4 Տե՛ս M. Van Esbroeck, L'encyclique de Komitas et la réponse de Mar Maroutha (617).- "Oriens Christianus", 85, էջ 162-175
5 Տե՛ս Ա. Յակոբեան, Սեբիոսի Պատմութեան հատուածաբաժանման խնդիրը եւ Ջուարթանցի տաճարի կառուցման մասին գրուելը.- «Համդէս ամսօրեայ», ԾժԹ տարի, Վիեննա-Երեւան, 2005, էջ 213-270:
6 Տե՛ս Սեբէոսի եպիսկոպոսի Պատմութիւն, Չորրորդ տպագրութիւն, բաղդատուութեամբ ձեռագրաց, հանդերձ առաջաբանի եւ ծանօթագրութեամբ ի ձեռն Ստ. Մալխասեանց, Եր., 1939, էջ 150. Պատմութիւն Սեբէոսի, աշխատասիրութեամբ Գ. Աբգարեանի, Եր., 1979, էջ 170:
7 Կնիք հաւատոյ ընդհանուր սուրբ եկեղեցոյ... յատուր Կոմիտաս կաթողիկոսի համահաւաքեալ, հրատ. Կարապետ եպ., Վաղարշապատ, 1914. Կոմիտաս կաթողիկոս, Կնիք հաւատոյ.- «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Դ, է դար, Անթիլիաս, 2005. M. Van Esbroeck, L'encyclique de Komitas et la réponse de Mar Maroutha (617), էջ 162-175:

գրական հիմքի վրայ), Եր., 1963: Գրականութեան վերջին հիմնարար ամփոփումը տե՛ս Բ. Յ. Յարութիւնեան, Մեծ Հայքի վարչա-քաղաքական բաժանման համակարգը ըստ «Աշխարհացոյց»-ի, մաս Ա, Եր., 2001:
1 Մանրամասն տե՛ս История Византии, т. I, Москва, 1970, էջ 364-366:
2 Նկարագրութիւնը տե՛ս Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի վեներիկ, հտ. Բ, յօրինեց Հ. Բ. Վ. Սարգիսեան, Վեներիկ - Ս. Ղազար, 1924, էջ 811-818: Վերտառութիւնն է. «Աշխարհացոյց Մովսէսի Խորենացու յաւանդումը» (թ. 1ա):

հաւատ զՀայոցն կալցին»): Սակայն լրացուցիչ աղբիւրագիտական նիւթի համագրումը թոյլ է տալիս հաստատապէս մտածել, որ նոյն ժողովում կամ աւելի ճիշտ՝ գոնէ նրա համատեքստում, ըստ ամենայնի, քննարկուել ու լուծուել են ստացել նաեւ տարածքային ահաբեկի ձեռքբերումներ ունեցած Իրանական տէրութեան համար կարեւորագոյն այլ պետական, վարչաքաղաքական խնդիրներ:

Ըստ Ժ. Դ. վերջի պատմիչ Մովսէս Դասխուրանցու «Պատմութիւն Աղուանից»-ում (գրուած 982-988 թթ. միջեւ¹) պահպանուած մի քանի ուշագրաւ տեղեկութիւնները՝ Աղուանից աշխարհի «առաջին իշխան»՝ Վարազ Գրիգորը «մկրտութիւն» էր ստացել Վիրոյ Աղուանից կաթողիկոսի (596-629) կողմից եւ նրա իսկ խնդրանքով Խոսրով արքայի կողմից նշանակուել իր այդ պաշտօնում: Հմմտ. բնագրերը. «Վարդ ծնանի զՎարազման եւ զՇուշիկ տիկին եւ զՎարազ Գրիգոր՝ առաջին իշխանն Աղուանից, որ առ [ձեռ. ԵՆ ԷԱՈՒ] զմկրտութիւն ի Վիրոյէ՝ Աղուանից կաթողիկոսէ»: «Այս Վարազ Տրդատ ի Միհրական տոհմէ էր, որք զԱղուանս ժառանգեցին որդի ի հօրէ առնլով: Սա ութերորդ էր ի Վարազ Գրիգորէ՝ առաջին իշխանէն Աղուանից»: «Տէր Վիրոյ, ամս Լ Դ... եւ սա խնդրեաց ի Խոսրովայ արքայէ գրել պատիւս Գարդմանայ տէր եւ իշխանաց [ԵՆ ԻՆՍԱՆ] Աղուանից ի վերայ թղթոց «առ կուսակալս աշխարհիս», զոր եւ դեռեւս գրեն»²:

Արդ՝ Աղուանից Վիրոյ կաթողիկոսը, որը 630-632 թթ. միջակայքում Անանուն Կաղանկատուացու կողմից շարադրուած

եւ Մովսէս Դասխուրանցու կողմից գրեթէ բառացի արտագրուած «Վիրոյ կաթողիկոսի պատմութիւն» կոչուող միաբնակ երկի վկայութիւններով՝ իր իշխանութեան առաջին տարիներից (ճշգրիտ՝ 602-ից) մինչեւ նախավերջին տարին (628 թ.) պատուաւոր աքսորեալի կարգավիճակով պահուել էր Տիգրանում³, ըստ Սեբիոսի՝ 610-ական թթ. կէսերին Տիգրանի «Պարսից ժողովի» մասնակիցներից էր, ընդ որում՝ երկարամյա, քաղկեդոնական դաւանանքով: Սեբիոսի բնագրի այդ հատուածն է. «Իսկ որք զՔաղկեդոնին՝ զՎիրոյ զԱղուանից կաթողիկոսն, եւ այլ բազում եպիսկոպոսունք ի Յունաց կողմանէ, եւ իշխանք, որք եկեալ էին ի ծառայութիւն Պարսից թագաւորին»): Նշենք, որ պատմիչի երկի հեղինակային սկզբնագրի վերականգնման համար նշանակութիւն ունեցող Ա. գրչագիրը Վիրոյի փոխարէն տալիս է «զՎիրս» ընթերցումը, իսկ Երից. պատահիկը եւ Միհրդ. գրչագիրը՝ «զՎրաց»: Սակայն եթէ զրա հիման վրայ մտածենք, թէ Սեբիոսը չի նշել Վիրոյի անունը (այլ՝ Վրաց, չգիտես ինչու ընկած եւ-ով), ապա միեւնոյն է՝ ժողովին մասնակցած Աղուանից կաթողիկոսը (այսպիսով՝ Վրաց կաթողիկոսի կողմից) այդ տարիներին եղել է հէնց նա:

Ըստ Անանիա Մոկացու եւ Արսէն Սափարացու (Ժ. դար)՝ է. դարի առաջին տասնամեակի եկեղեցական բաժանումներից յետոյ, երբ յուսահատուած Արքահամ Աղբաթանեցին 609 թ. ի վերջոյ նզովք ուղղեց վրաց կաթողիկոս Կիւրիոսին եւ «Աղուանիցին» (այսինքն՝ կաթողիկոս Վիրոյին)⁴, Աղուանից եկեղեցին միաբնակու-

3 Վիրոյի «պատմութեան» մասին առաւել մանրամասն տե՛ս Մ. Եպ. Բարխուտարեանց, Պատմութիւն Աղուանից, հտ. Ա., Թիֆլիս, 1902, էջ 92-93. Հ. Ն. Ակիսեան, Մովսէս Դասխուրանցի (կոչումը կաղանկատուացի) եւ իր Պատմութիւն Աղուանից, Վիեննա, 1970, էջ 197-200. Ա. Ա. Ակոպյան, Албания-Алуанк в греко-латинских и древнеармянских источниках, էջ 191-192:
4 Գիրք թղթոց, Տիֆլիս, 1901, էջ 193-194. Արքահամ Աղբաթանեցի. Թողթթ [6].- Մատենա-

թեան էր վերադարձրել Հայոց Կոմիտաս կաթողիկոս Աղցեցին (615-628)¹, որը եւս Տիգրանի «Պարսից ժողովի» մասնակիցներից էր, ընդ որում՝ դեռ եպիսկոպոսի կարգավիճակով: Մատնանշուած տեղեկութիւնների համադրման պարագայում առաւել հաւանական է լուծուել մտածել, որ այսրկովկասեան երկրների որոշակի ինքնավարութիւնը խորհրդանշող ոչ միայն Աղուանից, այլեւ Հայոց եւ Վրաց «իշխանների» հաստատութիւնները (ինստիտուտները) հիմնադրուել են (անկախ նախորդող դարաշրջանների նմանատիպ, բայց աւելի թոյլ հաստատութիւններից) հէնց «Պարսից ժողովում» կամ նրա համատեքստում: Իսկ այդ դէպքում պէտք է հասկանալի լինի, որ նշուած ինքնավարական հաստատութիւնները ենթադրուել էին ոչ միայն Սասանեան կենտրոնական մարմինների կողմից Այսրկովկասի «իշխան»ների իրաւասութիւնների յստակ սահմանում, այլեւ այն վարչատարածքների ճշգրիտ առանձնացում, որտեղ այդ իրաւասութիւնները պիտի գործէին:

Եւ ահա տեսնում ենք, որ մեր «Աշխարհացոյցը» հէնց փորձում է սահմանել տուեալ տարածքները, ընդ որում՝ բաւականաչափ յստակ. ընդ սմին՝ Հայք աշխարհ-շահրի դէպքում է. դարի հայ աշխարհագէտը դա անում է 385/387 եւ 591 թթ. բաժանագծերի բացարձակ անտեսումով (թէպէտեւ երկի բնագիրը բազմազան ու կարեւոր տեղեկութիւններ է հաղորդում այդ բաժանագծերի մասին): Ուշագրութիւն դարձնենք, որ «Աշխարհացոյցում» յատուկ նշուել են նաեւ, նորորեայ եզրոյթով սասած՝ «վիճելի» հատուածները («որ ի Հայոց հանեալ են» կամ «ի Հայոց առեալ են» բառերով): Դրանք էին. Գու-

գիրք Հայոց», հտ. Դ, հրատ. Պ. Մորադեանի. Ա. Յակոբեանի, Անթիլիաս, 2005, էջ 19-20:

1 Տեսուն Անանիայի Հայոց կաթողիկոսի Յաղագս պատմութեան տանն Աղուանից...- «Արարատ», 1897, էջ 137. Լ. Մելիքսեթ-Բէկ, Վրաց աղբիւրները Հայաստանի եւ հայերի մասին, հտ. Ա. (Ե-ԺԲ դար), Եր., 1934, էջ 37-38:

դարք նահանգի գաւառները՝ Վիրք-Վարջան աշխարհ-շահրի դէպքում, Արցախի եւ Ուտիքի գաւառները՝ Աղուանքի դէպքում, եւ Կասպք-Փայտակարան նահանգը՝ Ատրպատական աշխարհ-շահրի դէպքում:

Փակագծում նկատենք, որ «Պարսից ժողովի» հայկական պատուիրակութեան հէնց այս տարածքային «յաւակնութիւնները», ի տարբերութիւն խմբի մնացեալ նպատակադրումների, մնացին Տիգրանի կենտրոնական իշխանութեան կողմից «չբաւարարուած»: Այդպէս՝ «Հայոց իշխան»-ը, որի լիազօրութիւնների ճանաչումը Սասանեաններից շուտով որդեգրուեց նաեւ Արաբական խալիֆայութեան կողմից, իրաւասութիւններ չստացաւ Գուգարք, Արցախ, Ուտիք եւ Փայտակարան նահանգների նկատմամբ, եւ դա շարունակուեց ընդհուպ մինչեւ Աբբասեանների կողմից «Արմինիայի» իշխանաց իշխանի հաստատութեան սահմանումը Թ. դարի առաջին կէսում, որն, ի դէպ, բաւականին արագ վերաճեց թագաւորական իշխանութեան. ընդ սմին Բագրատունի թագաւորները, որոնք շատ արագ զիջեցին իրենց գերիշխանութիւնը «Արմինիայի» մաս կազմող բուն Վիրքի եւ Բուն Աղուանքի նկատմամբ (պաշտօնական արձանագրումը տե՛ս գոնէ Կոստանդին Միրանաձին կայսեր մօտ), ամենեւին բաց չթողեցին ստեղծուած պատեհութիւնը՝ վերը նշուած ծայրամասային նահանգները միասնական հայկական պետութեան կազմում «վերամիաւորելու» հարցում (որն, ըստ Կ. Իւզբաշեանի դիպուկ դիտարկման, ոչ պատահականօրէն էր վերստին ստացել «Մեծ Հայք» պաշտօնական անուանումը²):

«Աշխարհացոյցի» թուագրման մեր տարբերակն ընդունելու դէպքում (610-ական թթ. կէսեր, բոլոր դէպքերում՝ մինչեւ 618 թ., երբ կառուցուեց Վաղարշապատի Ա. Հռիփսիմէի եկեղեցին, որի փոխարէն

2 Տե՛ս Կ. Կ. Իւզբաշեան, Армянские государства эпохи Багратидов и Византия IX-XI вв., Москва, 1988, էջ 81:

մեր երկում դեռևս նշում է «մարտիրոսուհու մատուռ», գոն է իբրև վարկած՝ հնարաւոր է առջ քաշել պատմական երկու հետաքրքրական իրողութեան վերաբերող խնդիրների նորովի քննարկման անհրաժեշտութեան հարցը: Դրանք են.

ա) Արդեօ՞ք Հինգ Ամբաստանին էր «Պարսից ժողովից» յետոյ դարձել առաջին «Հայոց իշխան»-ը (ինչպէս որ Վարազ-Գրիգորն էր դարձել «առաջին Աղուանից իշխան»-ը Վիրոյ կաթողիկոսի միջնորդութեամբ, որն ուրիշ յարմար պահ էր կարող ունենալ արքայից արքայի առջեւ նման միջնորդութիւն անելու, քան «Պարսից ժողովի» պահն էր): Բանն այն է, որ բանասիրական գրականութեան մէջ (Եր. Տէր-Մինասեան եւ ուրիշներ) հիմնովին փաստարկուած է համարուած այդ պաշտօնում Ամբաստի չլինելը, սակայն՝ Հայ եւ վրաց եկեղեցիների բաժանման տարիներին, այսինքն՝ 607-609 թթ., երբ նա «Վրկանի մարզպան» էր: Իսկ 610-ական թթ. կէսերին քաղաքական լրջագոյն փոփոխութիւններ էին տեղի ունեցել, եւ «Վրկանի մարզպանի» պաշտօնն էլ, հաւանաբար, ցմահ էր: Նկատենք, որ Սեբիոսը եւ աւելի ուշ աղբիւրներ՝ ուղղակի նշում ունեն Ամբաստի որդու՝ Վարազտիրոց Բագրատունու կողմից Հայոց իշխանի պաշտօնն՝ իբրև «ամենից արժանաւոր» թեկնածու ստանձնելու իրողութեան մասին, իսկ այդ «արժանաւորութեան» մէջ հնարաւոր է ենթադրել Հինգ ժառանգականութեան գործօնը: Ուշագրութեան առնենք նաեւ Յովհան Մամիկոնեանի պատումը «արժանաւոր» «Հայոց իշխան» Տիրանի մասին, ով, մեր կարծիքով, նոյն Վարազտիրոցն է (համտ. Տիրան - Տիրոց)¹:

բ) Արդեօ՞ք «Պարսից ժողովի» համատեքստում միաբնակութեանը էր վերադարձուել նաեւ Վրաց եկեղեցին՝ բնականաբար, ժամանակաւորապէս եւ, յատուկ

1 Հմմտ. Յովհան Մամիկոնեան, Պատմութիւն Տարսուտոյ, գիտաքննական բնագիրը՝ Ա. Յակոբեանի, «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Ե, է. դար.

նշենք, ստիպողական տարբերակով: Վերջինը Հինգ այն տարբերակն է, որը բառացի հնարաւոր էր համարուած կիրառել Ամբաստ Բագրատունին 600-ական թթ. (Մովսէս Յուրատեցուն ուղղուած վերջին նամակում սրտնեղելով՝ «հո չե՞մ կարող սրի քաշել այդ ամբողջ ժողովրդին»)՝², երբ, շեշտենք, բոլորովին այլ էր պարսկաբնույթական ուժերի յարաբերակցութիւնը: Չէ՞ որ, ինչպէս նկատել է դեռևս Ս. Երեմեանը, «Աշխարհացոյցում» Վրաց աշխարհ-շահրի նշանաւոր սրբավայրերը, օր.՝ Մցխիթայի խաչը, ներկայացուած են լիովին դրական լոյսով, այն դէպքում, երբ 609 թ. Հայոց կաթողիկոս Աբրահամ Աղբաթանեցին, ի վերջոյ, նդովքի սպառնալիքով արգելեց իր հօտին ուխտի գնալ այնտեղ: Ի դէպ, ուսումնասիրողն այդ հիմքով էր «Աշխարհացոյցի» ստեղծումը թուագրում 609/610 թ. Գախորդ ժամանակով, որն, այսպիսով, պիտի համարուի վերապահելի: «Աշխարհացոյցի» նման, փաստօրէն՝ ուղիղ վկայութեանը աւելացնենք հայկական եւ վրացական մատենագրական երկերի (այդ թւում՝ «Վիրոյ կաթողիկոսի պատմութեան») անուղղակի տուեալներն այն մասին, թէ ինչ անողբութեամբ էր 626-627 թթ. Հերակլ կայսեր լեգէոնների ու նրա դաշնակից թիւրքիւտների (վրացական երկում՝ խաղարների) հրոսակների դէմ մարտնչում Տիգրիսի ամրոցում շրջապատուած «Բարթիլի էրիսթաւ» Ստեփանոզ-Ստեփանէն³ (հայկական երկում՝ «տեղացի Վրաց իշխանը»): Իսկ Անտիոքոս Ստրատեգի երկին նուիրուած իր մենա-

Անթիլիաս, 2005, էջ 1122-1124:
2 Ամբաստ Բագրատունի, Թուրք [3], - «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Դ, հրատ. Պ. Մորադեանի, Ա. Յակոբեանի, Անթիլիաս, 2005, էջ 340:
3 Джуншпер Джуаншпернани, Жизнь Вахтанга Горгасала, пер., введение и примечания Г. В. Цулая, Тбилиси, 1986, էջ 99-100. *Քարթլիս ցխովրեայի կամ Վրաց պատմութեան հին հայերէն թարգմանութիւնը*, վրացերէն բնագիրը եւ հին հայերէն թարգմանութիւնը ուսումնասիրութեամբ եւ բաղադրով լոյս ընծայեց Ի. Աբուլաձէն, Թբիլիսի, 1953, էջ 189-190:

գրութեան մէջ դեռևս ակադ. Նիկ. Մառըցոյց է տուել, որ Հերակլի նկատմամբ դրական կամ բացասական (իներտ) վերաբերմունքով կարելի է որոշել հայ եւ վրացի մատենագիրների ու նրանց հերոսների՝ քաղկեդոնական կամ միաբնակ լինելը¹: Տեղին նշենք, որ այդ իշխանը 627 թ. մահապատժի ենթարկուեց (մորթագերծ արուեց) Իրանի դէմ ծանր պատերազմն, ի վերջոյ, յաղթանակով աւարտած բիւզանդացիների կողմից (628-ի գարնանն իր մայրաքաղաքում սպանուեց նաեւ Խոսրով արքայից արքան), որից յետոյ, ամենայն հաւանականութեամբ, Վիրքը վերադարձուեց քաղկեդոնական դաւանանքին. ընդամին՝ 632 թ. Կարնոյ ժողովում Հերակլի պարտադրած միակամութեան-մոնոթեիզմի «փոխզիջումային» (բոլոր դէպքերում, իրօք՝ աւելի մեղմ) տարբերակով երկաբնակութեանը զիջումների գնաց նաեւ Հայոց կաթողիկոս Եզր Արահեզացին:

Այս քննութեան արդիւնքները թոյլ էն տալիս համաձայնուել մասնագիտական գրականութեան մէջ վերջին տարիներին ձեռնարկուած նոր փորձերին (Բաբկէն Յարութիւնեան եւ Ալբերտ Մուշեղեան)՝ փաստարկելու Ե. դ. երկրորդ կէսի հեղինակ Մովսէս Խորենացուն «Աշխարհացոյցի» երկասիրող անուանող յետագայ ձեռագրական աւանդոյթի հաւաստիութիւնը²: Ճիշտ է, նշուած ուսումնասիրողների փորձերը վերաբերում են ոչ թէ մեզ հասած բնագրին (գոն է Զ. դ. վերջին յարող ծաւալուն նիւթով՝ Յառաջաբանը, Մեծ Հայքն իր շրջակայ երկրներով, Պարսից աշխարհը եւն), այլ վերջինիս համար իբրև նախագաղափար ծառայած ինչ-որ մի օրինակի (է. դարում «լուրջ խմբագրութեան» ենթարկուած): Սակայն միանգամայն

1 St'ya Antiox Stratig, Pleniement Ierusalima persami v 614 z., груз. текст исследовал, перевел, издал ... Н. Марр, СПб., 1909, էջ 60:
2 St'ya P. B. Յարութիւնեան, Մեծ Հայքի վարչաքաղաքական բաժանման համակարգը ըստ «Աշխարհացոյցի»-ի, Եր., 2001. Ա. Վ. Մուշեղեան, Մովսէս Խորենացու դարը, Եր., 2007:

մից էլ նշենք, որ նման ենթադրական օրինակի բնութագրիչները (պարամետրերը), այդուհանդերձ, յատկօրէն էն սահմանուում յիշատակուած մասնագէտների՝ գոն է այսօր առկայ աշխատանքներում: Ի դէպ, մեր առայժմ նախնական տպաւորութեամբ՝ գուցէ, փոխարէնը կարող է հեռանկարային լինել «Աշխարհացոյցի» հեղինակի փնտրտուքը «Պարսից ժողովի» այն երկու հայ մասնակիցների թւում (Կոմիտաս Ռշտունեաց եպիսկոպոս եւ Մատթէոս Ամատունեաց եպիսկոպոս), որոնք յիշուած են Սեբիոսի մօտ³: Ներկայ հանգամանքներում նման վարկածը գոն է պէտք է մերժուի յայտնի գործերի ու դաւանական ժողովածոների բանասիրական քննութեամբ, որին պիտի փորձենք ձեռնարկել:

«Աշխարհացոյցի» համառօտ խմբագրութեան՝ աւելի քան երեք տասնեակ գրչագրերում մեզ հասած բնագրի (արդէն՝ վերականգնելի հեղինակային նախագաղափարի մասին որոշակի հաւանականութեամբ պատկերացում տուող համեմատական տարբերակով) ուշադիր համադրական ընթերցումը ցոյց է տալիս, որ համառօտող խմբագիրն ուղղակի իր առջեւ չի դրել լուրջ սրբագրման կամ ծրագրային գաղափարախօսական խնդիրների լուծման նպատակներ: Կատարուել են զուտ կրճատումներ ու պարզեցումներ, որոնք, բնականաբար, երբեմն յանգեցրել են բովանդակութեան յայտնի խեղաթիւրումների, սակայն՝ ամենեւին ո՛չ նպատակամղուած (օր.՝ Իրանշահրի նկարագրութեան հատուածում, որտեղ համառօտը չի պահել «Աշխարհ Պարսից» հատուածը, իսկ նրա չորս մասերի նիւթը լրիւ խմբագրել-բաժանել է յաջորդող՝ Մարքի, Երեմայի, Պարսի եւ Արիքի գլուխների մէջ, որոնք համապատասխանում էին պտղոմէոսեան աշխարհ-

3 Վերջինիս բնագիրն է. «Դիպեցան անդ արք երկու եպիսկոպոսը յաշխարհէն Հայոց, արք հաւատարիմը, գորս վասն բոնութեան աշխարհին էին արձակեալ, զի ծանուցեմ թագաւորին՝ Կոմիտաս Մամիկոնէից եպիսկոպոս եւ Մատթէոս Ամատունեաց:

ներին): Բացի այդ, անաչառ բանասէրները վաղուց նկատել են, որ արաբների հզորացումը եւ արշաւանքները ոչ մի կերպ արծարծուած չեն նաեւ «Աշխարհացոյցի» համառօտ բնագրում, ուստի՝ պարզ է, որ վերջինս կազմուել է 620 կամ 630-ական թթ.: Նման ժամանակագրական սահմանը թոյլ է տալիս մտածել, որ համառօտութեան հեղինակը կարող էր լինել երիտասարդ եւ դեռ վարդապետական գիտելիքներ ձեռք չբերած Անանիա Շիրակացին (ծնուած է համարուում 610-ական թթ. սկզբներին), որին յետագայ ձեռագրական աւանդոյթի մի տարբերակը վերագրում է «Աշխարհացոյց»-ի՝ համառօտ վարկածով մի քանի միաւորների հեղինակումը: Ի դէպ, խուսափելով բոլոր փաստարկումների հանգամանալից քննարկումից, համառօտ նշենք, որ մատենագրագէտ-աղբիւրագէտի հայեացքով ոչ մի կերպ ընկալելի է Շիրակացուն բուն «Աշխարհացոյցի» հեղինակ համարող մասնագիտական վարկածի շարունակական արծարծումը¹, քանի որ, ինչպէս վաղուց նկատել են Ք. Պատկանեանը եւ այլ բանասէրներ, դրա բացառման համար բաւարար է թէկուզ միայն 618 թ. հիմնադրուած կամ օծուած Ս. Հռիփսիմէի տաճարի փոխարէն սրբուհու մատուռի յիշատակման փաստը:

Մեր նշած ժամանակագրական տարբերակով (630-ական թթ.) կարող է ընկալելի դառնալ ե՛ւ յետագայ ձեռագրական ժողովածոներում Շիրակացու հեղինակած երկերի հետ համառօտ «Աշխարհացոյցի» միաւորների հարեւանութեան փաստը, ե՛ւ, միւս կողմից՝ նրա այդ երկերում առկայ տիեզերագիտական որոշ պատկերացումների շեղումը «Աշխարհացոյցի» հեղինակի պատկերացումներին: Թւում է՝ հասուն տարիքում վարդապետը լիովին կարող էր օրեւէ կերպ անդրադարձած չլինել պատանի տարիների իր «տեխնիկական» գործերից մէ-

կին, բայց միաժամանակ՝ դա հազիւ թէ խանգարէր նրա գիտում սաներին՝ այդ գործը եւս մեքենայաբար ներառելու իրենց սուղջի նորակազմ ժողովածոներում:

Այսպիսով՝ մեզ հասած «Աշխարհացոյցը» կարող է ներկայացուել ստորեւ տրուած՝ նոր կէտադրմամբ եւ սողատմամբ գիտաքննական բնագրով, որը կազմուած է մէկ գրչագրով պահպանուած մատենագրական միաւորի (Վենետիկի թիւ 1245 գրչագրի ընթերցումները նշանակում ենք՝ V) նախօրինակի վերականգնման սկզբունքներով²: Բոլոր այն դէպքերում, երբ հնարաւոր է յատուկ փաստարկել համառօտ տարբերակի ընթերցումները՝ խմբագրման արդիւնք չլինելը, նախապատուութիւնը տուել ենք V-ի ընթերցումներին: Միաժամանակ սողատակում փորձել ենք ներկայացնել եղած կամ հնարաւոր բոլոր մօտեցումները, որը թոյլ է տալիս ընթերցողին՝ ինքնուրոյն եզրայանգումների գալու: «Մղոնաչափքի» եւ հեղինակի ընծայագրութեամբ աւարտուող «Աստղաբաշխական երկրաչափութիւն» կամ «Աւղաչափութիւն» վերտառութեամբ աւարտական հատուածի (որոնց պատկանելութիւնն «Աշխարհացոյցին» դեռեւս անցեալ դարի կէսերին հիմնաւորապէս ասպցուցել է Աշ. Աբրահամեանը) հրատարակուած տարբերակները համեմատել ենք Դաւիթ քահանայի ընդօրինակած հնագոյն թղթեայ գրչագրի (ՄՄ, թիւ 2679) նմանահանութեամբ կատարուած տպագրի³ եւ մի քանի առաւել վաղ ձեռագրերի հետ:

Օգտագործել ենք հետեւեալ փակագծերը եւ նշանները. [...] – վերականգնում համառօտում պահպանուած հատուածներ:

2 Առիթն օգտագործում եմ՝ շերտ երախտագիտութիւն յայտնելու ներկայ աշխատանքում ինձ մեծապէս օգնած բազմաթիւ գործընկերներին:
3 Տե՛ս Մատեան գիտութեան եւ հասարակական գիտությունների համալսարանի Հայերէն թղթեայ հնագոյն ձեռագիր, 981 թ., նմանահանութիւնը տպագրութեան պատրաստեց եւ աշխատասիրեց Ա. Ս. Մաթեոսեանը, Երեւան, 1995, թ. 208ա:

1 Վերջին անգամ տե՛ս The Geography of Ananias of Sirak (AŠXARHAC'OYC'). The Long and the Short Recensions. Introduction, Translation and Commentary by R. H. Hewsen, Wiesbaden, 1992:

րից. [...] – վերականգնում գրչի վրիպումների. (...) հեղինակի՝ փակագծում արուած զեղումներ. պ^ատմութ^ես^աց – պատուոյ նշանի բացուածք. Ա... – աւելորդ տառեր: Կազմուած բնագիրը որոշակի հաւանականութեամբ պատկերացում է տալիս նրա եօթերորդդարեան վիճակի մասին:

Տառանիշներ բաղդատուած ձեռագրերի եւ բնագրերի

- V – Վենետիկի Մխիթարեան միաբանութեան մատենադարանի ձեռ. թիւ 1245, ժամանակը՝ 1604 թ.
- B – ՄՄ ձեռ. թիւ 2679, ժամանակը՝ 981 թ.
- C – ՄՄ ձեռ. թիւ 4166, ժամանակը՝ ժ.Գ. դար
- D – ՄՄ ձեռ. թիւ 1267, ժամանակը՝ ժ.Ե. դար

- E – ՄՄ ձեռ. թիւ 582, ժամանակը՝ 1575 թ.
- A – Աշ. Աբրահամեանի հրատարակած բնագիր, Երեւան, 1944 թ.
- P – Ք. Պատկանեանի հրատարակած բնագիր, Ս. Պետրբուրգ, 1877 թ.
- v – Վենետիկի 1848 թ. հրատարակութեան բնագիր
- v¹⁻⁴ – Վենետիկի Մխիթարեան միաբանութեան մատենադարանի ձեռագրեր, որոնք օգտագործել են 1848 թ. հրատարակութեան աշխատասիրողները, ընդ որում՝ կցուած թուերը ցոյց են տալիս տուեալ ընթերցումն ունեցող գրչագրերի ֆանակը:
- v_տ – Վենետիկեան հնագոյն տպագրի բնագիրը, որն օգտագործել են 1848 թ. հրատարակութեան աշխատասիրողները:

ԱՇԽԱՐՀԱՑՈՅՑ

[Ա.]

1 [Յ]Աստուածաշունչ գիրս ոչ գտան¹ ի կատարեալ գիտութիւն² աշխարհաց որպիսութեանց, վասն որոյ հարկաւորիմք³ ձեռնարկել յարտաքինսն, որք զաշխարհագրութիւն յարմարեցին ի ճանապարհ⁴ որդութենէ⁴ եւ ի նաւարկութենէ⁵, եւ ստուգեցին յերկրաչափութենէ, եւ ինքն ի երկրաչափութիւն⁶ գտաւ յաստեղաբաշխութենէ: 2 Քանզի ուշ եղեալ խոկացին, թէ ո՞ր տեղիք երկրի ընդ որովք իցեն⁷ կարգեալ յերկնային բոլորակին, եւ զմեծութիւնն տունընջեան եւ զիշերացն: 3 Եւ զոր ի վերայ յերկրի եւ զոր ի ներքոյ երկրի՝ միշտ բերելով յայտնեն եւ զբնակութիւնն մարդկան, ի միջարեւակն⁸ զծէն⁹ զգիրսն առնելով ասպարիսական շափով ի նաւարկութենէ եւ ի ճանապարհորդութենէ իմացեալ զկայանսն եւ զփոփոխեալսն, եւ զայլ ալլուր ալլապէս երեւեալն: 4 Քանզի ի վերայ Այրեցածին բերին կենդանատեսակքն, մտանեն եւ ծագեն՝ բայց Փոքր Արջն գեր ի վերոյ¹⁰ կալով երկրի, ի հիւսիսային կողմանն՝ ասպարիսաւք հինգ հարիւր եւ երկու¹¹ հինգերեկաւք, եւ անդէն¹² զԹուլիս կղզի, որ մեկնէ զհիւսիսականացն անց:

1 V գտանուի փխ գտանի (վեր. Սուրբեանի. հմմտ. նախ. Ա.33, Ե.42, 128, 134, 141 եւն)
 2 V-ում գլխագրից միճէն այստեղ՝ կարմիրով է
 3 V-ում յաճախ աւ-ը գրուած է օ-ով՝ հարկօրիմք. Սուրբեանի նման՝ փոխում ենք առանց նշման
 4 V ճանապարհորդութենէ փխ ճանապարհորդութենէ (վեր. Սուրբեանի)
 5 V նօարկութենէ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց)
 6 V յերկրաչափութիւն փխ երկրաչափութիւն (վեր. Սուրբեանի)
 7 V իցին փխ իցեն (վեր. Սուրբեանի)
 8 VS մէջարեւակն փխ միջարեւակն (վեր.՝ ըստ հետագայի. տե՛ս նախ. Ա.5)
 9 V զծեն փխ զծէն (վեր. Սուրբեանի)
 10 S գերիվերոյ փխ գեր ի վերոյ (V)
 11 V ըք
 12 Սուրբեանը տողատակում ծանօթագրել է «Թերեսս անդ դենն. իսկ այլ Օր. աւանդեն»

5 Եւ¹³ զձանուցելոյ երկրիս [իբրեւ] զգլխո՛ւ ըստ¹⁴ լայնութեանն վաթսուն եւ երեք¹⁵ եւ եւթնետասն¹⁶, որպէս միջարեւակն շրջանակն երեք հարիւր վաթսուն եւ երեք¹⁷ բիւրաւք, եւ վեց հազարեկիւք¹⁸ մասամբք հինգ հարիւր¹⁹ շափուց ասպարիսաց՝ մերձ շուրջունողութեամբ²⁰:
 6 Իսկ²¹ հարաւայինն խոնարհի ի սուղականն, եւ ալլակերպ զայլս երեւեցուցանեն. որպէս Դէո[գո]րոս²² Սամիացի ասէ զՀնդկաց, եթէ ի կիմեոյիկոն²³ նաւելով, ունելով զՏաւոտն²⁴ միջերկնեայ եւ զՊլաւգայ²⁵ ընդ մէջ Կեռեայ: 7 Իսկ²⁶ յԱզանիա նաւելով առ Միջերկրական՝ զԿանաբուս աստղ, որ է Իպպոս՝ ի նոցանէ երե-

13 V-ում Ե-ն գլխատառով է, կարմիրով եւ կրկնակէտից յետոյ, որ պարբերութեան նշան է
 14 VS զորըստ փխ [իբրեւ] զգլխո՛ւ ըստ (վեր.՝ ըստ համաձայնի, տե՛ս ուշ երկարագիր Գ → Դ եւ Տ → Բ. Սուրբեանի տողատակի ծանօթագրումն է «Այլ Օր. իբրեւ զգետ՝ ըստ լայնութեան»)
 15 V ըք
 16 V ըք, S եօթնետասն փխ եօթնետասն (վեր. ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Ա.Տ. Բ.10, 17)
 17 V ըք
 18 V ցեկիւք
 19 V ը
 20 Համաձայնում՝ մերձ (ADEv՝ մեծ) շուրջունողութեամբ (Dv՝ շուրջունելութեամբ). բայց, գուցէ՝ մերձ = վրիպեալ «մեր ձ»^{«տրի»}?
 21 V-ում Ի-ն գլխատառով է եւ կարմիրով, որ պարբերութեան նշան է
 22 V Դէորոս, S Դիողորոս փխ Դէո[դո]րոս (վեր., տե՛ս Դէողորոս. համաձայնում՝ Դիողորոս (E Դերդորոս, Dv՝ Թէողորոս) Սամեացի (AE Սամեացի, Dv՝ Սամոսացի))
 23 V Լիկիկոն, AE Դիմեոիկոն, DPv Լիմեոիկոն, S Լիմիթիկոն [վեր. ըստ համաձայնի] փխ Լիմեոյիկոն (վեր. ըստ DPv. Պտղոմէոսի մօտ՝ Λιμυρικόν)
 24 Սուրբեանը տողատակում ծանօթագրել է «Այսինքն են Ցուլն եւ Բազմաստեղքն (Pleiades)»
 25 V զՊլաւգա, S զՊլաւդա փխ զՊլաւդայն (վեր., համաձայնի տարբերակներն են՝ APv զՊլաւդա, E զՂալիդա, Dv՝ զԼուդա)
 26 V-ում Ի-ն կարմիր գլխատառով է եւ կրկնակէտից յետոյ, որ վրիպեալ պարբերութեան նշան է

ւեալ, եւ ի մէջ նոցա Ապոտոսիկոն հնձական¹ եւ այլ բազում ինչ ասացեալ, մինչեւ Յամաքեալ գաւտին՝ բերելով ընդդէմ տիեզերականին, առ Եթ[ի]ովպաց[ւ]ոց² ճանապարհորդութեանն յԱկիսիմբ[ւ]այ³ աշխարհէն, եւ զՊաստոն ծայր ընդ ձմեռնային շաւղովն⁴ յաներեւակն եւ ի սուղականն կոչս:
 8 Քանզի⁵ յեւթն⁶ նահանգացն զառաջինն տուեալ է ըստ հարաւոյ միջարեւայ գծին. եւ զերեքն⁷ ի նմանէ յԱրջն կոչս՝ այսպէս. երկրորդն՝ ընդ Սիւնիս⁸ ժամս ունելովս յերեքտասանէս⁹, իսկ¹⁰ երրորդն՝ ընդ Աղէքսանդրիա՝ կիսաժամս յառաջ մատուցեալ, որպէս եւ ամենայնք, շորրորդ [ընդ]¹¹ Ռոդոս, որ է միջին նահանգաց եւ կարեւոր ի համաչափութիւնս ըստ գնդական յայտնութեանն¹² ցն, իսկ¹² հինգերորդն՝ ընդ Հոտմ,

1 Սուրբեանի տողատակի ծանօթագրումն է. «Այլ Օր. հնչական», որ համաձայնի բառն է. բայց գուցէ, պիտի ընկալել իբրեւ պակասատր հնձ^{«տրի»} ակա^{«ն»} (հմմտ. նախ. Ա.Տ). յուն. ἄβροτος = «անմարդ», «անբնակ». համաձայնում այդ բառի տարբերակներն են՝ D Ապոտիսիկոն, Pv՝ Ապոտիկոն, v՝ Ապոիկիկոն, v՝ Պոտոսիկոն (սա անցել է ՆՀԲ, Բ, էջ 109). ըստ Սեւ-Մարտեանի. Պատկ. եւ Հիւլընի՝ համեմատելի է յատ. flatus apricus = «արեւակողմ», «հարաւակողմ» (Պլինիոսի մօտ)
 2 VS Եթովպացոց փխ Եթ[ե]ովպաց[ւ]ոց (վեր. ըստ յաջորդների, օր.՝ նախ. Ա.26, 29, Բ.6, Գ.54 եւն)
 3 V յԱկիսիմբ փխ յԱկիսիմբայն (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց, օր.՝ նախ. Ա.39)
 4 V շողովն փխ շաւղովն (վեր. Սուրբեանի)
 5 Այս պարբերութիւնից առաջ Երեմեանը վերականգնելի է համարում ենթավերնագիր՝ «Յաղագս եւթն նահանգացն երկրիս»
 6 V ըք, S յեթն փխ յեթն (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս, օր.՝ նախ. Ա.Տ, Բ.10, 17)
 7 V զգն
 8 Ըստ Պատկ.. Երեմեանի եւ Հիւլընի՝ վերականգնելի է ըստ Պտղոմէոսի՝ Տոնոյոց – Սիւնիս փխն. Սիւնիս (VAPv). համաձայնի այլ տարբերակներն օգտակար չեն՝ Dv՝ Աիւնս, E Ալգոնեալ, v՝ Այնս
 9 V ունելովս յժգէս, S ունելով երեքտասան եւ կէս փխ ունելովս յերեքտասանս (վեր.)
 10 V-ի Ի-ն գլխատառով, կարմիրով եւ կրկնակէտից յետոյ է, որ պարբերութեան նշան է
 11 VS չիք ընդ (վեր. ըստ միւսների)
 12 V-ի Ի-ն գլխատառով, կարմիրով եւ կրկնակէտից յետոյ է, որ պարբերութեան նշան է

վեցերորդն¹³ ընդ Կոստանդնուպոլիս¹⁴, եւթներորդն¹⁵ ընդ Սկիւթիա, եւ ամենայն երկիր¹⁶, որ ըստ դոցին դասեցան:
 9 Յորս¹⁷ նախ առնելի է զտիեզերաց ստորագրութիւն՝ նմանութեամբ գնդականաց պատկերին, եւ ապա ձեւեալ¹⁸ ըստ նորին նմանութեանն, երկրորդ¹⁹ գնդան աստեղեկաւ²⁰, զմեծ կէս շրջանակին, ունելով հարիւր ութսուն²¹ [մասն]²² բնակութեան մարդկան, եւ զվերաշափութիւնն առնելով ժամադիտական, ի ձեռն երեւեցելոց աստղաբոն²³ եւ սկիւթոն գործարանացն, բայց կարեւոր է զի՞ ոպտոայ²⁴ առ ի ցամաքաչափութիւն:
 10 Իսկ Իպպոքոս²⁵ զբաղաբ²⁶ ծովական շափով աւանդեաց, եւ զլուսնի²⁷ պակասու-

13 V-ի վ-ն գլխատառով, կարմիրով եւ կրկնակէտից յետոյ է, որ պարբերութեան նշան է
 14 V Կոստպոլիս (տե՛ս ստորեւ, Գ.59, 60, Ե.2)
 15 S եօթներորդն փխ Եթներորդն (V. Ե-ն գլխատառով է, կարմիրով եւ կրկնակէտից յետոյ, որ պարբերութեան նշան է)
 16 V ձ, S աշխարհ փխ երկիր (վեր., «երկիր» նշանակող այս բոլորագիր ձ-ածէն զաղափարագիրը գրիչը կիրառել է նս մի քանի անգամ)
 17 Այս պարբերութիւնից առաջ Երեմեանը վերականգնելի է համարում ենթավերնագիր՝ «Յաղագս տիեզերաց ստորագրութեան»
 18 S ձեւել փխ ձեւեալ (V. վեր.՝ ըստ համաձայնի)
 19 V-ի Ե-ն գլխատառով եւ կարմիրով է, որ պարբերութեան նշան է
 20 S աստեղականս (ըստ համաձայնի) փխ աստեղեկալս (V. երկրորդ ա-ն եկ-ի վերեւում է)
 21 V ճձ (համաձայնի ADEv՝-ում՝ հարիւր ութսուն եւ երեք)
 22 VS չիք մասն (վեր. Երեմեանի՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս, օր.՝ նախ. Ա.12)
 23 S աստղաբոն փխ աստղաբոն (V. համաձայնի Dv՝-ում աստղոտրոն, v՝-ում աստղոտրոն է, յաջորդ գործիքը կոչում են՝ AE-ն՝ զսկիաթիոնովն, D-ն՝ ոկիթիոն, Pv-ն՝ սկիթոն, v-ը՝ սկիթիոն)
 24 V դիտոպտոայ փխ դիտոպտայ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ համաձայնի Pv-ի, AE-ում դեոպատտեայ է, v՝-ում՝ դիտպտոայ)
 25 S Իպպոքոս փխ Իպպաքոս (V)
 26 V զբաղս փխ զբաղաբս (վեր. Սուրբեանի. սղման դէպքերում գրիչը պատտոյ նշան է դնում)
 27 V զլուսնի փխ զլուսնի (վեր.՝ Սուրբեանի)

թիւն յԱռօրեղայու հինգ¹ ժամ աւանդեալ, ի Կարքեղոն երկոտասան² արժանաւորեալ: 11 Բայց Մառին Տիւռեսացի յերկրական բոլորակէն ուղղե[ա]լ³ որչափ կարէ ցուցանել ժամադիտակն, առնէ գտիեզերագրութիւն ըստ ճանապարհակցութեանն: 12 [Որպէս⁴ Պտղոմէոս Կղաւզէոս չափեալ ասպարիսաւք զամենայն⁵ բնակութիւն մարդկան երկայնութեամբ՝ յարեւմտից սկիզբն արարեալ, որ է Մով անձանաւթ՝ Ովկիանոս⁶, ի ծայրէն⁷ Սպանիա աշխարհին⁸, մինչեւ յարեւելս, յեզեր Սինէացոց⁹ աշխարհին, յԱնձանաւթ երկիր¹⁰, մասունս հարիւր ութսուն: 13 Սոյնպէս¹¹ եւ լայնութեան¹² սկիզբն արարեալ յԱյրեալ գաւառոյն¹³, չափեալ զհիւսիսից Անձանաւթ¹⁴ ծով եւ երկիր՝ մասունս վաթսուն եւ երիս. եւ դարձեալ յԱյրեալ գաւառոյն ի հարաւակոյս չափեալ յԱնձանաւթ երկիր՝ մասունս¹⁵ եւթնետասն, որպէս¹⁶ լինել ամենայն լայնութեանն¹⁷ մասունս ութսուն: 14 եւ առաւել յարտաքս¹⁸ կոյս, քան զայն¹⁹ չէ ուրեք²⁰ զեզր երկրի

1 V յԱռօրեղայու Է, S յԱռօրիւլայ ութ *փխ* յԱռօրիւլայ լլլու ճինգ (վեր.)
 2 V քծամ
 3 V ուղղել *փխ* ուղղեալ (վեր.՝ Սուքրեանի)
 4 AEv՝ որով, Dv՝ Որ է *փխ* Որպէս (Pv)
 5 AE ամենայն *փխ* զամենայն (Pv)
 6 A Ովկիանոսի *փխ* Ովկիանոս (DEPv)
 7 DPv ծայրէ *փխ* ծայրէն (AE)
 8 AE աշխարհէն *փխ* աշխարհին (DPv)
 9 AE զեզեր Սինացոց, D յեզր, Pv յեզր Սինէացոց *փխ* յեզեր Սինէացոց (վեր.՝ ըստ V-ի յաջորդների, տե՛ս նախ. Բ.3, 16, Ե.306, 329, 336)
 10 DPv Անձանաւթ երկրի *փխ* յԱնձանաւթ երկրի (AE)
 11 AE Սապէս *փխ* Սոյնպէս (DPv)
 12 AE լայնութիւն *փխ* լայնութեան (DPv)
 13 AE գաւառեան, D գաւառոյն *փխ* գաւառոյն (Pv)
 14 AE զհիւսիսից յԱնձանաւթ *փխ* զհիւսիսից յԱնձանաւթ (DPv)
 15 AE չիք վաթսուն եւ երիս ... մասունս (I տող) (Pv. տե՛ս մասունս ... մասունս)
 16 Pv որպէս զի (ADEv՝)
 17 AE ընդամէնը լայնութեան *փխ* ամենայն լայնութեանն (DPv)
 18 AE արտաքս *փխ* յարտաքս (DPv)
 19 DPv զայս *փխ* զայն (AE)

տեսեալ կամ գիտացեալ, որպէս ասէ Պտղոմէոս, այլ Անձանաւթ²¹ կոչի երկիր եւ Ովկիանոս: 15 Յորում ինքնագիր²² բոլորակին տիեզերագրութեանցն²³ առեալ Պապայ Աղէքսանդրացոյ²⁴ համառատաբար երկրագրութիւն²⁵, յորմէ մեր եւ այլ²⁶ ծայրաքաղ արարեալ՝ զրեցաք զմեծամեծսն եւ զնշանաւորսն միայն:

16 եւ զչափս որչափութեանց չափուցն²⁷ ո՛չ ըստ յատակի երկրի²⁸, այլ ըստ կատարաց բարձր²⁹ լեռանց տեսութեան³⁰]՝ ընդ յաւելք³¹ անցանելով, ի ձեռն գործարանացն³³ նկատելով զնշոյս Արեգական եւ Լուսնի եւ աստեղաց, ըստ անցն իւր եւթն³⁴ նահանգաց փոփոխման սահմանաց: 17 եւ սահման է բան կարճառատ յայտնիչ բնութեան ենթակալոյ³⁵ իրացն, որ զիւրն ի ներքս փակէ եւ զայլոցն ի բա՛ց որոշէ³⁶:

20 DPv ուրուք *փխ* ուրեք (AE)
 21 DEv՝ ծանաւթ *փխ* Անձանաւթ (APv)
 22 Pv ինքնագիր, Dv՝ երկնագիր, v՝ երկրագիր *փխ* ինքնագիր (AEv՝)
 23 AE տիեզերագրութեանց *փխ* տիեզերագրութեանցն (DPv)
 24 ADEPv Աղէքսանդրացոյ *փխ* Աղէքսանդրացոյ (վեր.՝ ըստ V-ի միւսների)
 25 Pv երկրագրութեամբ, D երկրագրութեամբ *փխ* երկրագրութիւն (AE)
 26 DPv չիք եւ այլ (AE)
 27 DPv որչափութեանցն *փխ* որչափութեանց չափուցն (AE)
 28 AE չիք երկրի (DPv)
 29 DPv յարաբարձր *փխ* կատարաց բարձր (AE)
 30 DPv տեսութեանց *փխ* տեսութեան (AE)
 31 VS չիք Որպէս Պտղոմէոս ... տեսութեան (25 տող) (վեր.՝ ըստ համառոտի. տե՛ս ճանապարհակցութեանն ... տեսութեան)
 32 S օղդ *փխ* յաւելք (V)
 33 V գորարանացն *փխ* գործարանացն (վեր.՝ Սուքրեանի)
 34 S անցնիւր եօթն *փխ* անցն իւր եւթն (V. հմտ. նախ. Ա.8, Բ.10, 17)
 35 V ընթակա (ք-ի վրայ՝ ուղղման կայծակնաձէն նշանով) *փխ* ենթակալ (վեր.)
 36 Այս նախադասութիւնը, Երեմեանի շտապողական պնդմամբ՝ օտարամտութեամբ է Աշխարհացոյց-ի բնագրի համար (վերցուած է Դաւիթ Անյաղթի աշխատութիւնից – Պատկ.)

18 եւ չափն է մասն, եւ մասն ասի հինգ հարիւր՝ ասպարէզ: 19 եւ ասպարէզն՝ հեռակցութիւն վտաւան [մ]ի², եւ ըստ աւղաչափութեանն՝ հարիւր եւթն³ քայլ: 20 եւ քայլն՝ վեց⁴ ոտն, եւ ոտն՝ վեշտասան⁵ մատն: 21 եւ լինի ասպարէզն վեց հարիւր քառասուն եւ երեք⁶ ոտն՝ միով պակաս: 22 եւ մղոնն է եւթն⁷ ասպարէզ: 23 Իսկ⁸ Պարսիցն⁹ ասպարէզն է հարիւր քառասուն եւ չորս¹⁰ քայլ, եւ [մղոնն]¹¹ գետնաչափութեամբ՝ հազար¹² քայլ: 24 եւ հրասախն է երեք¹³ մղոն: 25 եւ երկրաչափութեամբ՝ մասն է հինգ հարիւր ասպարէզ չորեքկուսի¹⁴, որպէս զի լինել մասինն եւթմասուն եւ մի¹⁵ մղոն եւ չորրեակ յեւթմեակ¹⁶ եւ քսան եւ ութե[ա]լ¹⁷ մի¹⁸:

26 Արդ¹⁹՝ 20այսպէս չափեցին զերկիր եւ զծով, սկսեալ յԱյրեալ գաւառոյն, յորում ոչ ինչ

1 V 2
 2 VS վտաւանի *փխ* վտաւան [մ]ի (վեր. Երեմեանի՝ ըստ համառոտի)
 3 V ԸԷ, S հարիւր եօթն *փխ* հարիւր եւթն (վեր.՝ ըստ այլոց, օր.՝ նախ. Ա.8, Բ.10, 17)
 4 V 6
 5 V 36
 6 V 3
 7 V 7
 8 V Է, S եօթն *փխ* եւթն (վեր.՝ ըստ այլոց, օր.՝ նախ. Ա.8, Բ.10, 17)
 9 V-ի Ի-ն գլխատառով եւ կարմիրով է (պարբ. նշ.)
 10 Համառոտում՝ ասպարիզաց, որը նշել է Սուքրեանը. «Այլ Օր. ասեն ասպարիզաց ասպարէզն»
 11 VS չիք մղոնն (վեր. Երեմեանի՝ ըստ յաջորդի. հմտ. «Մղոնաչափք»-ում՝ նախ. Զ.5)
 12 V 100
 13 V 6
 14 V 2 ասպարէս չորեքկուսի *փխ* հինգ հարիւր ասպարէզ չորեքկուսի (վեր. Սուքրեանի)
 15 V 100, S եօթանասուն եւ մի *փխ* եւթանասուն եւ մի (վեր.՝ ըստ այլոց, թէպէտ կայ եւ՝ յետքննեալ)
 16 S չորեակ եօթնեակ *փխ* չորրեակ յետքննեակ (V)
 17 V իրեկ, S քսանեւութեկ *փխ* քսան եւութե[ա]լ (վեր.)
 18 Սուքրեանը տողատակում ծանօթագրել է «Այլ Օր. չորք եօթն՝ է քսան եւ ութ». դա համառոտն է
 19 V-ում Ա-ն գլխատառով եւ կարմիրով է (պարբ. նշան). այստեղ Երեմեանը վերականգնում է ենթափերագիր՝ «Յաղագս չափման տիեզերաց»
 20 Այստեղ Երեմեանը վերականգնում է ենթափերագիր՝ «Յաղագս եւթն նախանգացն երկրիս»

բուսանի՝ արեգականն ընդ յայն²¹ գնալոյ յեղանակէն ամարան, մինչ եւ²² ի ձմեռնալիսն եւ անդրէն վերագառնալոյ: 27 Վասն որոյն ասացին զարեգակն շատ փոքր քան զերկիր. քանզի վաթսուն եւ վեց²³ մասն ասեն զարեգակն՝ զերկուս նահանգս ասելով զբովանդակութիւն արեգակ[ան]ը²⁴, այսինքն՝ աւթեանս քառասուն²⁵. յորմէ ըստ հեղման շողոյն նորացելոյն բորբուքեան՝ ասացին զԱյրեգական գաւառոյն²⁶, եւ աստի անտի նորա՝ Ովկիանոս²⁷ ընդմիջելով զնա ի բնակութեանս եւ ի հարաւալիսն կիսագնդէն, զոր Ընդդէմ-երկիր կոչեցին բնակեցելոյն երկրիս. մեծութեամբ ոչ ըստ սմա, այլ ըստ հիւսիսալիսն կիսագնդին, զորս²⁸ կոչեն Գաւառացեալ²⁹, քանզի նմա ասեն փոքրագոյն զծագրիլ, վասն անձուկ գոլոյն բոլորակին. եւ ընդդէմ³⁰ նա, նմանապէս նորին ի հարաւալիսն եզրն, զոր կոչեն Յամաքեալ³¹:

28 եւ³² ոչ միայն զԱյրեգեալ գաւառե[ա]լն³³, այլ եւ զամենայն աշխարհաւ շուրջ ասեն բնակեալ: 29 Զոր եւ կոստանդիանոս Անտիոքացի ի «Քրիստոնէական տեղագրութեան», որ ասաց զտապանն յԱրեւելե[ա]ն երկրէն³⁴ առ մեզ անցեալ: 30 Բայց Պտղոմէոս, որոյ արբ բազմաշըր

21 S այն *փխ* յայն (V)
 22 S մինչեւ
 23 V 6
 24 V արեգակ (յուկ կլորակ նշան. վեր.՝ Սուքրեանի)
 25 V 10
 26 V գոտոյն *փխ* գաւառոյն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
 27 V Ովկիանոս *փխ* Ովկիանոս (վեր.՝ Սուքրեանի)
 28 S զոր *փխ* զորս (V)
 29 Սուքրեանը տողատակում ծանօթագրել է «Այլ Օր. ցամաքեալ»
 30 Սուքրեանը տողատակում ծանօթագրել է «Ումանք զդէմսն»
 31 V Յաքեալ (վրան դրուած ուղղման կայծակնաձէն նշանով) *փխ* Յամաքեալ (վեր.՝ Սուքրեանի)
 32 Այս պարբերութիւնից առաջ Երեմեանը վերականգնելի է համարում ենթափերագիր՝ «Յաղագս ծովու եւ ցամաքի»
 33 V գաւառն (տե՛ս նախ. Ա.39)
 34 V յԱրեւելան երկրից *փխ* յԱրեւելեան երկրէն (վեր. Սուքրեանի)

ըովթեամբ զամենայն երկիր չափեցին, ոչ ասացին զՈվկիանոս¹ շուրջ լինել, այլ ի մի կողմանէ անկեան² հիւսիսային յարեմտից, եւ ընդ հիւսիսի յարեւելս կոյս տարածել յերից մասանց մասն մի. եւ ընդ արեւմուտս ի հարաւ կոյս՝ ի շորից մասանց յերիս մասունս. եւ ի նմանէ սկսեալ զԱնծանաւթ երկրէ ասէ շրջապատեալ զբնակութիւն մարդկան. եւ զերից ծովուցն՝ զՀնդկացն եւ զՅունացն եւ զԿասբիցն որ է Վրկանի, բնակութիւն մարդկան ասէ լինել շուրջ զնոքաւք. եւ ճշմարիտ է: 31 Քանզի³ զՅունականան եւ զԿասբիցն եւ ի մէնջ մարդիկ շուրջ անցին. նոյնպէս վարկանիմ եւ զՀնդկայիինն: 32 եւ ոչ որպէս արտաքինքն՝ Դիոնէսիոս⁴ եւ Ապոզոն եւ ընկերք իւրեանց ասեն՝ պարունակել Ովկիանոսի զամենայն: 33 Ռրում եւ Կոստանդիանոս⁵ Անտիոքացի հանդիպի վիճել [ընդ] ընկերս⁶ իւր յԱստուածային Գրոց, յորմէ ոչ տեսաք հատումն ինչ բան բանի պատասխանելով. զի երկոքին գտանին յԱստուածային Գիրս՝ եզարբար եւ յոգնաբար ասացեալ. Ժողովեսցի՞նք շուրջ ի ժողով մի. եւ ի ժողովս իւրեանց^a, եւ թէ՛ Զժողովս շուրջն կոչեաց ծովս^b:

34 Իսկ⁸ յազագս երկրի բնակելոյ մարդկան՝ երկայնութեամբ յարեւելից յարեւմուտս,

1 V զՈվկիանոս փխ զՈվկիանոս (վեր. Սուրբեանի)
 2 VS անգեան փխ անկեան (վեր. ըստ հետազայի)
 3 Համառոտում Բ զլխի վերնագիրը վրիպմամբ բերումս է այս նախադասութիւնից ասաջ. թերեւս. նախազաղափարում այն եղել է աջ երեսի ձախ լուսանցքում եւ համառոտող խմբագրի կողմից վրիպմամբ վերագրուել է ձախ երեսի բնագրին (որ Քանգի-ն էլ, միգրացէ. ունէր կարմրատառ գլխատառ). իրաւացի վերականգնումը՝ Երեմեանի (1972)
 4 Տ Դիոնէսիոս փխ Դիոնէսիոս (V)
 5 V Կոստ, S Կոստանդին փխ Կոստանդիանոս (վեր. ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Ա.28)
 6 V ընգերս փխ ընդ ընկերս (վեր.՝ Սուրբեանի. հմմտ. ընդ ... ընգ)
 7 V Ժողովեսին (վեր.՝ Սուրբեանի)
 a ՎՊԳ. ՆԳ. Լ՝ 9
 b ՆԳ. Լ՝ 10
 8 V-ի Ի-ն գլխատառով եւ կարմիրով է՝ պարբերութեան նշան, որից ասաջ Երեմեանը վերականգնում է. «Յաղագս երկրի բնակելոյ մարդկան»

վասն բարեխառնութեան⁹. եւ ի հարաւոյ եւ ի հիւսիսոյ՝ անբնակ լինել, վասն սաստիկ ջերմոյ եւ սառնամանեաց: 35 Նոյնպէս վիճել յԱստուածային Գրոց բան առ բան պատասխանի՝ այսպիսի ինչ ասէ Աստուած ցՅոբ, թէ՛ Խելամո՞ւտ իցես լայնութեան առ ի Աերքոյ երկնից, ո՞րչափ իցի^c: 36 Իբրեւ տարակուսեալ զնա, յազագս հարաւոյ անբնակին եւ հիւսիսոյ լերանց ձմեռանցելոցն, ընդ որովք թագել¹¹ կարծես զարեգակն: Քանզի յառաջագոյն Սոփա՛րայ Մինեցլոյ¹² ասացեալ էր, թէ՛ «Երկայն է չափ երկրի»՝ որպէս զգիտակ բնակութեան մարդկան^d: 37 Իսկ¹³ ընդզէմ այգոցիկ պատասխանեցին յՆսայիեայ, թէ՛ Հաստատեաց զերկիր բնակիլ¹⁴ ի նմա^e. եւ զարձեալ, թէ՛ Ոչ ի գոր ինչ արար զնա, այլ ի բնակութիւն ստեղծ զնա¹⁵:

38 Իսկ ընդզէմ զոցս պատասխանի Դաւթ՛այ¹⁶, թէ՛ Զաշխարհ լրիս իւրով դու հաստատեցեր, զհիւսիս եւ զհարաւս. եւ Սաղմոն ասէ. Տէր արար զԷնս եւ զանշէնս եւ զգարս բնակեալս^h, եւ այլդ՝ նոյնպիսի: 39 Բայց հաւանեալ եմ զարանցն Պտղոմ[ել]այի¹⁷, որք շուրջ եկին զԱյրեցեալ գաւառան եւ զազգսն¹⁸ շուրջ գրեցին

9 V բարեխառնութեան փխ բարեխառնութեան (վեր. Սուրբեանի)
 10 V չափից փխ չափ իցել (վեր. Սուրբեանի)
 c ՅՊԳ. Լ՝ 18-19
 11 Տ որով թագեալ փխ որովք թագել (V)
 12 V սոփաէրա մեներցոյ, S Սովփարայ Մինեցոյ փխ Սոփա՛րայ Մինեցլոյ (վեր.՝ ըստ Յոբ, ԺԱ 1)
 d ՅՊԳ. ԺԼ՝ 9
 13 V-ում Ի-ն գլխատառով է. կարմիրով եւ կրկնակէտից յետոյ, որ պարբերութեան նշան է, սակայն՝ վրիպեալ
 14 S բնակել փխ բնակիլ (V)
 e ՎՊԳ. Լ՝ 18
 15 V զնայ փխ զնա (վեր. Սուրբեանի ըստ միւսների)
 f Լ՝ 18
 16 V Դաւթեա, S Դաւթայ փխ Դաւթայի (վեր.)
 g ՍՊԳ. VI (VIԹ) 12
 h Լ՝ 26
 17 V Պտղոմս, S Պտղոմեայ փխ Պտղոմեայ (վեր. ըստ այլոց. օր.՝ Ա. 30, Բ.32, 36, Գ.32, Ե.72, 80)
 18 S զազգսն փխ զազգսն (V)

ճշդիւ՛ եւ զսահմանս ճարակաց նոցա՝ չափեալ յԱկիսիմբայի, եւ զԼուսնի լեառն եւ անդր եւս՝ Անծանաւթ երկիր, եւ շրջեալ առ Անծանաւթ երկր՛աւ² յՈվկիանոսէ մինչեւ յՈվկիանոս, եւ զեւս առաւելն լռեցին, զոր ոչ կոխեաց ոտն մարդոյ: 40 Ըստ որում ասի ի Յոբն, թէ՛ Զգեաց զհիւսիսի զոչնչի³, եւ թէ՛ Հրաման պահեաց՛ զերեսաւք շուրջ, այսինքն թէ՛ Աստուծոյ հրամանն բաւական է ունել զեզեր ջրոյն Անծանաւթ ծովու՛ ոչ պիտոյացեալ երկրի, եւ զեզեր⁵ սպառուածի Անծանաւթ երկրի՝ ոչ պիտոյացեալ ջրոյ: 41 Բայց եթէ շուրջ զԱնծանաւթ երկր՛աւ⁶ ծով եւ շուրջ զԱնծանաւթ ծովով երկրի՝ մեք որպէս զանծանաւթեալ լռեմք, եւ գրեմք միայն՝ զոր ետես ակն եւ կոխեաց ոտն մարդոյ: 42 եւ զառաւելսն հրամանին Աստուածային⁷ վարկանիմք հաւատովք, որպէս ի վերայ երկրի՝ զոր տեսանեմք, նոյնպէս եւ ի ներքոյ երկրի, ըստ Յոբայ, եթէ՛ Զերկիր ի վերայ ոչընչի հաստատեաց⁸. զոր եւ Լուսաւորին հաստատէ՛ ի վերայ ոչընչի կառուցեալ զերկիր. եւ զբան Սաղմոսին, որ ասէ՛ ի վերայ ծովու հիմունս արկ նմա եւ ի վերայ գետոց պատրաստեաց զնա՛ վարկանիմք ծակ⁸ ի միմեանս ծովուցոյ. ըստ⁹ սրբոյն Բարսղի. եւ ընդ ամենայն հի-

մունս երկրի ջուր ցանել¹⁰, ըստ այնմ, թէ՛ Խորք որպէս զգետս վերարկու է նորա^m: 43 եւ որպէս Աստուածաբան¹¹ ասէ, «Խորք ծովայիինք՝ ընդ երկիր եւ ընդ միմեանս միաւորեալք»:

[Բ.] 1 [Աշխարհագիր. Հատած Երկրորդ]¹²

2 Արդ¹³ սկսցուք ըստ Պապայ Սեդեքսանդրացլոյ¹⁴ «երկրագրութեան», որ ըստ ինքնագիր բոլորակին Կղաւզիու Պլատոնեայի¹⁵ «Տիեզերագրութեանցն չափուց», զոր սկսեալ յԱյրեալ գաւառայն¹⁶ կրկնակի ի հիւսիսի եւ ի հարաւ:

3 եւ¹⁷ Այրեալ¹⁸ գաւառն սկսանի յԱնծանաւթ յերկրէ Սիւլնէացլոյ¹⁹, անցանելով ըստ հիւսիսոյ Սատիրացլոյ²⁰ ծայրին. եւ ի նորին

10 S ջուրոց ունել փխ ջուր ցանել (V. գրումս՝ ջուր անել)
 m ՍՊԳ. ՆՊԳ. Լ՝ 6
 11 S Աստուածաբան փխ Աստուածաբան (V)
 12 VS չիք Աշխարհագիր. Հատած Երկրորդ (վեր. Երեմեանի՝ ըստ համառոտի, որտեղ. սակայն, այս գլխագիրը մի քանի պարբերութիւն վրիպմամբ յետ է տարում ու դրում՝ «Քանզի զՅունականան եւ զԿասբիցն...» նախադասութիւնից ասաջ. տե՛ս վերեւում՝ նախ. Ա.31-ի ծնթ.)
 13 V-ում Ա-ն գլխատառով եւ կարմիրով է, որ պարբերութեան նշան է
 14 V Աղեքսանդրացոյ, S Աղեքսանդրացոյ փխ Աղեքսանդրացլոյ (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324. հմմտ. նախ. Բ.37)
 15 V Կղաւզիու Պլոնեա (Պլո-ի վերեւում գրչի դրած ուղղման կայծակնաձեւ նշանով), S Կղաւզեայ Պտղոմեայ փխ Կղաւզիու Պտղոմեայի (վեր. ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Ե.79 եւ հմմտ բոլորագիր n → u)
 16 VS գոտոյն փխ գաւառայն (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
 17 Այս պարբերութիւնից ասաջ Երեմեանը վերականգնում է ենթավերնագիր՝ «Յաղագս Այրեալ գաւառայն», համառոտում Բայց է՛ փխն. եւ
 18 V յԱյրեալ փխ Այրեալ (վեր. Սուրբեանի)
 19 VS Սիւլնէացոց փխ Սիւլնէացլոց (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324 եւ Ե.298, 306, 336. համառոտում ամենուր Սիւլնէացոց է)
 20 V Սատիրացոց փխ Սատիրացլոց (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)

1 V ճոյի փխ ճշդի (վեր. Սուրբեանի. գուցէ, կարելի է վերականգնելի համարել ուղղակի ճշտի)
 2 VS երկրեա փխ երկրա (վեր.՝ ըստ յաջորդների, օր.՝ նախ. Բ.16, Գ.44, Ե.2, 76 եւն)
 3 S զոչնչի փխ զոչնչի (V. թէպէտ՝ ստորեւ ը-ի պահպանումով է)
 i ՅՊԳ. ԻԳ՝ 7
 4 S պատեաց փխ պահեաց (V)
 j ՎՊԳ. ՅՊԳ. ԻԳ՝ 10
 5 S զեզերս փխ զեզեր (V)
 6 VS երկրեա փխ երկրա (վեր.՝ ըստ յաջորդների, օր.՝ նախ. Բ.16, Գ.44, Ե.2, 76 եւն)
 7 S Աստուծոյ փխ Աստուածային (V. գրչը նախ գրել է Այ, սակայն վերեւում ուղղում տուել՝ այնն)
 k ՎՊԳ. ՅՊԳ. ԻԳ՝ 7:
 l ՍՊԳ. ԻԳ-(ԻԳ)-3
 8 V ծագ, S ծակիլ փխ ծակ (վեր., Սուրբեանը տողատակում ծանօթագրել է. «Յօր. ծագ ի միմեանս, եղաք ըստ օրինակին Վեցօրէիցն Ա. Բարսղի». հմմտ. բարբառային Կ- Գ- Կ)
 9 S ընդ փխ ըստ (V)

կղզի[ե]աց¹ անցանելով ընդ Տապուաբ[ան]իո[ւ] կղզ[ւ]ոյն² ստորոտն, եւ անցանէ ընդ Կալուսի լիճ եւ յԱսապուս³ գետոյն ահունք. եւ ընդ Պիղեալ լեանն եւ ընդ Նեղոսի գետով վտակս եւ ընդ Սպիտակ եթ[է]ովպիայս⁴, ըստ հարաւոյ կողմանէ, եւ Թէոքիմայ լերինն, որ կոչի Աստուածոց աթոռք, ընդ Իւքիս լեանն, ընդ Չկնակեր եթ[է]ովպացիս⁵ յԱնձանաւթ երկիր:

4 Եւ⁶ յազագս Ովկիանոսի, որպէս յառաջագոյն ասացի, է զկողմամբ Չեփիոոս⁷ հողմոց: 5 Սկսանի ի քսան եւ մի⁸ մասնէ լայնութեան առ Չկնակեր եթ[է]ովպաց[ւ]ովք⁹ եւ առ լերամբքն, որ Թէոքիմայն¹⁰ անուանեն, եւ պատէ զարեւմուտս՝ մինչ ի սպառ լայնութեան¹¹ շափոյ. եւ դառնալով ընդ հիւսիսի յարեւելս կոչս՝ մինչեւ վաթսուն¹² մասն երկայնութեան, որ է հանդէպ Կարկինիտէն ծոցոյն Պոնտոսի, առ Քեոսոնիս, կշիռ Տիոս¹³ քա-

1 V կղզաց փխ կղզեաց (վեր. Սուրբեանի)
 2 VS Տապուապիո[ւ] կղզոյն փխ Տապուաբ[ան]իո[ւ] կղզ[ւ]ոյն (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Ե.314, 326, Ի-ի համար՝ նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324. տե՛ս բարբառային Բ → Պ. համապատասխանում ամենուր Տապուաբանիս է)
 3 S Ասապուս փխ յԱսապուս (V)
 4 V ընդ եթովպիայս, S Եթովպիայս փխ Սպիտակ Եթ[է]ովպիայս (վեր.՝ ռդ-անման գաղափարագիրը վերծանելով՝ «սպիտակ». Է-ի վերականգնումն՝ ըստ այլոց. օր.՝ նախ. Բ.9, 16, Դ.30 եւն)
 5 VS Եթովպացիս փխ Եթ[է]ովպացիս (վեր.՝ ըստ յաջորդների, օր.՝ նախ. Բ.9, 16, Դ.30 եւն)
 6 Այս պարբերութիւնից առաջ Երեմեանը վերականգնելի է համարում ենթավերնագիրը՝ «Յաղագս Ովկիանոսի»
 7 V Սեփիոոս փխ Չեփիոոս (վեր. Սուրբեանի)
 8 V իս
 9 VS Եթովպացովք փխ Եթ[է]ովպաց[ւ]ովք (վեր.՝ ըստ յաջորդների, օր.՝ նախ. Բ.9, 16, Դ.30 եւն)
 10 VS Թէոքիմայն փխ Թէոքիմայն (վեր., տե՛ս նախ. Բ.9, 28)
 11 S լայնութեամբ փխ լայնութեան (V)
 12 V ի
 13 Գուցէ, V-ի այս անհասկանալի կշիռ Տիոս-ի փխն. կարելի է վերականգնելի համարել՝ Կղաղիոնապալիս, որ Բիթանիայի հարեւան Ունոնիստ մարզի մայրաքաղաքն է (տե՛ս նախ. Ե.25)

ղաքի՝ Ունոնիստ¹⁴ աշխարհի, եւ Հեոապալսի՝ Սաղուտաոիս¹⁵ Փոխգաց[ւ]ոյն¹⁶, եւ Դէղաղա¹⁷ տեղոյ, որ կայ առ եզր ծովուն Լիկիոյ¹⁸, արդար՝ Մար է¹⁹, որ է Եգիպտոս:

6 Արդ²⁰ որպէս²¹ ասացաք, ցվաթսուն²² մասն Ովկիանոս եկեալ դադարէ, եւ ի նմանէ յառաջ առնու¹ Անձանաւթ²³ երկիր եւ պատէ զմնացեալ մասունս հիւսիսոյ եւ զարեւելս եւ զհարաւ, եւ քսան²⁴ մասն յարեւմտից՝ մինչեւ ց[ն]ոյն²⁵ Ովկիանոս: 7 Իսկ արտաքոյ այսր չէ ուրուք տեսեալ, վասն որոյ Անձանաւթ կոչի երկիր եւ Ովկիանոս: 8 Եւ է [յ]Ովկիանոս²⁶ ծանաւթ նաւագնացութեան կղզիկք²⁷ վեց²⁸ ըստ հարաւոյն, որ երանել[ե]աց կղզիկք²⁹ կոչին, հանդէպ մտիցդ. եւ

14 VS Անոնիատ փխ Ունոնիատ (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Ե.24, 25, 27)
 15 S Սաղուտաոիս փխ Սաղուտաոիս (V)
 16 VS Փոխգացոց փխ Փոխգաց[ւ]ոց (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
 17 V Դէղաղաղա, S Դէղաղա փխ Դէղաղա¹⁷ (վեր., Պտղոմէոսի մօտ՝ Δαίδαλα τόπος)
 18 S Լիբոյ, V Լիբոյ փխ Լիկիոյ (վեր., հմմտ. ուշ երկարագիր Բ → Բ)
 19 VS արդակմար փխ արդար՝ Մար (վեր. ըստ Սուրբեանի դիտարկման, որը տողատակում ծանօթագրել է՝ «Այսպէս յՕր. թուի լինել արդակ Մար, այսինքն ուղղակի Մար, որ է Եգիպտոս». V-ի գրիչը արդակմար անհասկանալի բառի աւելցումը փրայ կայծակնաձեւ նշան է որել՝ առանց ուղղում տալու, գուցէ եւ՝ ուղղելի համարելով հէնց բառամիջի ինչ-ինչ տատեր)
 20 V-ում Ա.-ն գլխատառով է, նոր տողից եւ կրկնակետից յետոյ, որ պարբերութեան նշան է
 21 V որ փխ որպէս (վեր. Սուրբեանի. կանոնաւոր համապատասխանումը պիտի լինէր՝ ուպ)
 22 V ց.ն. (պատուոյ նշանների տակ նշանակում են «վեց հազար վաթսուն») փխ ցվաթսուն (վեր. Սուրբեանի)
 23 VS յԱնձանաւթ փխ յԱնձանաւթ (վեր.)
 24 V ի
 25 V ցոյն փխ ցոյն (վեր. Սուրբեանի)
 26 V Ովկիանոս փխ յՈվկիանոս (վեր. Սուրբեանի)
 27 S կղզիք փխ կղզիկք (V. նոյնը՝ երկիցս ստորեւ. կանոնաւոր փոքրացուցիչ կը լինէր կղզեակք)
 28 V զ
 29 S կղզիք փխ կղզիկք (V. նոյնն է եւս երկիցս՝ կանոնաւոր փոքրացուցիչ կղզեակք-ի փոխարէն)

նոց[ա] ըստ արեւմտից՝ վեց¹ կղզի, եւ կան կղզիք² այս հանդէպ ներքսագոյն Լիբիայ³. եւ դոցա ի հիւսիսեան՝ չորս⁴ կղզիկք⁵:

9 Եւ⁶ գետք [քսան եւ երկու]⁷, որ մտանեն [յ]Արեւմտեան⁸ Ովկիանոս, են այսք. Միսիթլոս, որ գալ [յ] թէոքիմայ⁹ լեանէ. եւ Նիկաս, որ գալ ի Սպիտակ եթ[է]ովպաց[ւ]ոց¹⁰. եւ Ստաքիո, որ գալ ի Ռիւսիտաոիայ լեանէ, առնէ լիճ մի եւ ապա ելանէ եւ մտանէ ի ծով. եւ Գառոս, որ ի վեց¹¹ գետոց¹² եւ լճից միացեալ մտանէ ի Մեծն կոչեցեալ Նաւահանգիստ. եւ Մասաս եւ Ովկիսիս եւ Կուսարիուս եւ Սաղաթոս, որք գան ի Մանդոն լեանէ. եւ¹³ Սեբոս մեծ գետ: 10 Եւ ի Մեծ Ատղաս¹⁴, մինչեւ ի Փոքր Ատղաս¹⁵ մտանեն գետքս այս. նախ՝ Սագաս, ապա Ագնոս, Փուդգիուո¹⁶, Սանաս, Կուսաս. իսկ ընդ Փոքր Ատղաս¹⁷ եւ ընդ Տինգին քաղաք մտանեն գետք Լիոս, Սուբուո, Լիկքս, Չիղաս, Կատնգի¹⁸. առ որ

1 V զ
 2 S կղզիքս փխ կղզիք (V)
 3 V Լիբեա փխ Լիբիայ (վեր. Սուրբեանի)
 4 V ի
 5 S կղզիք փխ կղզիկք (V. երկիցս նոյնն է նախորդի՝ փխն. կանոնաւոր փոքրացուցիչ կղզեակք-ի)
 6 V-ում քաղք մեծ գլխատառ Ե-ով է, տողասկզբում (ուրեմն՝ պարբերութիւն)
 7 VS չիք քսան եւ երկու (վեր.՝ ըստ համապատասխանի բնագիրն է. «Մտանեն եւ գետք քսան եւ երկու (AE քսան եւ մի) յԱրեւմտեայ (D չիք յԱրեւմտեայ) յՈվկիանոս (Pv յՈվկիանոս յարեւմտէ)»)
 8 V արեւմտեան փխ յԱրեւմտեան (վեր.՝ S)
 9 V Թէոքիմ փխ Թէոքիմայ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Բ.3, 4)
 10 VS Եթովպացոց փխ Եթ[է]ովպաց[ւ]ոց (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
 11 V զ
 12 S գետոյ փխ գետոց (V)
 13 Գրուած է մեծ գլխատառ Ե-ով, բայց տողասկզբում (թերեւս, պարբերութիւնը շփոթուած է յաջորդի հետ)
 14 S Ատղաս փխ Ատղաս (V)
 15 S Ատղաս փխ Ատղաս (V)
 16 V-ի գրիչը նախ գրել է Փուդգիուո, ապա Գ-ի վրայ յանմըղվ յսզսզել
 17 S Ատղաս փխ Ատղաս (V)
 18 S Լիկքս, Չիղաս, Կատնգի փխ Լիկքս, Չիղաս, Կատնգի (V)

[միջոցն]¹⁹ կոչի Սեփիտէ, որ է Եւթնեկ, զի Եւթն²⁰ մղոն ունի լայնութիւն տեղ[ւ]ոյն²¹, որ գետաբար մտանէ [յ]Ովկիանոսէ²² յԻբիոկոն պեղագոս, որ է սկիւբն Յունաց ծովուն. որ[ոյ]²³ է հանդէպ յարեւմուտս կոչս Սագադիոն կղզի [յ]Ովկիանոսի²⁴:

11 Այն²⁵ նեղուց բաժանէ ընդ Տինգինի²⁶ եւ ընդ Սպանիա աշխարհն: 12 Իսկ Ովկիանոս երթեալ²⁷ ընդ հիւսիսի՝ դառնալով ընդ արեւելս եւ առնէ կղզիս մեծս երկուս²⁸, որք²⁹ կոչին Վիոնիս³⁰ եւ Ալիոն, եւ կոչին Բերիտանաց[ւ]ոց³¹ աշխարհ, եւ Թուլիս կղզի, որոյ հասարակն արտաք[ոյ]³² շափուց Անձանաւթ երկիր համարեալ է, եւ որ զնմանէ զրոյցք՝ անհաւատալիք: 13 Ունի եւ կղզի մի այլ՝ հանդէպ սահմանի Սարմատիայ³³ եւ Գերմանիայ³⁴, որ Սկանդէ կոչի, յորում Գուդք լեալ են, եւ այլ ազգք բազումք. եւ քան զայս կղզիս այլ նաւագնացութիւն ոչ կալ [յ], եւ ոչ հասեալ

19 Սուրբեանը վերականգնել է քաղք փակագծով (հմմտ. նախ. Դ.2. «ի նեղցին Հերակլեան ծովամիջոցին, որ է Սեպտոս»)
 20 V Է, S եօթն փխ եւթն (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս, օր.՝ նախորդող քաղք)
 21 VS տեղոյն փխ տեղ[ւ]ոյն (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
 22 V Ովկիանոսէ փխ յՈվկիանոսէ (վեր. Սուրբեանի)
 23 VS որ փխ որոյն (վեր.)
 24 VS Ովկիանոսի փխ յՈվկիանոսի (վեր.)
 25 Գրուած է մեծ գլխատառ Ա-ով, նոր տողից, կրկնակետ-վերջակետից յետոյ (=պարբերութիւն)
 26 VS Տինգինի փխ Տինգինի (վեր.՝ ըստ նախորդների, հմմտ. Տինգինի)
 27 V երթեալ փխ երթեալ (վեր. Սուրբեանի, տե՛ս երթեալ ընդ)
 28 V ք, S երկու փխ երկուս (վեր., հմմտ. նախ. Ա.27, Բ.36, Գ.47, Դ.29, Ե.88)
 29 S որ փխ որք (V)
 30 Երրուպէի բաժնում այս կղզին կոչուած է Ութնգիս (տե՛ս նախ. Գ.10)
 31 V Բերիտանաց[ւ]ոց փխ Բերիտանաց[ւ]ոց (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. Գ.9 եւ հմմտ. ուշ երկարագիր S → U)
 32 V արտաք փխ արտաքոյ (վեր. Սուրբեանի)
 33 V Սարմատա, S Սարմատայ փխ Սարմատիայ (վեր., հմմտ. նախ. Գ.47, 48, 54, Ե.80, 82, 91 եւն)
 34 V Գերմանեա, S Գերմանեայ փխ Գերմանիայ (վեր.՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Գ.17, 18, 19 եւն)

է մարդոյ) ուրեք, եւ վասն այնորիկ կոչի Անծա- նաւթ ծով:

14 Եւ՛ ծովք են երեք մեծք, զորովք երկիր շուրջ է:

15 Առաջին² Հնդկացն, որ ասի Կարմիր ծով, որոյ³ երկայնութիւն մասունք հարիւր երեք- տասան⁴, յորոյ ծոցոյն ելանէ Պարսաւոյ եւ Արա- բացւոյն⁵, եւ ծովքն՝ որպէս⁶ թէ ի հիւսիսի յա- րեւմտից կոչս, Պարսայն՝ սակաւ ինչ իբրեւ զա- ղիւսակ, եւ Արաբացւոյն⁷ ազխոյն⁸ նման: 16 Եւ սահմանեալ՝ ի⁹ հարաւոյ անբնակ եւ ան- ծանաւթ երկրաւ, իսկ յարեւելից՝ Սիւլնէացւոյն¹⁰ աշխարհան, եւ ի հիւսիսոյն՝ Հնդկաւք, եւ Կրման եւ Պարսկական եւ Արաբացւոյն¹¹ աշխարհաւք, իսկ յարեւմտից կողմանէ՝ Եգիպտացւոյն¹² եւ Եթովպացւոյն¹³ աշխարհաւք, որք են ի կիրիւն ըստ:

17 Երկրորդ¹⁴ ծով՝ Յունացն, որ ծնանի յովկիանոսէ, ի վեցերորդ մասին երկայնութեան

1 V-ում Ե-ն գլխատառով եւ կարմիրով է՝ պարբե- րութեան նշան, որից առաջ Երեմեանը վերա- կանգնում է ենթավերնագիր՝ «Յաղագս ծովուց» 2 V-ի ձախ լուսանցքում պատուոյ նշանների մէջ ա է ձեւատրուած, որ պարբերութեան նշան է 3 V որով փխ որոյ (վեր. Սուրբեանի. հմմտ. ծով ... որով) 4 V ԾՎ 5 VS Արաբացոց փխ Արաբացւոյն (վեր.՝ ըստ յա- ջորողների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324) 6 S ծովքն փխ եւ ծովքն որպէս (V) 7 VS Արաբացոցն փխ Արաբացւոյն (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324) 8 V ազխոյն փխ ազխոյն (վեր. Սուրբեանի, որը ծա- նօթագրել է՝ «Այսինքն ի ձեւ դոմոյ վայրի») 9 V չիք ի (վեր. Սուրբեանի) 10 V Սիւնէացոց, S Սիւնէացոց փխ Սիւլնէացւոյն (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324 եւ Ե.298, 306, 336) 11 V Արաբացոց փխ Արաբացւոյն (վեր. Սուրբեա- նի. հմմտ. յաջորդի՝ նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324) 12 V Եգիպտացոց փխ Եգիպտացւոյն (վեր. Սուր- բեանի. հմմտ. յաջորդի՝ նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324) 13 V Եթովպացոց փխ Եթովպացւոյն (վեր. Սուր- բեանի. հմմտ. յաջորդի՝ նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324) 14 V-ի Ե-ն գլխատառով, կարմիրով ու կրկնակէտից յետոյ է (պարբերութեան նշան), իսկ ձախ, լուս- անցքում պատուոյ նշաններով ք է ձեւատրուած

եւ երեսուն եւ վեց¹⁵ մասին լայնութեան, զոր տե- ղի Սեփտէ¹⁶ կոչեն, որ է եւթնեկ, զի եւթն¹⁷ մղոն ունի լայնութիւն տեղւոյն¹⁸, յորում ըստ մտիցն՝ Գա՛ղիրոն¹⁹ կղզի լայնութեան²⁰ է. բայց առաւել լայնացեալ՝ ի հիւսիսի եւ ի հարաւ: 18 Չգի մին- չեւ յԱսորիս՝ մասունս երեսուն²¹, եւ սահմանեալ է յարեւելից կողմանէ Ասորւոյն²² եւ Փիւնիկեց- ւոյն²³ աշխարհաւք, իսկ յարեւելից հարաւու²⁴ Հրէաստանի մինչեւ յեգիպտոս, իսկ յարեւելից հիւսիսոյն՝ Կիրիկիոյն²⁵ եւ Սաւրիոյն, եւ Պամփի- լիւոյն²⁶ եւ Կիրիւոյն²⁷ եւ Կառիւոյն եւ Միւսիւոյն, եւ Ելիսպոնոս եւ Բիւթանիւոյն՝ մինչեւ ցՔազկե- դոն, յորմէ ծոցոյն ելանէ Պոնտոսի ծովն. եւ ձգի մինչեւ յեգիպտացւոյն²⁸ աշխարհն, մասունս) ութնետասն²⁹: 19 Իսկ ի հիւսիսոյն կողմանէ եւ- ռոպիա սահմանէ՝ մինչեւ ցՍեփտէ³⁰. իսկ ի հարա-

15 V 16 VS Սեփտ փխ Սեփտէ (վեր.՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Ա.32) 17 V Է, S եօթն փխ եւթն (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ա.8, Բ.10, 17) 18 V տեղոյն փխ տեղւոյն (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս, օր.՝ նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324) 19 V Գաւտիրոն, S Գաւտիրոն փխ Գա՛ղիրոն (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. Գ.2) 20 V Ուվկիանոս փխ Ուվկիանոս (վեր. Սուրբեանի) 21 V 1 22 V Ասորոց փխ Ասորւոյն (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324) 23 V Փիւնեկոց փխ Փիւնիկեցւոյն (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ յաջորդների) 24 V յարեւաւ փխ հարաւու (վեր. Սուրբեանի) 25 V Կիրիկո փխ Կիրիկիոյն (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս, նախ. Ե.190) 26 V Պամփիլա, S Պամփիլայ փխ Պամփիլիւոյն (վեր.՝ ըստ յաջորդների, օր.՝ նախ. Գ.33, 56) 27 V Լիւկիա, S Լիկիա փխ Լիկիաւոյն (վեր., գուցէ եւ՝ կարելի էր վերականգնել Լիկիաւոյն, հմմտ. V-ի՝ եւ = իւ. յաջորդող անունների լ-երը եւս Սուրբեա- նը թողել է առանց վերականգնման) 28 V յեգիպտացոց փխ յեգիպտացւոյն (վեր. Սուր- բեանի. հմմտ. յաջորդի՝ նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324) 29 V մասունս ԾՎ փխ մասունս ութնետասն (վեր. Սուրբեանի) 30 V ցՓետէ փխ ցՍեփտէ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Բ.10, 17)

ւոյն կողմանէ կիրիա սահմանէ՝ մինչեւ ցնոյն Սեփտէ¹:

20 Երրորդ² ծով՝ Վրկանին է, որ կոչի Կաս- բից. եւ ձգի երկայնութիւն նորա ի բերանոյն Ե- րասխաւոյն եւ ի Կոլւր³ գետոյն մինչեւ ցՄուսուպու- լիտիւ⁴ գետոյն, որ թարքմանի⁵ Բազմապատիկ՝ մասունս) քսան եւ երեք⁶: 21 Եւ սահմանէ յա- րեւմտից՝ աշխարհաւք (Հայաւք)⁷, եւ յարեւմտից հիւսիսոյն՝ Աղուանիւք առ Կեսիոս գետով, ապա մուտք Գեռաս եւ Սոնգաս եւ Ալանգաս եւ Ողոն գետովք՝ հոմանուն ազգաց, որ ի Կաւկասոյն ե- լանեն եւ մտանեն ի ծով, եւ են ազգ(ք)ն այն հոմ- անուն շորիւք գետովքն ի Սկիւթ թիւրքաւոր⁹, որ են Ապխտարք: 22 Իսկ ի հիւսիսոյն կողմանէ¹⁰ սահմանի Սկիւթացւոյն¹¹ աշխարհան, առ մու- տս Տաւաւոյն գետոյ, զոր կարծեն¹² եմաթ է, եւ Ռի- մոսի եւ Դեքսի եւ Իաքսաւտեալ¹³ գետոց:

1 V Փետէ փխ Սեփտէ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նա- խորդների, տե՛ս նախ. 32, 38) 2 V Ե-ն գլխատառով է, իսկ տողից ձախ, լուսանց- քում պատուոյ նշանների մէջ ձեւատրուած է գ (արանք պարբերութեան նշաններ են) 3 V Կոլր փխ Կոլր (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ բազմա- թիւ յաջորդների) 4 S ցՄուսուպուլիտոս [վեր.՝ ըստ Պտղոմէոսի, հա- մաձայն յամբարտութեան եւ յաջորդի, տե՛ս նախ. Բ.23] փխ ցՄուսուպուլիտի (V. արդէօ՞ք, վերա- կանգնելի չէ հեղինակային ցՄուսու-ու-Պուլիտի՝ իրանական Ռուդ – «գետ» գետանունասկզբով) 5 S թարքմանի փխ թարքմանի (V. հմմտ. նոյնը եւ յաջորդի՝ նախ. Գ.27) 6 V մասունս ԾՎ փխ մասունս քսան եւ երեք (վեր. Սուրբեանի) 7 VS չիք Հայաւք (վեր.՝ ըստ համաձայնի, տե՛ս աւր ... աւր. V-ի նախորդ աշխարհաւք-ը բառասկզբի ա-ով է, աշխարհ-ի ալիքաձեւ նշանով՝ պատուի տակ, աւ-ի համարժէք օ-ով եւ բառավերջի ք-ով) 8 V ազգն փխ ազգն (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ միւս- ների, օր.՝ նախ. Բ.13, Գ.56 եւն) 9 V Սկիւթ ւահամար, S Սկիւթայ համար փխ Սկիւթ թիւրքաւոր (վեր., հմմտ. ...իւթ – թա...) 10 Գրիչը կողմանէ-ն լրացրել է տողի վերեւում, կից բառերի միջեւ դնելով կայծակնաձեւ նշաններ 11 V Սկիւթացոց փխ Սկիւթացւոյն (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ բազմաթիւ յաջորդների) 12 S կարծեն փխ կարծեն (V) 13 V Իաքսաւտեա, S Իաքսաւտեալ փխ Իաքսաւ- տեալ (վեր., տե՛ս բոլորագիր n → n)

23 Իսկ յարեւելից կողմանէ սահմանի ազգան, որ կոչի Անարիական Նոմբաս¹⁴, առ մտիւքն յՄու- տոս¹⁵ գետոյ, եւ գաւառն, որ¹⁶ կոչի Սագաուուկէ, եւ մտիւք գետոյն, որ կոչի Պոլիտիմիտէս, զոր նախն ասացաք, որ ելանէ յԱլգսիա լեռնէ, առ ո- րովք Սիանի գաւառ, եւ մուտք Ոքսոս գետոյ, առ որովք Ռուբիու ազգ. եւ քաղաք¹⁷ երեք¹⁸, մին կո- չի Ասպաղովտա, եւ միւսն՝ Ոքսիա¹⁹, եւ միւսն Դի- ւարա: 24 Եւ յարեւելից հարաւու²⁰ սահմանի Դէոքսիա²¹ ազգաւ, առ որով գետն Մառգիւ ի Մարգանի աշխարհի, որ ինձ թուի՝ Մրւ եւ Մրվոտ լինել, եւ Աստաւանի ազգ եւ Մաքսիուա գետ եւ հոմանուն գաւառ, մինչեւ ցՔոնիդաս գետ, որք են Վրկանի աշխարհի²², առ որով ձգի երկրորդ Աղոն լեռն: 25 Իսկ ըստ հարաւոյն սահմանի Մեղաց աշխարհան, որ են Մարք, ա- ռեալ ի նոյն Քոնիդաս²³ գետոյ, եւ յարեւմուտս կոչս՝ ազգան²⁴ Անարական Մարք, եւ մտովք գե- տոյն, որ կոչի Սառաուովր, յորում Դէրպիկէս²⁵ գաւառ, զոր կարծեմ Դիլուս, եւ Գեղաւք, յորում մուտք գետոյն, որ ասի Ոմգաս, մինչեւ ցմուտս

14 Գրիչը վերջին ա-ն լրացրել է բառավերջի վերե- տւմ, դնելով նաեւ կայծակնաձեւ նշան. Սուրբեա- նը շեղել է վերջին 2 բառը (չգիտես ինչո՞ւ՝ շեղել է նաեւ յաջորդող Սագաուուկէ, Ալգսիա եւ Ռուբիու անունները) եւ տողատակում ծանօթագրել. «Այլ ՕՕ. Արիական Ամբոստակէք» 15 S Յոստոս փխ Յոստոս (V. գուցէ, վերականգնելի՝ յՈխոս) 16 S չիք որ (V) 17 V քի, S քաղաք փխ քաղաք (վեր.) 18 V ք 19 V Ոքսիա փխ Ոքսիա (վեր. Սուրբեանի, հմմտ. բոլորագիր n → n) 20 S հարաւոյ փխ հարաւու (V) 21 Գուցէ, վերականգնելի է՝ Ոքսիա փխ Գեղքսիա, իբրեւ յուն. δε'Օξία-ից սխալ թարգմանում 22 S աշխարհ փխ աշխարհի (V) 23 V Գոնիդաս, S Գոնիդաս փխ Գոնիդաս (վեր.՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Բ.24) 24 Այս բառին կից լուսանցքում ուղ ձեւացազորով 2 տողով աւելացում է «որ / կոչի», որը Սուրբեա- նը շտապողաբար ներմուծել է բնագիր 25 S Դէրպիկէս փխ Դէրպիկէս (V. Գրիչը նախ գրել է Դէրպիկէս, յետոյ պ-ի վերեւում ուղղում է տուել՝ ք)

գետոյն, որ ասի Կոռոսս¹, եւ Կաղաւք, յորում Գաբառու Բագինք, մինչեւ ի մուտս գետոյն, որ կոչի Կամբիսեա: 26 եւ են ըստ արեւմտից երկու² կղզիք, որ կոչին Դովզէիսք, եւ միւս կղզի՝ յարեւելից, որ կոչի Սաղկա:

27 Նոյնպէս եւ զերկիր բաժանեալ չերիս, չերոպէ, ի Լիբիա, յԱսիա: 28 եւ ունի զարեւմտական կողմն երոպէ եւ Լիբիա³, եւ զհիւսիսայինն՝ մինչեւ ցՏանայիս⁴ գետ, որ ի Ռիպիայի լեռնէ ելանէ եւ գալի մտանէ ի Միովտին ծով, եւրոպիայի է մասն: 29 Իսկ Լիբիա՝ զհարաւայինն⁵, մինչեւ ցԿարմիր ծովն. եւ ի Կարմիր ծովէ եւ յԱնթիոն քաղաքէ, որ կալի ի մէջ քաղաքացն Ռինկորուրայի եւ Գազայի՝ եզեր Փիւնիկեցւոց⁶ ծոցուն, որ ընդ մէջ ծովուն հատանելով՝ անցանէ ընդ կղզիս՝ մինչ ցՏենոդոս ի Քաղկեդոն Բիւթանացոց, մինչ ի Տանայիս⁷ գետ: 30 Իսկ յարեւելս կոչս՝ զհարաւ եւ զհիւսիսի եւ զմէջն՝ Ասիա ունի մինչեւ ցԱնծանաւթ երկիր, վասն որոյ մեծագոյն է քան զայլ հատածսն, եւ սա է առաջին բաժին աշխարհի. եւ զի Լիբիա մեծագոյն է սահմանաք քան զերոպիս, սա երկրորդ է Ասիայի, եւ երկրորդ՝ եւրոպիայի⁸: 31 Ինձ թուի՝ Սեմայի, Քամայի եւ Յափեթի⁹:

32 եւ յաղագս միջոցի աշխարհի բնակութեան մարդկան՝ Պտղոմէոս ասէ զերջանիկն Արաբիա՝ առ հարաւային եզեր Պարսայի ծովուն, որ Զինակերաց ծոցն կոչի: 33 Բայց ոչ հաւանիմ, քանզի Աւետարանն ծագ երկրի կոչէ զերջա-

1 S Կոռոսս փյս Կոռոսս (V)
 2 Vբ
 3 S չիք եւ Լիբիա (V. Սուրբեանը տողատակում է ծանօթագրել. «Յօրինակին անելի գրեալ էր աստ եւ Լիբիա»)
 4 V ցՏանայիս փյս ցՏանայիս (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ համաձայնի. հմմտ. նաեւ նախ. Բ.29)
 5 S զհարաւայինն փյս զհարաւային (V)
 6 VS Փիւնիկեցոց փյս Փիւնիկեցւոց (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս 2 տող ստորեւ եւ նախ. Գ.54, Ե.324)
 7 VS Տանայիս փյս Տանայիս (վեր.՝ ըստ համաձայնի)
 8 V երկր կրպիս փյս երրորդ՝ եւրոպիա (վեր.՝ Սուրբեանի)
 9 S Յափեթի փյս Յափեթի (V)

նիկն Արաբիա, ուստի եկն դշխոյն Սաբայի կամ եթ[է]ովպացւոց¹⁰ յաղագս մերձաւորութեան անձուկ անցիցն, եւ մէջ լսի երուսաղէմ, որ միաշափ հեռակցութիւն ունի ի ծայրից եւ յեզերաց երկրէ, զոր Տէրն ասէ. եւ Դաւիթ ասէ՝ Արար փրկութիւն ի մէջ երկրի¹¹: 34 եւ եւսեթի¹² մեկնելով ասէ. «Ո՛չ վասն Հրէիցն, այլ զի ի մէջ է երուսաղէմ ազգաց ընտրելոց՝ խաչեցաւ Տէրն, զի ամենայն ազգաց է Տէր. ըստ որում ասէ՝ Աստուած թագաւոր յառաջ քան զյաւիտեանս¹³»:

35 Արդ¹⁴ է ճշմարիտ երուսաղէմ մէջ ամենայնի: 36 Թէպէտ ըստ շափուցն Պտղոմէայի¹⁵ երկայն տարածէ յարեւելս կոչս, այլ զերկուս շափան ի մի դնելով՝ նկարագրեսցուք, զի այսպէս եւ հարաւայինն ութ¹⁶ աւելի գալի ըստ Պտղոմէայի. մեք զերկայնու¹⁵ շափն վաթսուն¹⁶ ամբողջ պահեսցուք, զի նեղ է բնակութեամբ, եւ երեք հարիւր ութսուն եւ մի¹⁷. նոյն եւ անոր զհարիւր կրկնեսցուք, եւ լինի յիսուն¹⁸ նոյնզունակ եւ ըստ հարաւային կողմանն յԱյրեցած գաւուլոյն¹⁹, զութն ի շորս²⁰, եւ բերէ՝ ստուգապէս զնմանութիւն պտղոմէական երկրագրութեան:

37 եւ²¹ արդ՝ որովհետեւ բովանդակեցաք զհասարակախաւսութիւնս, սկսանիմք պատմել զառանձնութիւն նոցա ըստ գրից Պապայի Աղէք-

10 VS Եթովպացոց փյս Եթովպացւոց (վեր. ըստ այլոց, օր.՝ նախ. Բ.9, 16, Դ.30)
 11 շ-դ-թ. II-դ-թ. շ-Գ-(շ-Դ) 12
 12 S Եւսեթ փյս Եւսեթի (V. ուղղման նշանով)
 13 II-դ-թ. շ-Գ-(շ-Դ) 12
 14 V Ա-ճ՝ զլիսատառով, կարմիրով եւ կրկնակէտից յետոյ (որ պարբերութեան նշան է)
 15 V Պտղոմէայի փյս Պտղոմէայի (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ բազմաթիւ այլոց, օր.՝ յաջորդ տողում)
 16 Vբ
 17 S զերկայնութեան փյս զերկայնու (V)
 18 Vդ
 19 V գաւառային փյս գաւառային (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
 20 V զքն ի դ
 21 V-ում Ե-ճ զլիսատառով եւ կարմիրով է

սանդրացւոյն¹՝ սկսեալ յԱրեւմտից յՈվկիանոսէ, յառաջին մասնէ երկայնութեան, ի Սպանիայի, ի Մայրէն, որ կոչի Յեռ[ի]ոն², այսինքն՝ Մեծ եւ հրաշալի. որ ծայրն ի ներքս գալի ի յՈվկիանոս՝ առաւել քան զայլ երկիր, մասունս երիս կէս³, որ լինի ասպարէզք հազար հինգ հարիւր յիսուն⁴, որպէս եւ է իսկ ի ներքոյ ստորագրեալ:

[Գ.] 1 [Աշխարհ Եւրոպիա]⁵

2 Յաղագս Սպանիոյ⁶

3 Ա.7 Առաջին բնաշխարհ եւրոպիայի՝ Սպանիա է. երեքանկիւնի ձեւով, կալով ի մէջ ծովուց՝ որպէս կղզի: 4 Սահմանի յարեւմտից Ովկիանոսի⁸ առեալ Յեռիոն⁹ Մայրէն, որ կալի յառաջին¹⁰ մասին յերկայնութեան, յերեսուն եւ

1 V Աղէքսանդրացոյ փյս Աղէքսանդրացւոյ (վեր. Սուրբեանի. հմմտ. նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
 2 VS Յեռոն փյս Յեռիոն (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. Գ.4. իմս՝ «επίων հրուանդան»)
 3 V զք., S Երիս փյս Երիս կէս (վեր. Աբրահամեանի. ըստ Սուրբեանի՝ «Յօր. կայ առ երիս բառի՝ ձեւ մի իբրեւ C, որ թուի նշանակել տասներորդ մասին, այսինքն գաստիճանի. զի մասն ասաց 500 ասպարէզ լինել, եւ Գ մասունք լինին 1500. իսկ աստ անելի կայ եւ 50 եւս, որ է 1/10 մասին»)
 4 V ոչ ծ
 5 V չիք Աշխարհ Եւրոպեայ / S ԵԻՐՈՊԱՅ փյս Եւրոպիայ (պայմանական վերականգնում, հետեւելով Սուրբեանին, ըստ համաձայնի (որն ունի՝ «Աստուածար Աշխարհ Եւրոպիայ երկուսասան») եւ նախորդների ու յաջորդների. տե՛ս օր.՝ ստորեւ, նախ. Գ.74. «Կատարեցաւ Եւրոպիա...»)
 6 S չիք Յաղագս Սպանիոյ (V. գրուած է կարմիրով՝ իբրեւ հէնց ենթավերնագիր. Սուրբեանը բաւարարուել է տողատակի նշումով, բայց, գուցէ, նման խորագրեր ունեցել են հեղինակային միւս հատուածները եւս, օր.՝ ըստ Երեմեանի)
 7 S չիք Ա. (V. գրուած է լուսանցքում, ինչպէս եւ յաջորդները, փոքրատառով, բայց պատուով նշանների մէջ՝ հէնց իբրեւ հատուածահամար. յաջորդող բառը, ինչպէս եւ ստորեւ ամենոր՝ կարմիր գլխատառով է)
 8 V-ի գրիչը, չգիտես ինչու՝ Ովկիանոսի-ի Ի-ի վերեւում կայծակնաձեւ նշան է դրել
 9 S յեռիոն փյս Յեռիոն (V. հմմտ. նախորդի, նախ. Բ.37)
 10 V առաջին փյս յառաջին (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ յաջորդների)

ութ¹¹ մասին լայնութեանն, մինչեւ ցմիւս Մայրն, որ կոչի Նեռիոն, որ կալի ի հինգ¹² մասին երկայնութեանն եւ քառասուն եւ վեց մասին լայնութեանն¹³: 5 Իսկ յարեւելից սահմանի նոյնպէս Պեռինեայի լերամբ՝ հարաւոյն¹⁴, իսկ ի հարաւոյն սահմանի Յունաց ծովուն՝ առեալ ի նոյն Պեռինեայի¹⁵: 6 Գետ ունի զԴուբաս եւ զՎիոնոս, բայց զրեմք միայն զգետս¹⁶ անուանիս: 7 [Բովանդակի ի նմա երիս¹⁷ աշխարհս փոքունս¹⁸, որք եւ¹⁹ ունին զգաւառս բազումս եւ զքաղաքս²⁰, զորս²¹ անուամբ յիշատակել²² աշխատութիւն անշահ համարեցաք: 8 եւ ո՛չ միայն զգաւառս եւ զքաղաքս, այլ²³ խորհեցաք միայն զրել զլերինս անուանիս եւ զգետս հզարս²⁴ եւ զքաղաքս հոյակապս՝ զանց արարեալ զաննշանաւքն, [թողով ի բաց զմիւս եւ զչափս եւ զմանրամասնաբար²⁵ պատմութիւնս]²⁶:

11 V լը փյս յերեսուն եւ ութ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ յաջորդների)
 12 Vբ
 13 S չիք եւ քառասուն եւ վեց մասին լայնութեան (V. թուանշանը յսգ)
 14 S չիք հարաւոյն (V)
 15 V Պեռինա, S Պեռինայ փյս Պեռինեայի (վեր.՝ ըստ նախորդ տողի)
 16 Գրիչը նախ գրել է՝ զգետս միայն, սակայն կայծակնաձեւ նշանների մէջ վերցրել որանք. նրա ուղղումը թերեւս, վերաբերում է հերթականութեանը, ուստի պէտք է վերականգնելի համարել՝ միայն զգետս
 17 Dv չորս փյս երիս (AEPv²)
 18 AE Բաժանի նա փոքր աշխարհս երիս փյս Բովանդակի ի ... փոքունս (DPv)
 19 AE չիք եւ (DPv)
 20 DPv քաղաքս փյս զքաղաքս (AE)
 21 P գոր փյս գորս (ADEv)
 22 DPv յայտնել փյս յիշատակել (AE)
 23 DPv այլ եւ (AE)
 24 VS չիք Բովանդակի ի նմա ... հզարս (6 տող) (վեր.՝ ըստ համաձայնի)
 25 E բազմաբար փյս զմանրամասնաբար (ADPv)
 26 VS չիք թողով ի բաց ... պատմութիւնս (2 տող) (վեր.՝ ըստ համաձայնի)

9 Բ¹. Բնաշխարհ² երրորդայն՝ Բերիտանաց-
լայոցն³ է. եւ են երկու⁴ կղզիք ի հիւսիսայինն
Ուվկիանոս, ի վերոյ կողմանէ Սպանիոյն եւ Գա-
լիոյ: 10 Անուն արեւմտեայն կղզւոյն⁵՝ Ուրեւ-
նիա⁶, եւ գարէհատաձեւ⁷ ճնճղկեան՝ արեւմ-
տեայն⁸ հարաւային ծայրին, ութ⁹ մասին երկայ-
նութեան, եւ յիսուն եւ ութ¹⁰ լայնութեան:
11 Գետք հզարք՝ վեշտասան¹¹, եւ ազգ¹² յոլով:
12 Անուն միոյն¹³ կղզւոյն¹⁴ Ալ¹⁵ ւիոն¹⁵: 13 եւ ի
մէջ երկուց կղզեացն՝ փոքունք կղզիք շորս¹⁶:

14 Գ¹⁷. Բնաշխարհ Գալիոն¹⁸ է, որ կոչի
Գելտ (գա¹⁹ Գաղատիա), յարեւելից կալով Սպա-
նիոյն. երեսուն մասն²⁰ լայն, եւ քառասուն եւ

1 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Բերիտանացոց աշխարհին»
2 Բառի առաջին երկու տառն այստեղ եւ ստորեւ ամենուր կարմիր են, առաջինը՝ նաեւ գլխատառ
3 S Բերիտոնացոցն փխ Բերիտանացւոյն (V. գրիչը նախ գրել է՝ Բերիտոնացոցն, ապա ուղղման կայծակնաձեւ նշան դրել տո տառերի վերեւում. թերեւս, ուղղումը վերաբերում է ո տառին, ուստի՝ պէտք է վերականգնելի համարել՝ Բերիտանացւոյն)
4 V ք
5 V կղզոյն փխ կղզւոյն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
6 Նախորդ բաժնում այս կղզին կոչուած է Վիոնիա (տե՛ս նախ. Բ.12)
7 S է գարեհատաձեւ փխ եւ գարեհատաձեւ (V)
8 S յարեւմտեայ փխ արեւմտեայն (V)
9 V ք
10 V ք
11 V ք
12 S ազգք փխ ազգ (V)
13 S մի(ւ)ոյ փխ միոյն (V)
14 V կղզոյն փխ կղզւոյն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
15 V Ալեւիոն փխ Ալիոն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Բ.12)
16 V ք
17 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Գաղղիային»
18 V Գալիոն փխ Գալիոն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ յաջորդների, օր.՝ նախ. Գ.9, 15, 17, 18, 25 եւն)
19 S չիք դա (V)
20 V ք մաս փխ երեսուն մասն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդների)

եւթն²¹ երկայն: 15 եւ են ի Գալիոն լերինք մե-
ծամեծք եւ գետք քսան եւ ինն²², զութ եւ զՅու-
նաց²³ ծովն արձակէ եւ զքսան եւ մի՝ յՈւվկիա-
նոս²⁴: 16 Լինի ի նմա սպիտակ եւ սպանող գո-
մէջ: 17 եւ ունի զհզար ազգն Փռանկաց, որոց
հասարակն ի Գալիոն, եւ ի²⁵ հասարակն ի Գեր-
մանիա բնակեն:

18 Գ²⁶. Բնաշխարհ Գերմանիա է՝ յարեւելից
կալով Գալիոյն, [առ հիւսիսային Ուվկիանոսին²⁷,
մինչեւ ցՍարմատացոց լերինսն]²⁸: 19 եւ ի հիւ-
սիսի²⁹ սահմանի Գերմանիա նոյն Դանոք գետով՝
առեալ ի նոյն դարձուածէ. [գայ եւ մտանէ ի
Պոնտոս ծովն, եւ սա մեծ է քան զՏալանիս³⁰:
20 Ունի³¹ ազգս եւթն³², յորոց մին՝ Գուդք]³³:
21 Բայց ունի լերինս անուանիս երիս³⁴ եւ գետս
հզարս մետասան. զերկուսն³⁵ ի Դանոք արձա-
կէ: 22 Ունի եւ անտառս շորս³⁶ յոլմ մեծածառք:
23 Ունի եւ զՍատրաբէն գաշտն եւ զԻլիմաց-
լայոց³⁷ անապատն: 24 Ունի եւ ձի վայրի:

21 V ք
22 V ք
23 S գուք ի Յունաց փխ գք եւ զՅունաց (V)
24 V գիւ յՈւվկիանոս փխ զքսան եւ մի յՈւվկիանոս (վեր. Սուքրեանի)
25 S չիք ի (V)
26 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Գերմանիոյ»
27 AE հիւսիսայինն Ուվկիանոսի փխ հիւսիսայինն Ուվկիանոսին (DPv)
28 AE լերուն փխ լերինսն / VS չիք առ հիւսիսայինն ... լերինսն (2 տող) (վեր.՝ ըստ համաձայնի)
29 VS հիւսիսի փխ հիւսիսի (վեր.՝ ըստ այլոց)
30 P զՏոնալիս փխ զՏալանիս (վեր.՝ ըստ V-ի, որն ամենուր ունի գետանունս այդ ձեւը) / ADEv չիք գայ եւ մտանէ ... զՏոնալիս (P)
31 AE Ունի Գերմանիա (DPv)
32 AE հիւնգ փխ եւթն (DPv)
33 AE մի՝ Գուդք, D մի՛ն՝ Գուդք փխ մի՛ն՝ Գուդք (Pv) / VS չիք գայ եւ մտանէ ... Գուդք (3 տող) (վեր.՝ ըստ համաձայնի)
34 V ք
35 V ք
36 V ք
37 V զԻլիմացոց փխ զԻլիմացւոյն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, օր.՝ Բ.29, Գ.54, Ե.324)

25 Ե¹. Բնաշխարհ՝ Դաղմատիա, յարեւելից
հարաւոյն ծայրէն Գալիոյն², քառասուն եւ երեք³
մասին երկայնութիւն եւ քառասուն եւ ութ⁴ լայ-
նութիւն: 26 Յարեւելից սահմանի Դանոք գե-
տով: 27 Ունի փոքր աշխարհս վեց⁵: 28 Լինի
անդ բոնոսոս գաղանն՝ որպէս զեզն, զկոյն ձգէ եւ
զորսորդն այրէ: 29 Ունի եւ կղզիս շորս⁶, ընդ
Մակեդոնիա Պաքարաւ, որ կոչին Ստոագոն եւ Ի-
սա, որ է հանդէպ փոքր Դաղմատիայն, մինչեւ
ցԿոսկիդա, եւ Մելանա՝ հանդէպ Պոնտոսն ծո-
ցոյն, եւ մտիցն Դիդոն⁷ գետոյն: 30 Յայս կղզի
թոյն⁸ անկեալ⁹ երանելի Առաքեալ¹⁰:

31 Զ¹¹. Բնաշխարհ՝ Իտալիա¹², յանկեան
Գալիոյն. սկսեալ առ երի Դաղմատիոյն, ի հա-
րակոյս յորում՝ ջրաբնակ գաւառն Վենետիոյ եւ
այլ¹³ գաւառք ցամաքայինք քառասուն եւ
հինգ¹⁴, աշխարհս վեց¹⁵, յորոց մին՝ Բիուզալու¹⁶,
յորում հոյակապ քաղաքն Թաւենա, եւ գետք¹⁷
հզարք երեք¹⁸, որ կոչին Ատիոնոս, Պադոս,

1 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Դաղմատիոյ»
2 V Գալիս, S Գալիոյն փխ Գալիոյն (վեր.՝ ըստ նախորդների, օր.՝ նախ. Գ.9, 15, 17 եւն)
3 V ք
4 V ք
5 V ք
6 V ք
7 V ք (ըստ Սուքրեանի տողատակի ծանօթագրութեան՝ «Պակասին ինչ յօրինակին»)
8 V ք փխ թոյնի (վեր.՝ Սուքրեանի)
9 VS աճգեալ փխ անկեալ (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. Ե.307)
10 S էր երանելի Առաքեալն փխ երանելի Առաքեալ (V)
11 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Իտալիոյ»
12 V Յետալիա փխ Իտալիա (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համաձայնի. Պողոտե՛րսի մօտ՝ Ἰταλία)
13 S այլք փխ այլ (V)
14 V ք
15 V ք
16 Սուքրեանը շեղել է վերջին տեղանունը եւ տուել զժիկով՝ Բիու-Գալու
17 V գետք փխ գետք (վեր. Սուքրեանի)
18 V ք

Ռիպոնիկոն, որ մտանեն առ նմին ի Յունիոս ծոց:
32 Իսկ ըստ հարաւոյն՝ Սատեոնա աշխարհք եւ
Լատինա¹⁹ աշխարհ, յորում մեծն Հոնոմ՝ Հէլէնք²⁰
Մեծք, առ որով ցանկալին Կանապանիա²¹՝ հուպ
կալով ընդ նա եւ ընդ Սիկիլիա կղզին: 33 Գետս
ունի երեքտասան²², եւ լերինս, այլ ո՛չ անուանիս:
34 [Բայց է յԻտալիա²³ համար²⁴ եւ այլ աշխարհ
մի²⁵՝ Կորսիկա²⁶ անուն, ի Կիւռնոս²⁷ կղզւոյն,
չորս հարիւր մղոնաւ շրջապատելով: 35 Յորում՝
գաւառք երեքտասան եւ գետք վեց, եւ մի Ոսկի
անուն լեառն, ուր ոսկի եւ արծաթ²⁸ հատանի
երկրաբոյս²⁹ իբրեւ³⁰ զծնէբեկ]³¹:

36 Է³². Բնաշխարհ՝ Սարդիոնի մեծ կղզի,
հուպ կալով ի Կիւռնոս³³ կղզի [ըստ հարաւոյն,
երկայն ձեւովն՝ ի հիւսիսոյ ի հարաւ: 37 Ունի գե-
տս հինգ, եւ լերինս զժուարանունս եւ փոքունս,
եւ ամուր տեղիս]³⁴: 38 Յորում³⁵ գաւառք
քսան³⁶ եւ կղզիք մանունք [ինն եւ քաղաքք ի-

19 V ըստինա փխ Լատինա (վեր. Սուքրեանի)
20 S Հէլէնք փխ Հէլէնք (V)
21 S Կանապանիա փխ Կանապանիա (V)
22 V ք
23 AE Իտալիա, D յԻտալիայ փխ յԻտալիա (Pv)
24 DPv չիք համար (AE)
25 DPv չիք մի (AE)
26 A Կարսիկ, Dv² Հիկուսիկ, Ev³ Կաւսիկ, v² Կաւսիկա փխ Կորսիկա (Pv)
27 AE Սիկիլիա, Dv¹ Նիսկիլիոնոս, v¹ Կիւռնոս, v¹ Սիւռնոս փխ Կիւռնոս (Pv. Պողոտե՛րսի մօտ՝ Κύρνος)
28 AE արծաթն փխ արծաթ (DPv)
29 AE երկրաբոյսակ փխ երկրաբոյս (Pv)
30 D որպէս փխ իբրեւ (Pv) / AE չիք իբրեւ
31 AE ծնէբեկ փխ զծնէբեկ (DPv) / VS չիք Բայց է ... զծնէբեկ (6 տող) (վեր.՝ ըստ համաձայնի)
32 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս կղզւոյն Սարդիոնի»
33 VS Կիոնոս փխ Կիւռնոս (վեր.՝ ըստ համաձայնի. հմմտ. նախորդի՝ նախ. Գ.34)
34 VS չիք ըստ հարաւոյ ... տեղիս (3 տող) (վեր.՝ ըստ համաձայնի)
35 V յորումք փխ յորում (վեր. Սուքրեանի)
36 V ք

նն]¹: 39 Եւ շրջապատութիւն նորա՝ եւթ հարիւր ութսուն² մղոն:

40 Ը³. Բնաշխարհ՝ Սիկիլիա մեծ կղզի, յարեւելից Սարդիոնի⁴, հեռի ի նմանէ երեք հարիւր յիսուն⁵ մղոնաւ: 41 Ունի եւ կղզիս մանունս: 42 Եւ է երեքանգիւնի⁶ ձեւով: 43 Ծայրէ ի ծայր հարիւր⁷ մղոն ունի, եւ գաւառս՝ հինգ⁸. [քաղաքք՝ ինն]⁹, գետք՝ ութեւտասն¹⁰, [կղզիք՝ վեշտասան]¹¹, լերինք՝ երկու¹²՝ Պառթէնոս¹³, [յորմէ գետք բղխեն]¹⁴, եւ Բոռ(կա)նոս¹⁵, [որ եւ՝ Այտնեայ]¹⁶ որոյ կատարն հանապաղ հրով տոշորի: 44 [Եւ է Սիկիլիա¹⁷ յոյժ արգաւանդ]¹⁸:

45 Արգ՝ զայս կարգ ի բուն հանելով՝ դարձցուք ի հիւսիսի, ի մնացեալ մասնէն Ովկիանոսի եւ Անձանաւթ երկրի: 46 Այլ աշխարհատող զԵ-

1 VS չիք ինն եւ քաղաքք ինն (պայմանական վեր.՝ ըստ համառոտի, որի բնագիրն է. «քաղաքս ինն եւ (DPv չիք եւ) գաւառս քսան, մանուցք (AE մաւր) կղզիք ինն»)
2 V չձ, S իննհարիւր ութսուն ինչ եւս հարիւր ութսուն (վեր.)
3 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Սիկիլիոյ»
4 V Սարդոնի, S Սարդոնի ինչ Սարդոնի (վեր.՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Գ.36)
5 V յձ
6 V գանգիւնի
7 V ձ
8 V Ե (միայն D-ում՝ Ե)
9 VS չիք քաղաքք ինն (վեր.՝ ըստ համառոտի)
10 V ժը (համառոտում՝ իննեւտասն, v² ութեւտասն)
11 VS չիք կղզիք՝ վեշտասան (վեր.՝ ըստ համառոտի)
12 V ք
13 S Պարթեանս ինչ Պարթեանս (V)
14 VS չիք յորմէ ... բղխեն (վեր.՝ ըստ համառոտի)
15 VSv¹ Բոռնոս ինչ Բոռկալնոս (վեր.՝ ըստ համառոտի, որի AEPv²-ում Ուոկալնոս է, v-ում՝ Բառկալնոս. ըստ Երեմեանի՝ թերեւ՝ վուկալնոս)
16 VS չիք որ եւ՝ Այտնեայ (վեր.՝ ըստ համառոտի. Պտղոմէոսի մօտ՝ ϩ̅ Ե Αἴτνη (իմա՝ Էտնա). v-ն չունի «յորմէ գետք ... Այտնեայ»)
17 AE Սիկիլիայ ինչ Սիկիլիա (Pv)
18 VS չիք Եւ է Սիկիլիա յոյժ արգաւանդ (վեր.՝ ըստ համառոտի)

րոպիա¹⁹ ածցուք ի հարակոյս մինչեւ ցՅունաց ծովն:

47 Թ²⁰. Բնաշխարհ Եւրոպիայ՝ Սարմատաց-լոյց²¹ աշխարհին հասարակն է, յարեւելից կալով Գերմանացլոյց²², առեալ ի Իստուղայլ²³ գետոյլ եւ ի հոմանուն իւրեանց լերանց. առ հիւսիսայլինն Ովկիանոսի մինչեւ ցԱնձանաւթ երկիր եւ ցԾայր արեւելեայլ²⁴ Ռիպիայլ լերինն, յորում Էլանէ Տանայիս²⁵ գետ, բայց ամենայն²⁶ ի միջարեւայլ կոյս բաժանէ Սարմատիա լերկուս, զելիցն՝ յԱսիա, եւ զարեւմտիցն՝ յԵւրոպիա²⁷, մինչեւ մտանէ ի Մէոսլոյս²⁸ ծովակ՝ նաւով զնոյն զործելով մինչեւ ցՊոնտոս ծով եւ ապա՝ Պոնտոսի: 48 Եւ Տիւռաս գետով սահմանի ըստ հարաւոյլ կուտէ, որոշէ զԻսկիացլոյց²⁹ աշխարհն ի Սարմատիոյլ: 49 Եւ ունի Սարմատիա աշխարհս փոքունս, ի քրիստոնէից՝ զՏարական ցամաքկղզին³⁰, այսինքն զՔեոսոն, որ կալլ ի մէջ Բիւկեան

19 V-ի գրիչը նախ գրել է՝ զԵւրոպիա, ապա ուղղման կայծակնաձեւ նշան դրել n-ի վրայ. հմմտ. նախ. Գ.1, 9 եւն
20 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Եւրոպիոյ Սարմատացլոց»
21 V Սարմատացոց ինչ Սարմատացլոց (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ նախորդի եւ յաջորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
22 V Գերմանացոց ինչ Գերմանացլոց (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ նախորդի եւ յաջորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
23 V Խիստուղա (u-ի վրայ դրուած գրչի ուղղման կայծակնաձեւ նշանով), S ի Խիստուղա ինչ ի Խիստուղայլ (վեր., տե՛ս բոլորագիր իւ → յւ)
24 V արեւա ինչ արեւելեայլ (վեր.՝ Սուրբեանի)
25 V Տայանիս ինչ Տանայիս (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ համառոտի. հմմտ. նաեւ նախ. Բ.29)
26 S զամենայն ինչ ամենայն (V. ամի, իմա՝ «ամենայն [Ռիպայլ լեռը]»)
27 VS յԵւրոպիա ինչ յԵւրոպիա (վեր.՝ ըստ այլոց, օր.՝ նախ. Գ.1, 9)
28 V Մէոսիս ինչ Մէոսիս (վեր.՝ Սուրբեանի. յաջորդի մէկ դէպքում կայ նաեւ՝ Մէաոսիս, տե՛ս նախ. Ե.71)
29 V զԻսկիացոց ինչ զԻսկիացլոց (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
30 S ցամաք կղզին ինչ ցամաքկղզին (V. Սուրբեանը վերծանել է պնդէս, ինչպէս եւ ՆՀԲ-ում է)

լճին եւ Մէոսիս¹ ծովակի² եւ Պոնտոսի, եւ մտիցն Կիլիկիինտեայլ³ գետոյ ի հոմանուն ծոց: 50 Իսկ ի հեթանոսաց՝ բազումս, յորոց մին կոչի Ամաքսարիո⁴, որ են Այլակենցաղք⁵: 51 Ունի լերինս բոլորս եւթն⁶: 52 Արձակէ եւ ի Պոնտոս գետս բազումս, որք յիրե(ա)րս⁷ անգեալ, անուանեն զմինն Կոչոյ: 53 Ունի փոքր լիճ մի, եւ կղզիս երկուս⁸ եւ երկու⁹ բազին, [մին կոչի Աղեքսանդրու¹⁰, եւ միւսն՝ Կեղարու]¹¹:

54 Ժ¹². Բնաշխարհ՝ Թրակացոց աշխարհն, յարեւելից Դաղմատիայլ¹³ եւ առ երի Սարմատիոյլ՝ առեալ ի Տաոոս գետոյլ մինչեւ ի Դանոբ: 55 Ունի փոքր աշխարհ հինգ¹⁴, եւ այլ աշխարհ, որ կոչի Վեոիմուս, եւ Դաոգանիա չորեքքաղաքեան. իսկ ի միջարեւայլ կուտէ՝ զինքն զԹրակիա¹⁵: 56 Իսկ ըստ արջնայլին կողմանէն՝ մեծ

1 S Մէոսիս ինչ Մէոսիս (V)
2 V ծովակէ ինչ ծովակի (վեր.՝ Սուրբեանի)
3 V Կիլիկիինտեայ ինչ Կարկիինտեայլ (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Բ.5. Պտղոմէոսի մօտ՝ Καρκινίτη κόλπω)
4 S Ամաքսարիոս ինչ Ամաքսարիո (V)
5 S Սայլակենցաղք ինչ Այլակենցաղք (V. Սուրբեանի վերականգնումն ըստ համառոտի է)
6 V Է, S եօթն ինչ եւթն (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ա.8, Բ.10, 17)
7 V յիրերս ինչ յիրեարս (վեր.՝ Սուրբեանի)
8 V ք, S երկու ինչ երկուս (վեր., հմմտ. նախ. Ա.27, Բ.36, Գ.47, Դ.29, Ե.88)
9 V ք
10 ADEPv Աղեքսանդրուս ինչ Աղեքսանդրու (վեր.՝ ըստ V-ի միւսների)
11 Pv Կեարուս ինչ Կեղարու (ADEv³) / VS չիք մին ... Կեղարու (I տող) (վեր.՝ ըստ համառոտի. Կեղարու-ից յետոյ, գուցէ, կրկնուել է բազին, որից էլ V-ի գրիչը վրիպել է, տե՛ս բազին ... բազին)
12 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Թրակիոյ»
13 Գրիչն ուղղման կայծակնաձեւ նշան ունի Դաղմատիա-ի վերջիճ ա-ի վրայ՝ գուցէ, սեռականի յ-ի համար
14 V Ե
15 S զԹրակիա ինչ զԹրակիա (V. գրիչը նախ գրել է՝ զԹրակիա, ապա ուղղման կայծակնաձեւ նշան դրել n-ի վրայ, ուստի պետք է վերականգնել n-ով, ինչպէս որ նախորդի է եւ շարունակութեան մէջ)

աշխարհ Դակիա, յորում բնակեն Ակլաք¹⁶՝ քսան եւ հինգ¹⁷ ազգք, յորոց փոխնկաւ¹⁸ մտին պատերազմաւ Գուզք՝ եկեալ ի Սկանդիոյլ¹⁹ կղզլոյլ²⁰, որ կոչի Եմիոս Գերմանացլոյց²¹, իսկ Ակլաքն անցին ընդ Դանայլ²² գետ եւ կալան այլ աշխարհ ի Թրակիոյլ եւ ի Մակեդոնիոյլ, եւ անցին յԱքլայլիա²³ եւ ի Դաղմատիա: 57 Բայց յառաջ ի²⁴ Թրակ զաւրավարութիւնք էին այսոքիկ՝ Թանգիդիկեանք, Սաոգիկեանք, Սիկիլիտեանք եւ այլք: 58 Եւ լերինք երկու²⁵, եւ՝ գետս. մի է Դանոբ, որ բաժանի ի վտակս վեց²⁶, եւ առնէ լիճ մի եւ կղզի, որ կոչի Պիւկի. ի կղզիս այս բնակեալ է Ասպարհրուկ որդին Խուբրա՞թայլ, որ փախեալ ի Խաղրաց՝ ի Բուլխարաց լեռնէն, եւ զնաց հալածեաց ի մուտս կոյս²⁷ զԱռոն ազգ եւ բնակեցաւ անդ: 59 Սա ունի զերջանիկն Կոստանդնուպալիս²⁸ ի բերան մտից ծովագետոյն Պոնտոսի, որ կոչի Թրակական Պոսպորոն²⁹: 60 Ի Կոստանդնուպալսէ³⁰ քսան³¹ մղոն է քաղաքն Երակլէա, յորում կալլ թէատրոնն, որ մի է յեւթն³² հրա-

16 S Ակլաք ինչ Ակլաք (V)
17 V Ե
18 S փոխանկաւ ինչ փոխնկաւ (V. գրիչը վրիպել է այս բառը, բայց յորոց եւ մտին բառերի միջեւ վերելից ու ներքեւից կայծակնաձեւ նշաններ է դրել եւ յուսանցքում արագազիր լրացրել՝ փոխնկալ)
19 V Սկանիո, S Սկանիոյ ինչ Սկանդիոյլ (վեր.՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Բ.13՝ «Սկանդէ»)
20 V կղզո ինչ կղզլոյլ (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
21 V Գերմանացոց ինչ Գերմանացլոց (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
22 V Դանա ինչ Դանայլ (վեր.՝ Սուրբեանի. մի՞գուցէ, պետք է վերականգնելի համարել Դանոբ՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդների)
23 V յԱքլիա ինչ յԱքլայլիա (վեր.՝ Սուրբեանի՝ փակագծերով՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. Գ.67)
24 S չիք ի (V)
25 V ք
26 V գ
27 V մուսկոյս ինչ մուտս կոյս (վեր.՝ Սուրբեանի)
28 V Կոստանուպլս
29 V Պոսպորոն ինչ Պոսպորոն (վեր.՝ Սուրբեանի)
30 V Կոստանուպլսէ
31 V Ե
32 V Է, S յեօթն ինչ յեւթն (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ա.8, Բ.10, 17)

շիցն, եւ ըստ հիւսիսոց՝ ի Հոռոմ՝ երկու հարիւր՝ մղոն:

61 ԺԱ². Բնաշխարհ՝ Մակեդոնիա է՝ յելից կալով Յունական պեղագոսին³, առ երի Դաղմատիոյ եւ Թրակայի: 62 Ունի լերինս վեց⁴, յորոց մինն՝ Կիտառիոն, եւ միւսն՝ Ոլիմբիս, գետք մեծամեծք՝ վեց⁵ եւ գաւառս՝ երեսուն⁶, եւ զմեծն Թեսաղիա, յորմէ՝ Հայք: 63 Ունի մարմար կանաչ եւ սպիտակախայտ⁷: 64 Ունի ծոցս վեց⁸, [կղզիս երիս]⁹: 65 Յերկայնն մասունս՝ եւթն¹⁰, իսկ ի լայն՝ հինգ¹¹:

66 ԺԲ¹². Բնաշխարհ՝ Ելլադա, առ երի կալով Մակեդոնիոյ: 67 Եւ ունի փոքր աշխարհ՝ զԱքալիա¹³, զՊիոլիոմ. եւ յԱքալիա՝ Կորնթոս¹⁴ քաղաք: 68 Եւ ունի զԱթէնս: 69 Լերինք՝ երեք¹⁵ եւ գետք հինգ¹⁶, քաղաք՝ երեսուն եւ ութ¹⁷. գաւառս՝ երեսուն¹⁸. զԱռանձնական Աքալիա, զԱռկազիա, զԱռգիա¹⁹, զԼակոնիկէ, զԻլիա, զՄիսի-

նիա, [զ]Սիկոնիա²⁰, յորում մեհե[ա]յնք²¹ Պիսիդոնի: 70 Ունի Պելլոպոնէսոս²² ծայրս²³ բազումս եւ անպիւնս, որք ունին հոմանուն ծոցս. լերինք՝ չորս²⁴, գետք վեց²⁵, քաղաքք՝ վաթսուն²⁶, յորոց մինն է Ղակեդամոն²⁷. Ընի մարմար կանաչ: 71 Եւ ունի Ելլադա այլ քաղաքս բազումս ի բազում գաւառս, եւ այլ լերինս ինն²⁸, յորոց է Պառնասոս²⁹, Եղիկին, Թոթոն³⁰, զորոց առասպելն պատմէ: 72 Ունի կղզիս քառասուն եւ չորս³¹, յորոց է Կրիտն (ի նմա է Շանթական լեռն եւ Ելեւսինա քաղաք), Եւբոս մեծ կղզի եւ Ատաղանդ³² փոքրիկ կղզեակ ի մէջն, զոր ասեն գտեալ զաւրացն Արտաշէսի³³ Հայոց արքայի, զի մի՛ նաք ոտճկացն յամիցեն, մինչեւ պաշտարեալն էր զղղեակն Զարմանալի, զի չուրք յանպատճառս այդր³⁴ անդր հոսէին: 73 Եւ ասեն անդ մեռեալ Արտաշէսի³⁵. եւ Արիստոտէլ անդ եղեւ խորասոյգ. Եւռոպոս է անուն նորա:

74 Կատարեցաւ Եւրոպիա³⁶ երրորդ մասն աշխարհի:

1 V ̄ (այս վերջին տողի դիմաց, լուսանցքում գրիչը մի ոլորանախշ ունի, որը, թուով է, թէ Հոռոմ քաղաքանուն միացագիրն է՝ մոնոգրամը)
2 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Մակեդոնիոյ»
3 V պիտակախայտք փխ սպիտակախայտ (վեր. Սուքրեանի)
4 V ̄
5 V ̄
6 V ̄
7 V սպիտակախայտք փխ սպիտակախայտ (վեր. Սուքրեանի)
8 V ̄
9 AE չորս, Dv² մի փխ երիս (Pv) / VS չիք կղզիս երիս (վեր.՝ ըստ համառոտի)
10 V ̄, S եօթն փխ եւթն (վեր., հմմտ. Ա.8, Բ.10, 17)
11 V ̄
12 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Ելլադայի»
13 Գրիչը նախ գրել է զԱքիա, ապա քի-ի վերելում յաւելել՝ ա. հմմտ. նախորդի, նախ. Գ.56)
14 V Կորնթոս փխ Կորնթոս (վեր. Սուքրեանի)
15 V ̄
16 V ̄
17 V ̄
18 V ̄
19 V զԱռգիա փխ զԱռգիա (վեր. Սուքրեանի)

20 VS Սիկոնիա փխ [զ]Սիկոնիա (վեր.)
21 VS մեհեմք փխ մեհե[ա]յնք (վեր.)
22 S Պելլոպոնէսոս փխ Պելլոպոնէսոս (V)
23 V ծայր փխ ծայրս (վեր. Սուքրեանի)
24 V ̄
25 V ̄
26 V ̄
27 V Զակեդամոն, S Լակեդամոն փխ Ղակեդամոն (վեր., տե՛ս բոլորագիրը η → ς)
28 V ̄
29 V Պառնասոս փխ Պառնասոս (վեր. Սուքրեանի)
30 S Ելիկին, Թոթոն փխ Եղիկին, Թոթոն (V)
31 V ̄
32 S Ատաղանդ փխ Ատաղանդ (V)
33 S Արտաշէսի փխ Արտաշէսի (V)
34 S այսր փխ այդր (V)
35 S Արտաշէսի փխ Արտաշէսի (V)
36 VS Եւրոպիա փխ Եւրոպիա (վեր.՝ ըստ այլոց, օր.՝ նախ. Գ.1, 9)

[Դ.] 1 Առաջին բնաշխարհ Լիբիոյ՝ երկրորդ հատածի աշխարհիս՝ (սկիզբն լայնութեան չափոյն աստի է)

2 Ա.² Առաջին բուն աշխարհ³ Լիբիոյ է Մարիտանիա⁴, որ կոչի Տինգոնիա, յաղագս՝ Սիգին⁵ քաղաքի, որ ի նեղցին Լեռակլե[ա]յն⁶ ծովամիջոցին, որ է Սեպտ⁷ յելից Գադիրոն կղզւոյ⁸, ուստի ելանէ Յունաց ծովն յովկիանոսէ՝ քսան եւ վեց⁹ մասին յերկայնութեան եւ երեսուն եւ վեց¹⁰ լայնութեան: 3 Ունի լերինս հինգ¹¹՝ զՓոքր Ատլաս¹² նշանաւորն, եւ զայլս, եւ զհասարակն՝ Դուրոն լերին. եւ գետս երկուտասան¹³, զորս յովկիանոս արձակէ, եւ այլ եւս չորս¹⁴, զորս՝ ի Յունաց ծովն: 4 Եւ ունի ազգս վեշտասան¹⁵, եւ զՊիոնիացեան, որ է Հրագոյն դաշտ:

1 S Լիբիա / Երկրորդ հատած աշխարհիս, ADEPv Աշխարհ Լիբիա փխ Առաջին ... աշխարհիս (V. ամբողջ տողը (հմմտ. նախ. Ա.29), կարմիրով է, իսկ բառերի վրայ «կրկնաբարութե» կան (զլխագրի նշան). գրիչը, թերեւս, կամեցել է յապաւել հատածի բառը, թէպէտ պատուով նշան չի դրել)
2 S չիք Ա. (V. գրում է այլոց նման՝ լուսանցքում, փոքրատառով եւ պատուով նշանների մէջ՝ հեւց իբրեւ հատուածահամար. յաջորդող Առաջին բառը, ինչպէս ամենուր՝ կարմիր գլխատառով է)
3 S բնաշխարհ փխ բուն աշխարհ (V)
4 V Մարիտոնիա փխ Մարիտանիա (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. Դ.9)
5 V ատիգին [ւ-ը՝ տողից ցածր] փխ Տիգին (վեր. Սուքրեանի. հմմտ. վերելում, նախ. Բ.10)
6 V Լեռակլեն փխ Լեռակլեան (վեր. Սուքրեանի)
7 Թերեւս, վերականգնելի է՝ Սեպտէ փխ. Սեպտ (VS)՝ ըստ նախորդների, օր.՝ նախ. Բ.10 («առ որ միջոցն կոչի Սեպտէ, որ է Եւթնեկ»)
8 V կղզոյ փխ կղզւոյ (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
9 V ̄
10 V ̄
11 V ̄
12 V Ատաս փխ Ատլաս (վեր. Սուքրեանի. հմմտ. վերելում, նախ. Բ.10)
13 V ̄
14 V ̄
15 V ̄

5 Բ¹⁶. Բնաշխարհ՝ Երկրորդ Մարիտանիա¹⁷, որ կոչի Կեսարինասայլ¹⁸ յելից կալով Տինգանիոյ¹⁹, եւ տարածի ի հարաւ կոչս: 6 Ունի գետս եւթնեւտասան²⁰, եւ լիճս երեք²¹, լերինս եւթն²²: 7 Եւ ունի գաւառս ազգաց քսան եւ եւթն²³, եւ պ՛ղ՛նծափորանոցս: 8 Ասեն, թէ կայ ի լերինս այս որք ընդիր կինաբառիս հանեն, այսինքն՝ գեղ կարմիր:

9 Գ²⁴. Բնաշխարհ՝ Ափրիկէ, յելից կալով Մարիտանեայլ²⁵ Կեսարինասոյլ²⁶: 10 Ունի լերինս ութ²⁷, գետս իննեւտասան²⁸, լիճս ութ²⁹, գաւառս քառասուն եւ մի³⁰. ծոցք՝ հինգ³¹, յորոց երկու³² կոչին Սիւտոս: 11 Կայլ բանճար ինչ՝ լատաս անուն, զոր թէ ոք ուտէ, զհայրենիսն³³ մոռանայլ, ասէ Հոմերոս: 12 Ունի եւ այլ եւս կղզիս իննսուն³⁴, յորոց է Մէլէտի, լատի³⁵, ասէ Եգեկիէլ՝ ասր բերել ի Տիրոս, այսինքն՝ ծովու բուրդ,

16 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Մարիտանիոյ Երկրորդի»
17 V Մարիտոնիա փխ Մարիտանիա (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. Դ.9)
18 S Կեսարինա. սա փխ Կեսարինասայլ (V. հմմտ. ստորեւ, նախ. Դ.9)
19 Գուցէ, վերականգնելի է՝ Տինգոնիոյլ՝ ըստ նախորդի (նախ. Դ.2)
20 V ̄, S եօթնեւտասան փխ եւթնեւտասան (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ա.8, Բ.10, 17)
21 V ̄
22 V ̄, S եօթն փխ եւթն (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ա.8, Բ.10, 17)
23 V ̄
24 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Ափրիկէի»
25 VS Մարիտանեայլ փխ Մարիտանեայլ (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Դ.2, 5)
26 S Կեսարինայ փխ Կեսարինասոյլ (V. հմմտ. վերելում, նախ. Դ.5)
27 V ̄
28 V ̄
29 V ̄
30 V ̄
31 V ̄
32 V ̄
33 V զհայրիսն փխ զհայրենիսն (վեր. Սուքրեանի)
34 V ̄, S վեց փխ իննսուն (վեր.)
35 V լատի փխ լատի (վեր. Սուքրեանի)

որ է պիսինոն: 13 Լինի սաթ, բոյս փափուկ, որ ի ծով էլեալ յարեւ քարանայ, եւ լինի անդ կարմիր յակունթ: 14 Եւ մայրաքաղաք՝ Կարբեդոն. եւ Պրոպոլիք¹, որ է երեք² քաղաք՝ Գիովբի, Կալանիա, Եւսի, թէպէտ եւ երեք այլ շինեցին՝ Տիսոբա, Իդիսիա, Պոնդիկա, որոց իշխանացաւ իմաստունն Ներսէճ Կամսարականն³ պատրիկն Շիրակայ եւ Աշորոյնեաց⁴ տէրն:

15 Դ⁵. Կիւռենականն⁶, որ կոչի Պելնտապալիք⁷ յելից Ափրիկոյն⁸, ուր կան երէկորնականն⁹ պարտէզքն: 16 Ունի գաւառս մետասան¹⁰, յորոց մինն Լուք կոչի: 17 Ունի եւ կղզիս երկուս¹¹, գետս երիս¹², որ ի մի եկեալ՝ անուանին Ալաթոն եւ մտանեն ի ծով, եւ լիճ մի, որ կոչի Լիւառիա: 18 Ունի եւ քարայրս Լասինիկացւոց¹³, յորում են նորակերպ գազանք, որք են մարդակերք՝ կենոռոս¹⁴, որոյն ազին թռչնոյն նման է, լինգնաս, սպուտինք¹⁵, արջամկունք եւ այլ բազում սքանչելի գազանք:

1 V գՏրոպոլիք փխ Տրոպոլիք (վեր. Սուքրեանի)
2 V գ
3 Տ Ներսէճ Կամսարական փխ Ներսէճ Կամսարական (V)
4 V Աշորոնեաց փխ Աշորոյնեաց (վեր. Սուքրեանի. գուցէ, վերականգնելի է՝ Արշարոյնեաց)
5 Ըստ Երեմեանի վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Կիւռենականի»
6 Տ Կիւռենական փխ Կիւռենական (V)
7 V Պետապալիք փխ Պելնտապալիք (վեր. Սուքրեանի)
8 Գուցէ, կարելի է վերականգնելի համարել՝ Ափրիկեայ փխ. Ափրիկոյն (VS)՝ ըստ նախորդ Ափրիկէ-ի (նախ. Դ.9), բայց նոյնը հմմտ. ստորէ՝ նախ. Դ.27
9 Տ Երէկորնական փխ Երէկորնական (V)
10 V թա
11 V բ, Տ երկու փխ երկուս (վեր., հմմտ. նախ. Ա.15, 53 Դ.14, Ե.40)
12 V գ
13 V Լասինիկացոց փխ Լասինիկացւոց (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
14 Սուքրեանը տողատակում ծանօթագրում է. «Թուի կենդարոս, իշացույն ի մեզ թարգմանեալ» (այսպիսով՝ կենտոնոս)
15 Սուքրեանը տողատակում ծանօթագրում է. «Գոյ առ նախնիս մեր յիշատակեալ Ապուռ գազան, թերես սա իցէ» (այսպիսով՝ ապուռիք)

19 Ե¹⁶. Մարմառական¹⁷ Կիբիա եւ ամենայն Նեգիպոս¹⁸ ի մի աշխարհ է համարեալ: 20 Յելից կայ Կիւռենականին¹⁹, հոմանուն պեղագոսին, ցկնթիթոն քաղաք, որ կայ ի մէջ ծովեզերն Ռինոկորուրայ եւ Ասկալոնի, եւ անդի յարեմտեայ խորշն երկճիղ Կարմիր ծովուն՝ հանդէպ Քաջաց քաղաքի: 21 Ունի լերինս երկուսսան²⁰, յորոց մինն կոչի Միրանական: 22 Ունի գուբս երկուս²¹ շինուածոյս եւ լիճս երիս²² ինքնելս²³. Են եւ երիս²⁴ լիճս այլ, զոր նեղոսի վտակքն առնեն. յորոց մինն հուպ է Մեծն Աղէքսանդրիայ²⁵, որ կոչի Ռաւանիտէնիա²⁶, զոր կարծեմ՝ զՄարեայ լիճն լինել: 23 Բայց գետ ունի Նեգիպոս²⁷ մի՝ զնեղոս, որ է Գեհոն. բղխէ ի Լուանի լեռնէ՝ առ Անծանաթ երկրի հարաւոյն, եւ դէպ ուղիղ գնալով ի Նեգիպոս²⁸ առնէ ի նմա շորս²⁹ կղզիս, եւ բաժանի ապա ի բազում վտակս, որք դարձեալ միացեալ՝ առնեն կղզիս բազումս եւ զառաջասացեալ լիճսն. եւ մին գա-

16 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Մարմառական Լիբիոյ եւ Եգիպտոսի»
17 V գազանք մարմառականք: Ե. փխ գազանք: Ե. Մարմառական (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համառոտի)
18 V յԵգիպոս փխ Եգիպոս (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.5, 16, Դ.25, 36 եւն)
19 VS Կիւռենականին փխ Կիւռենականին (վեր.՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Դ.15)
20 V բ
21 V բ, Տ երկու փխ երկուս (վեր., հմմտ. նախ. Ա.15, 53 Դ.14, Ե.40)
22 V գ
23 Տ ինքնելս փխ ինքնելս (V)
24 V գ
25 Տ ին մեծն Աղէքսանդրիա փխ Մեծն Աղէքսանդրիայն (V. սեռականով ընկալելով՝ կարող ենք խուսափել հուպ-ից յետոյ Սուքրեանի պէս «ի» վերականգնելոց)
26 Տ Ռաւանիտէնիա փխ Ռաւանիտէնիա (V)
27 V յԵգիպոս փխ Եգիպոս (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.5, 16, Դ.25, 36 եւն)
28 V յԵգիպոս փխ Եգիպոս (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.5, 16, Դ.25, 36 եւն)
29 V դ

տուցեալ անկանի¹ յնոպոլիտիտոս ծոց, որ է արեմտային խորշ Կարմիր ծովուն. եւ զայլոս² վտակսն՝ ի Յունաց ծով: 24 Ունի Նեգիպոս³ գաւառս քառասուն եւ մի⁴ [եւ քաղաքս բազումս, եւ մայրաքաղաք՝ զմեծն Աղէքսանդրիա]⁵. միւսն Տանիա կոչի: 25 Եւ առ Կարմիր ծովուն Արաբացւոց⁶ ծոցովն բնակեն Չկնակեր ազգն, որ կոչին Արաբ Եգիպտացիք: 26 Ունի Նեգիպոս⁷ կղզիս մանունս մետասան⁸ ինչ⁹ Յունաց ծովուն, յեզեր հոմանուն պեղագոսին:

27 Զ¹⁰. Աշխարհ ընդհանուր¹¹ Կիբիոյն է ենտոս¹² Կիբիա, որ թարբմանի Ներքսագոլն¹³ Կիբիա, յելից կալով Արեմտական¹⁴ Ովկիանոսի, առեալ¹⁵ յԱտաղոս մեծ լե՛սնէ¹⁶, առ երի կալով յերկուց¹⁷ Մարիտանացն եւ Ափրիկոյն: 28 Զգի-

1 VS անգանի փխ անկանի (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս նախ. Ե.307)
2 V գայս, Տ գայլ փխ գայլս (վեր.)
3 V յԵգիպոս փխ Եգիպոս (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.5, 16, Դ.25, 36 եւն)
4 V յա
5 VS չիք եւ քաղաքս ... Աղէքսանդրիա (1 տող) (վեր.՝ ըստ համառոտի, հմմտ. յա ... Աղէքսանդրիա)
6 V Արաբացոց փխ Արաբացւոց (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
7 V յԵգիպոս փխ Եգիպոս (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.5, 16, Դ.25, 36)
8 V թա
9 UV չիք ի (վեր.)
10 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս Ենտոս Լիբիոյ»
11 V ընթանուր փխ ընդհանուր (վեր. Սուքրեանի, տե՛ս բարբառային Դ → Թ)
12 V Ենդիս, Տ Ենդոս փխ Ենտոս (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. Դ.30)
13 Տ Ներքսագոլն փխ Ներքսագոլն (V)
14 Տ արեմտեան փխ Արեմտական (V. գրիչը տողում գրել է արևմտեան, բայց յետոյ ե-ի վերելում յաւելել է ալ տասերը եւ 2 կէտանշան. Արեմտական է նաեւ համառոտում)
15 V առել փխ առեալ (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ բազմաթիւ այլոց)
16 VS լեանէ փխ լե՛սնէ (վեր.՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.9, 23, 28, Գ.58, Դ.23, Ե.78 եւն)
17 Տ երկուց փխ յերկուց (V)

մինչեւ ցթէոք¹⁸ իմայն¹⁹ լեանն, որ ասի Աստուածոց աթոռք, որ ըստ հիւսիսոյն²⁰ է կարմրագոյն գաւառոյն²¹: 29 Ունի լերինս ութ²², գետս տասն²³, զորոս²⁴ յարեմտեայ Ովկիանոս արձակէ, եւ այլ երկուս գետս՝ զԲագոագոս եւ զԿիւնոփս: 30 Եւ ճարակեն զենտոս Կիբիա ազգւք երբքասան²⁴, յորոց մին կոչի Սպիտակ եթէովպացիք, եւ միւսն՝ Փայտեղէն-եթէովպացիք: 31 Եւ անդ ասեն զԹզուկ ազգն, զոր ոմանք Պիքիթս կոչեն, եւ այլք՝ Թոփիքս: 32 Են ի սմա եւ Սպիտակ լերինք²⁵, յորոց հողն իբրեւ զճին սպիտակ է. թէպէտ Պտղոմէոս ոչ յիշէ: 33 Եւ զոնգնեղչիւր գազանէն ասեն, թէ յովկիանոսէ անցանեն ընդ²⁶ ենտոս²⁷ Կիբիա մինչեւ ցնեղոս, [(ուր կրողողղոս²⁸ գազանն)]²⁹, եւ նման են գետաձիոյ եւ ամենքեան որձ են. եւ թէ ուստի ծնանին՝ ոչ ոք գիտէ. եղչիւր մի ունի յոնգունսն, որ զորձաքար պատառէ եւ զփիւղ սպանանէ զիրաւ: 34 Են եւ այլ գազանք, [որ կոչին սփինգք]³⁰՝ մարդակերպք եւ գինեսէրք³¹: 35 Անդ ասեն վեց³² կղզիս, ուր կան որդիքն Ռաքարիմայն՝ նախ քան զաւերն Երուսաղէմի գնացեալ անդ. զոր ասեն, թէ գնաց Զոսիմոս

18 VS ցթէոքայնայն փխ ցթէոք¹⁸ իմայն (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Բ.3, 5, 9)
19 V հիւսիս փխ հիւսիսոյն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց)
20 V գաւառն [մեծ թանաքաքթի տակ Աշմարտող՝ առանց պատուոյ Աշանի հետքի], Տ փխ գաւառոյն (վեր.)
21 V ը
22 V թ
23 VS գոր փխ գորս (վեր., հմմտ., տե՛ս նախ. Դ.3)
24 V ազգ թգ փխ ազգք երեքտասան (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ միւսների, տե՛ս նախ. Բ.13, Գ.56)
25 Տ Սպիտակալերիք փխ Սպիտակ լերինք (V)
26 Այս էջի վերելի աջ տպատատ թերթահամարը կրկնուած է՝ 14 փխ. 15)
27 V Ինտոս փխ Ենտոս (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Դ.14, 15)
28 AE կրողողիլոս փխ կրողողիլոս (Pv)
29 VS չիք ուր ... գազանն (վեր.՝ ըստ համառոտի)
30 AE ափինդք, D ափինք, v ափինգք, v՝ նափինգ, v՝ նափինք փխ սփինգք (P) / VS չիք որ կոչին սփինգք (վեր.՝ ըստ համառոտի)
31 V գինեսէրք փխ գինեսէրք (վեր. Սուքրեանի)
32 V գ

միայնակեացն, բայց կարծեմ թէ զրոյցն այլաբանութիւն է, զոր պատմեն զնմանէ:

36 Է¹. Աշխարհ կիրիւց յիթէովպիա է, որ ներքին եզիպտոս կոչին, յերի եզիպտոսի, առ Կարմիր ծովովն Արաբացւոց² ծոցոյն, անցանելով զԱյրեցեալ գաւաւթովն³ ի հարաւ կոյս: 37 Ունի գետս երկուս⁴ զնեղոսի վտակսն, որք յիրեար անկանին⁵, եւ դարձեալ բաժանեալք՝ առնեն զՄեմնոս կղզի եւ անդրէն միաւորին. եւ միւս գետ, որ կոչի Սատապուս, որ ելանէ ի Կողովի լճէ եւ անկանի⁶ ի նեղոս, առ կղզւոյն⁷: 38 Ունի եւ լերինս ութ⁸: 39 Ունի եւ փոքր աշխարհս երիս⁹՝ զԲարբառիա՝ առ Բարբառական ծոցովն, եւ զԱզոնիա, յորում լինին փեւզք¹⁰ բազմաշատք, եւ զՏոսլք: 40 Ունի եւ գաւառս ազգաց երեսուն եւ վեց¹¹, յորոց մինն կոչի Բաբելացիք եւ Արմատակերք, եւ մինն՝ Ոքսոմոնտացիք. յորում կալի թագաւորութիւն մեծ՝ հանդէպ Պոնոնեայ ծայրին, որ բաժանէ ընդ Ատողիտէ եւ ընդ Երջանիկն Արաբիա. զայս տեղւոյն¹² ասել թուի ի Յոր. Տեսէ՞ք զճանապարհս Թէմնացւոց¹³՝ որք ի շաւիղս Սաբայ հալիլք¹⁴: 41 Կան եւ անդ թղուկք եւ ազ-

1 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս [վերին] Եթեովպիոյ»
2 V Արաբացոց փխ Արաբացւոց (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
3 V գօտովն փխ գատովովն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
4 V ք, S երկու փխ երկուս (վեր., հմմտ., օր.՝ նախ. Ա.27, Բ.36, Գ.47, Դ.29, Ե.88)
5 VS անգամին փխ անկանին (վեր.՝ ըստ յաջորդների, օր.՝ նախ. Ե.307)
6 VS անգամի փխ անկանի (վեր.՝ ըստ յաջորդների, օր.՝ նախ. Ե.307)
7 V կղզոյն փխ կղզւոյն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
8 V ք
9 V ք, S երեք փխ երիս (վեր.)
10 VS փեղք փխ փեւզք (վեր.՝ ըստ նախորդի՝ նախ. Դ.33՝ «զփիլք». հմմտ. նախ. նախ. Ե.324՝ «փնղաց»)
11 V ք
12 V տեղո փխ տեղւոյն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
13 S Թեմնացւոց փխ Թեմնացւոց (V)
P ք, Գ, 19

զն Չագակերք եւ Վրանաւորք, եւ ի Միջին իթէովպացիք¹⁴: 42 Ունի եւ կղզիս յԱրաբացւոց¹⁵ ծոցին քսան եւ եւթն¹⁶, եւ այլ կղզի, որ կոչի Մոգուց, եւ այլ՝ որ Հաուուց: 43 Ունի եւ զհնդաբեր երկիրն եւ Չմոսաբերն, ունի եւ զԱւազուան եւ զԱնանձրեւ երկիրն:

44 Ը¹⁷. Աշխարհ կիրիւց ներքսագոյն Եթէովպիա է, որ սկսանի յարեւմտականէ յԱնձանաւթ յերկրէ, յերի՛ կալով¹⁸՝ «նաոս¹⁹ կիրիւց եւ եգիպտոս²⁰ Եթէովպիայ, եւ ըստ հարաւոյն սահմանի Անձանաւթ երկրաւ: 45 Առ որով բնակեն Երէկորնական²¹՝ իթէովպացիք, եւ ի հարաւոյն կողմանէ՝ Մերկ Վիշապամարդք, եւ ըստ հիւսիսոյն՝ Չինակեր իթէովպացիք, յորում է²² կենդանի ինչ սուբոս²³ անուն՝ ոչխարանման, երկակենցաղ եւ ձկնակեր, առ որով Աթակեանք²⁴ իթէովպացիք, յորում²⁵ առիւծաշուն գազանն, եւ ի հիւսիսոյն²⁶ կողմանէ նոցա՝ Փրփրեղջիւր իթէովպացիք²⁷, յորում կենդանի ինչ՝ նման անլթոյ,

14 Ա. Սուքրեանը տողատակում ծանօթագրում է. «Թերեւս ընթեռնելի, եւ ի միջին՝ Եթեովպացիք»
15 V յԱրաբացոց փխ յԱրաբացւոց (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
16 V ք
17 Ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է ենթավերնագիր. «Յաղագս ներքսագոյն Եթեովպիոյ»
18 V յերին կալո փխ յերի կալով (վեր. Սուքրեանի)
19 V Սիմոն, S Ինոն փխ Եմոն (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Դ.14-16)
20 S Եմոն փխ Եգիպտոս (V. գրիչը Եգոն է գրել՝ ըստ ամենայնի, ցանկանալով յապաւել Եգիպտոս բառը՝ տս տաւերի վերելում կրկնաբարձրողն ընդ. հմմտ. նախ. Դ.36. «Եթեովպիա է, որ ներքին Եգիպտոս կոչին»)
21 S Երեկորնական փխ Երեկորնական (V. յաջորդ բառի՝ կրկնումս յօ է սկզբնամասը պարզ շփոթի արդիւնք է՝ տողավերջից յաջորդող տողասկիզբ անցման տեղում, որը Սուքրեանը եւս բաց է թողել)
22 ADE չիք է (Pv)
23 AE տոքոս փխ տոքոս (Pv)
24 AE Սթակեանք փխ Սթակեանք (Pv)
25 VS չիք է կենդանի ... յորում (3 տող) (վեր.՝ ըստ համաձայնի. տե՛ս յորում ... յորում)
26 VS չիք հիւսիսոյ (վեր.՝ ըստ համաձայնի)
27 V եթեր փխ Եթեովպացիք (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համաձայնի)

մարդամարտ եւ անուշահոտ. [առ որով՝ Դեռքիկէ¹ եւ Դեռմոնայք² ազգք]³ յորում քաղ⁴ ծառաւեր եւ մարդամարտ, եւ ընծուղոք. եւ [որոց ի հարաւոյ մինչեւ ցնիղոս աշխարհ մի է իթէովպացոց, յորում]⁵ փեւզք⁶ սպիտակք եւ եղջիւրակնճիթք եւ վագերք. եւ [որոց յարեւելից՝ լերինք, յորում]⁷ վագերաձիք⁸ եւ այժամարդք, որք զպատկեր մարդոյն ունին եւ են թաւք, եղջիւրաւորք եւ կճղակաւորք, եւ ինձքն⁹ գեղեցկախալոք¹⁰ յոյժ: 46 Եւ ի հարաւոյն աշխարհ մի է, որ Ակիսիմբայ¹¹ կոչի, յորում լինի գազան ինչ՝ կանացի ունելով դէմս եւ ձեռս եւ մէջս, եւ անձն՝ չորքոտանի գազանի. եւ՝ այլ մարդակերպք գազանք շնակնճիթք եւ մերկլք¹², մեծականջք եւ ագետք, որպէս գառիւծակապիկ: 47 Յորոց յելից կուտէ՝ Բարձրագագաթունք իթէովպացիք եւ [այլք՝ մինչեւ ցլուանի լեռոն, յորում լինին¹³ քաւք սպիտակք, զարաւորք եւ բոնաւորք¹⁴. որոց յելից կուտէ՝ Ռափսացիք¹⁵, եւ]¹⁶ այլ ի ներքոյն¹⁷

1 AE Դեռքիկէ փխ Դեռքիկէ (Pv)
2 v Դեռքոն, v Դեռմոնայք փխ Դեռմոնայք (AEP)
3 VSD չիք առ որով՝ Դեռքիկէ եւ Դեռմոնայք ազգք (1 տող) (վեր.՝ ըստ համաձայնի)
4 V քալ փխ քաղ (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համաձայնի եւ հետագայի. հմմտ. նախ. Ե.121)
5 VS չիք որոց ի ... յորում (2 տող) (վեր.՝ ըստ համաձայնի)
6 VS փեղք փխ փեւզք (վեր.՝ ըստ նախորդի՝ նախ. Դ.16՝ «զփիլք». հմմտ. նախ. Ե.187՝ «փնղաց»)
7 VS չիք որոց յարեւելից ... յորում (1 տող) (վեր.՝ ըստ համաձայնի)
8 V վագերաձիգ փխ վագերաձիք (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համաձայնի)
9 S ինձք փխ ինձքն (V)
10 V գեղեցկախալոք փխ գեղեցկախալոք (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ հետագայի, տե՛ս նախ. Ե.146)
11 VS Ակիսամբայն փխ Ակիսիմբայն (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ա.7, 39)
12 V մերկ փխ մերկք (վեր. Սուքրեանի)
13 AE լինի փխ լինիք (DPv)
14 AE բեռնաւորք փխ բոնաւորք (DPv)
15 AE եւ Գաբասացիք, Dv Գափսացիք փխ Ռափսացիք (P)
16 VS չիք այլք մինչեւ ... Ռափսացիք եւ (3 տող) (վեր.՝ ըստ համաձայնի. տե՛ս եւ այլք ... եւ այլ)
17 S Աերքս փխ Աերքոյն (V. համաձայնում էլ՝ Աերքոյն)

Մարդակեր իթէովպացիք եւ գետակ մի, որ կոչի Ռապտոս, յորում լինի գազան ինչ՝ հրաշունչ վարազանման, եւ սաղաման¹⁸ տր¹⁸ գազանն¹⁹, որ նման է կովիդէաց, որ անցանէ ընդ հուր եւ շիջուցանէ: 48 Կինի [յաշխարհն²⁰ այն եւ զեսուբէս գազանն՝ որպէս զոչխար խարտեշ²¹ եւ յոյժ սիրելի ձկանց, երկակենցաղ գոլով՝ զժողովեալ առ ինքն ձկունսն ուտէ, յորժամ լողալի ի ջուրն:

49 Կատարեցաւ երկրորդ հատածն²²:

[Ե.] 1 Առաջին բաժին երկրի բնակութեան մարդկան ընդհանուր²³՝ Ասիա²⁴ է²⁵

2 Որ սահմանի ի մտից կուտէ Եւրոպեա²⁶, իսկ ի հիւսիսոյն, [յելից²⁷ եւ ի հարաւոյն՝ Անձանաւթ երկրաւ եւ կիրեաւ: 3 Եւ մտանեն ի մի մի աշխարհք կողման, եւ է նախակողմն Միջերկրայք, որք մտանեն ընդ մէջ Յունաց ծովուն եւ Պոնտոսի, վասն որոյն եւ Միջերկրէ կոչին:

4 Ա. Աշխարհ Ասիայն Բիւթանիա՝ յելից Կոստանդնուպոլսի, հանդերձ մտիք ծովագետին Պոնտոսի, որ կոչի Թրակական Փաւսիոտոս,

18 V սղամանմանար, S սալամանտր փխ սաղամանտր (վեր., համաձայնում սաղամանդր է եւ սաղամանդար)
19 S գազան փխ գազանն (V)
20 V աշխարհն փխ յաշխարհն (վեր. Սուքրեանի)
21 V խարտեճ փխ խարտեշ (վեր. Սուքրեանի, ըստ որի՝ «Չեսուբէս գազանն կարծի լինել ըստ ոմանց ի մերոց պատմագրաց՝ գայլն արաբացի»)
22 Պէտք է ընկալել «հատածն [աշխարհին]», քանի որ յօսքը միայն «Երկրորդ հատած Լիբիա»-ի մասին է
23 V ընդհանուր փխ ընդհանուր (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համաձայնի, տե՛ս բարբառային Գ → Թ)
24 V յԱսիա փխ Ասիա (վեր.)
25 S ԱՍԻԱ, ADEPv Աշխարհք ընդհանուր Ասիացւոց խճ փխ Առաջին բաժին ... Ասիա է (2 տող) (V. առաջին 4 բառերը կարմիրով են, յուսանցքում եւ փոքրատառով, սակայն պատուով Աշխարհների մէջ գրուած է ա. բոլորն, իրօք, գլխաբար Աշխարհ են)
26 V Եւրոպեա փխ Եւրոպեա (վեր. Սուքրեանի)
27 V յելից փխ յելից (վեր. Սուքրեանի)

մաս⁵ ամբ¹ ինչ Պրոպոնտեալը առեալ, ի մեհենէն Արտեմեալը, որ կալը յեւն Պոնտոսի, մինչեւ ցմուտ Ռոդանգալը գետոյ եւ ցՈլոնպիոս² լեառն: 5 եւ ունի զՍէլիոն³ լեառն եւ գետս զԵլադաս եւ զՋոպիաս եւ զհզարն Սագաուիս, եւ մանունս, որք ի նա անկանին⁴. զՍիւնաս լիճ ունի մերձ նիկոմիդեալը եւ զԱսկանիդէս: 6 Ունի կղզիս հինգ⁵ ի Պոնտոս ծովուն, յորոց երկուքն⁶ կոչի Կիանիա: 7 Ունի եւ լիճ մի այլ Պոամալը: 8 Քաղաքք⁷ ունի, եւ մայրաքաղաքս երկուս⁸ զՔաղկեդոն⁹ եւ զՆիկոմիդիա¹⁰, որք ունին ընդ ինքեանս քաղաքս շորքեթասան¹¹, եւ եմպոլիոնս բազումս, այսինքն՝ քաղաքս ծովեզերայս, վաճառատեղիս: 9 Լիւնի առ եզեր Ունդակալը¹² գետոյ հող սպիտակ «առգեղ» անուն, զոր աղացեալ ցանեն ի վերալը ցորենոլը՝ հինգ հարիւր¹³ կայթն կապիճ մի, եւ պահի ազնիւ եւ ճճի շուտէ:

10 Բ. Աշխարհ Մուսիա՝ Մեծ եւ Փոքր, որ կոչի Ելիսպոնտոս¹⁴, առ երի Բիւթանիոլը: 11 Ու-

նի գետս շորս¹⁵ եւ մայրաքաղաքս¹⁶ զԿիզիկոն, յորում տաճար եւ այլ շինուած մի՝ յեւթն¹⁷ հրաշիցն: 12 եւ երեք¹⁸ են քաղաքք՝ Իլիոն, Գառդանոն, Տրովադա, զորոց պատերազմէ Տիքսիոն պատմէ եւ առասպելքն Հոմերոսի¹⁹: 13 Ունի եւ այլ քաղաքս երեսուն եւ ութ²⁰:

14 Գ. Աշխարհ՝ Առանձնակ Ասիա, յերի կալով Միւսիալը առ ծովով, յորում՝ մայրաքաղաքք²¹ եփեսոս, Ջմիււլնիա²², Պեոզանոս, Ջոռաշիս²³, որք ունին ընդ ինքեանս քաղաքս քառասուն եւ ութ²⁴: 15 եւ ունի փոքր աշխարհ զԼիւդիա, յորում մայրաքաղաք Սառոս, զԵոլիս, զԷոնիս²⁵, որք են Յոնք, զԿառիա, եւ գետս հինգ²⁶: 16 Ունի կղզի զՔիոս՝ հոմանուն քաղաքաւ, եւ Պոսիդա, որ լինի անդ մազդիկ խիժ ծառոլը, եւ զԿառոս եւ զՍամոս՝ հոմանուն քաղաքաւ, եւ զԿով, զոր Դուկաս ասէ ի Գործան: 17 Եփեսոս հարկատու էր Արտեմեալը. անդ է Յոհանու²⁷ աւետարանչի գերեզմանն²⁸, եւ միւս Յոհանու,

1 V Փաուսիոնոս մասեամբ փխ Փաուսիոնոս մասամբ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ Ասխորդի եւ յաջորդի, տե՛ս Ասխ. Ե.4. հմմտ. Ասեւ i → n)
 2 VS զՈլոնպիոս փխ ցՈլոնպիոս (վեր.)
 3 VS զՍէլիոն փխ զՍէլիոն (վեր.)
 4 VS անգանին փխ անկանին (վեր.՝ ըստ յաջորդների, օր.՝ Ասխ. Ե.307)
 5 V ք
 6 V ք
 7 V ք ը ք, S քաղաք փխ Քաղաքք (վեր.՝ ըստ Ասխորդների եւ յաջորդների, ուր քաղաք բառը գրեթէ միշտ տրուած է լոկ քը յապատմով՝ պատուով Աշանով կամ այսպիսի կրկնաբարեղով, օր.՝ մի քանի բառ յետոյ երկիցս կայ՝ քը u = քաղաքս, կամ Ասխ. Ե.12՝ քըք = քաղաքք. թէպէտ կանոնաւորը պիտի լինէր հէնց՝ «Քաղաքս ունի...». Սուրբեանը վերջակէտը դրել է այս բառից յետոյ եւ ստացել Պոամա քաղաք թիւր լճանուն)
 8 V ք
 9 V զԿաղկեդոն փխ զՔաղկեդոն (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ Ասխորդների, տե՛ս Ասխ. Բ.18, 29)
 10 V Նիկոմիդիա փխ Նիկոմիդիա (վեր. Սուրբեանի)
 11 V ծ ղ
 12 S եզերսն Դակալ փխ եզեր Ունդակալը (V) (հմմտ. Ասխ. Ե.2՝ «Ռոդանգալը գետոյ»?)
 13 S վեց, V շ փխ հինգ հարիւր (վեր.)
 14 S Ելիսպոնտոս փխ Ելիսպոնտոս (V) (հմմտ. Ասխ. Բ.10)

15 V ք
 16 S մայրաքաղաք փխ մայրաքաղաքս (V) (հմմտ. Ասխ. Բ.14)
 17 V յէ, S յեթն փխ յեթն (վեր.՝ ըստ Ասխորդների, տե՛ս Ասխ. Ա.Տ. Բ.10, 17)
 18 V ք
 19 V Հոմերոնի, S Հոմերոնի փխ Հոմերոսի (վեր., հմմտ. Ասխ. Դ.11)
 20 V ը
 21 S մայրաքաղաք փխ մայրաքաղաքք (V. յապատուած է՝ մայրաքը ք, քիչ յետոյ ունի՝ քը u, յաջորդի՝ մայրաքը ք)
 22 V Ջմիւլիա փխ Ջմիւլնիա (վեր. Սուրբեանի)
 23 S Տոսիա փխ Ջոռաշիս (V. համապատասխան հետեւած Սուրբեանի տողատակի ծանօթագրութիւնն է՝ «Յօր. Ջորալիս». գուցէ եւ՝ վերականգնելի է (գոնէ՝ անանուն աղբիւրում)՝ զՏոսիա)
 24 V յ ը
 25 V զԵոլիս, զԷոնիա փխ զԵոլիս, զԷոնիա (վեր. Սուրբեանի, որը Ասեւ տողատակում ծանօթագրում է՝ «Յօր. Ջելիս, Ջենիս»)
 26 V ք
 27 S Յոհանուն փխ Յոհանու (V)
 28 Երկու բառերը գրիչը յապատել է՝ աւետ՝ գերգ, իսկ զ ստոի վերելում ուշ ձեռագագրով լրացուած է՝ ման

նու, որ կոչեցան Մարկոս, եւ այլք զայլ ոմն Յոհան¹ ասեն:

18 Դ. Աշխարհ Ասիոլը՝ Լիկիա, որոյ մայրաքաղաք է Ջմիւլնիա²: 19 Ունի լերինս երկուս³ եւ գետս երիս⁴, եւ կղզի՝ զՌոդոս⁵, հոմանուն պեղագոսին: 20 Լինի անդ խունկ զուկին, զոր Հայք «արուս» կոչեն, ի ծառոլը ծորելոյ որպէս մեղր կամ մրուր թանձր:

21 Ե. Բնաշխարհ Ասիոլը Փոնդիա⁶ է, յելից կալով Առանձնակն Ասիոլը եւ յերի Լիկիոյ: 22 Ունի յինքեան աշխարհս երիս⁷ զՊիսիդեա⁸, յորում մայրաքաղաքն Անտիոք եւ այլ քաղաքս քսան եւ վեց⁹, յորոց մի՝ որ¹⁰ կոչի Կիտոս, այս¹¹ տեղի տապանին Նոյի շինելոյ¹² (եթէ¹³ առասպել է, եւ եթէ՝ ճշմարիտ¹⁴ ոչ գիտեմ), եւ Պակատիանի, յորում մայրաքաղաք Լաուդիկէ եւ այլ քաղաքս քառասուն¹⁵, եւ Սաղատաուիա¹⁶, յորում

մայրաքաղաք է Միւնուդա¹⁷ եւ այլ քաղաքս երեսուն¹⁸: 23 եւ ունի [Փոնդիա լեառն՝ զԴիդիմոն¹⁹, եւ գետս հինգ]²⁰, լիճս երեքտասան²¹ [եւ դաշտս մեծամեծս]²²:

24 Զ. Աշխարհ [Մնոուիա²³ յելից կալով Բիւթանիոյ, առ երի Փոնդիոյ մինչեւ ցՊոնտոսի ծովն: 25 Ունի Մնոուիալը²⁴ մայրաքաղաք զԿղազիուպալիս²⁵, ընդ որով²⁶ եւ այլ եւս քաղաքս հինգ: 26 եւ գետ ունի զՊառթենոս գերեքարմատեանը²⁷. յայսմ աղբեր երգնուին գեւքն վասն անշափ ցրտութեանն²⁸:

27 Է. Աշխարհ²⁹ Պալմիրիլազոնիա³⁰ յելից կալով Մնոուատալը³¹ աշխարհի, առ երի ծովուն Պոնտոսի, որ կոչի Պոնտոս Գաղատական:

Pacatiana կամ Capatiana». համապատասխան՝ Սաղուտաուիա եւ Սաղատաուիա)
 17 S Սիւնուդա փխ Միւնուդա (V. Սուրբեանի տողատակի ծանօթագրութիւնն է. «Յօր. Միւնուդա»)
 18 V լ
 19 AE զԴիդոն, Dv² զԴիդոնիա փխ զԴիդիմոն (Pv. Երեմեանը վերականգնելի է համարում զԴիմիդիմոն ըստ Պտղոմէոսի)
 20 VS չիք Փոնդիա լեառն ... հինգ (1 տող) (վեր.՝ ըստ համապատասխանի)
 21 V ծ ղ
 22 VS չիք եւ դաշտս մեծամեծս (վեր.՝ ըստ համապատասխանի)
 23 A Ոնոուիա, DPv Ոնոուիա փխ Ոնոուիա (E. հմմտ. Ասխ. Ա.29, Ե.12)
 24 ADE Ոնոուիա, Pv Ոնոուիա փխ Ոնոուիալը (վեր.)
 25 AE Կղազիուպալիս փխ զԿղազիուպալիս (DPv)
 26 DEPv որով փխ որս (A)
 27 DPv զՊարթենիոս երեքվտակեանն փխ զՊարթենոս գերեքարմատեանն (AE)
 28 AE չիք յայսմ աղբեր ... ցրտութեանն (DPv, հմմտ. գերեքարմատեանն ... ցրտութեանն)
 29 VS չիք Ոնոուիա ... Աշխարհ (7 տող) (պայմանական վեր.՝ ըստ համապատասխանի. տե՛ս Աշխարհ ... Աշխարհ)
 30 V Պակատիանիա, S Պակատիանիա (ըստ համապատասխանի) փխ Պակատիանիա (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս Ասխ. Ե.13, 18, հմմտ. մ → a → ե)
 31 V Ոնոուատա, S Ոնոուատալ փխ Ոնոուիալը (վեր. հմմտ. Ասխորդ գլխում եւ Ասխ. Ա.29. համապատասխան՝ Ոնոուիա եւ Ոնոուիալը. հմմտ. Ասխորդի)

1 S Յովհան փխ Յոհան (V)
 2 Ջմիւլնիա-ի u-ն աւելացուած է ուշ ձեռագագրով, տողից ներքեւ, իսկ որս վերելում նոյն ձեռքը կայծակնաձեւ Աշան է դրել եւ կողքի լրասանցքում 2 տողով «ծանօթագրել»՝ «որ է յԱպամի/այ»
 3 V ք
 4 V զ, S շորս փխ երիս (վեր., նոյնն է Ասեւ համապատասխան)
 5 V զՌոդոս փխ զՌոդոս (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ Ասխորդի, տե՛ս Ասխ. Ա.6)
 6 S Փոնդիա փխ Փոնդիա (V. հմմտ., օր.՝ Ասխ. Բ.5, Ե.21, 30, 33)
 7 V զ, S երեք փխ երիս (վեր.)
 8 S զՊիսիդիա փխ զՊիսիդեա (V)
 9 V ի զ
 10 S մին փխ մի՞ որ (V. մի-ից յետոյ՝ այլուր աւ Աշանակող օ-ի յայտնուելու պատճառը դժուար է գուշակել)
 11 S Կիտոս, այսինքն փխ Կիտոս, այս (V. Սուրբեանի շփոթեցրել է շեշտը, որ յստակօրէն գրչիցն է. Աս Ասեւ ընդգծել է Կիտոս-ը)
 12 Լրասանցքում պատուոյ Աշանների մէջ եւ 3 տողով (երկրորդը՝ քառակուսի շրջանակում) ուշ ձեռագագրով ձեւատրուած է՝ տալ/պալ/ն Նոյի
 13 S եւ եթէ փխ եթէ (V)
 14 V Ա ը՝ տ
 15 V ի
 16 S Սաղուտաուիա փխ Սաղատաուիա (V. Սուրբեանը տողատակում ծանօթագրել է. «Յօր. Սաղատաուիա. այն է Phrygia Salutaris, եւ Phrygia

28 Ունի գետս զՈղիքոս¹ եւ զՈղիս, եւ զմայրա- քաղաք² զԳե[ր]մ³ անուպաւ[ր]իս³, որոյ[ն] բերդ Գա[ն]գրաւ[յ]։ 29 Ունի եւ [այլ քաղաքս եւթն⁵ եւ բերդս մետասան եւ]⁶ գաւառս երեքտասան⁷։

30 Ը.⁸ Աշխարհ Ասիոյ[ն] Գաղատիա Առա- ջին⁹ յեւրոյ Փոքիգիւղ[ն] եւ առ երի Պամփիլագո- նեաւ[ն]։ 31 [եւ¹⁰ լեառն ունի զերկրորդ¹¹ Դիգի- մոն¹²։ 32 եւ գետս]¹³ զնոյնսդ¹⁴ ունի, [որք յա- ռաջասացեալ աշխարհս թափին]¹⁵։

33 Թ.¹⁶ Աշխարհ Երկրորդ Գաղատիա՝ յե- լից Փոքիգիւղ[ն]¹⁷, եւ առ երի առաջին Գաղատիոյ[ն], մինչեւ ցՊամփիլիա։ 34 [Ունի լերինս]¹⁸ եւ գետս

[ման]ունս, որ[ք] յառաջասացեալ¹⁹ գետսդ ան- կանին²⁰ եւ [որք] զլիճս²¹ առնեն։

35 Ժ.²² Աշխարհ [Պամփիլիա²³ յեւրոյ կա- լով կիկիոյ²⁴, առ երի Գաղատիոյ։ 36 Ունի յին- քեան փոքունս աշխարհս²⁵ հինգ եւ լեառն մի, գետս²⁶ չորս, կղզիս երկուս եւ քաղաքս բազու- մս²⁷։ 37 Կինի ի նմա խունկս²⁸ ստիւրակ՝ ի թփոյ միոյ²⁹, ի փորոյ³⁰ ի կերուածէ ճճոյ։

38 ԺԱ. Աշխարհ³¹ Սաւրիս³² յեւրոյ կալով [Պամփիլիոյ]³³, առ երի ծովուն՝ հանդէպ Կիպրոս կղզւոյ[ն]³⁴։ 39 Ունի լեառն զՏարոս [եւ գետ զՈւրմանակիոս]³⁵։ 40 Կինի անդ խունկս ստիւ[ւ-

1 S Ջալիքոս փխ զՈղիքոս (V. Սուքրեանը տողա- տակում ծանոթագրել է. «Յօր. զՈղիքոս». գուցէ, կարելի է վերականգնելի համարել՝ զՈղիքոս կամ զԱլիքոս, հմմտ. դ → գ եւ ալ → ող) 2 S մայրաքաղաք փխ զմայրաքաղաք (V) 3 V գԳեմիսանուպոսի փխ զԳեմիսանուպալիս (վեր. Սուքրեանի (ըստ համաձայնի, հմմտ. րմ → մր → մի), որի տողատակի ծանոթագրությունն է. «Յօր. Գեմիսանուպոսի») 4 V Գագրա փխ Գանգրայ (վեր. Սուքրեանի) 5 AE հինգ փխ եւթն (DPv հմմտ. բողորագիր է → ե) 6 VS չիք այլ քաղաքս ... մետասան եւ (I տող) (վեր.՝ ըստ համաձայնի. տե՛ս եւ ... եւ) 7 V ծգ (համաձայնում այս թիւը վաթսուց եւ մի է) 8 VS Է. փխ Ը. (վեր.՝ ըստ համաձայնի. հմմտ. Աս- խորդի) 9 Այս բառերի կողքի լուսանցքում ուշ ձեռագա- գրով օվալաձեւ շրջանակի մէջ 2 տողով «ծանո- թագրուած» է՝ «Գաղատիայ / Անկուրիայ է» 10 Pv չիք եւ (ADE) 11 AE գերրորդն փխ զերկրորդ (DPv) 12 AE Դիգիմոս, Dv՝ Եմեդիոս, E Իդիմոս փխ Դի- դիմոն (Pv. հմմտ. վերեւում, Ասխ. Ե.11) 13 VS գետ փխ եւ լեառն ... գետս (I տող) (վեր.՝ ըստ համաձայնի. տե՛ս [Ե] ... Ե) 14 V զնոյնստ փխ զնոյնսդ (վեր. Սուքրեանի. համա- ռոտում՝ զնոյն փխն. զնոյնսդ ունի) 15 VS չիք որք յառաջասացեալ աշխարհս թափին (վեր.՝ ըստ համաձայնի. տե՛ս ունի ... թափին) 16 VS Ը. փխ Թ. (վեր.՝ ըստ համաձայնի. հմմտ. Աս- խորդի) 17 S Փոքիգիւղ փխ Փոքիգիւղ (V. հմմտ., օր.՝ Ասխ. Բ.5, Ե.21, 30, 33) 18 VS չիք Ունի լերինս (վեր.՝ ըստ համաձայնի)

19 VS ունի, որ յառաջասացեալ է, AE անուանիս, որ յառաջասացեալ փխ մանունս, որք յառաջասա- ցեալ (վեր.՝ ըստ Pv, տե՛ս մանունս ... ունի) 20 VS անգանին փխ անկանին (վեր.՝ ըստ յաջորդ- աների, օր.՝ Ասխ. Ե.307) 21 VS լիճս փխ որք զլիճս (վեր.՝ ըստ համաձայնի) 22 VS Թ. փխ Ժ. (վեր.՝ ըստ համաձայնի. հմմտ. Աս- խորդի) 23 AE Պանփիլիա, Pv Պամփիլիա փխ Պամփիլիա (D. հմմտ. Ասխորդը, Ասխ. Ե.14) 24 AE Լիւսիոյ եւ փխ Լիկիոյ (DPv. հմմտ. Ասխորդի, Ասխ. Ե.9, 11) 25 DPv աշխարհս փոքունս փխ փոքունս աշխարհս (AE) 26 DPv եւ գետս (AE) 27 AE բազում փխ բազումս (DPv) 28 DPv խունկ փխ խունկս (AE) 29 DPv չիք միոյ (AE. տե՛ս թփոյ միոյ) 30 AE չիք ի փորոյ (DPv. տե՛ս միոյ ... փորոյ) 31 VS չիք Պամփիլիա՝ յեւրոյ ... ԺԱ. Աշխարհ (7 տող) (բովանդակային վեր.՝ ըստ համաձայնի. տե՛ս Աշխարհ ... [Աշխարհ]) 32 Արդէն 2 պարբերութեան կորստից յետոյ V-ն ու- նի՝ Թ. Աշխարհ Սաւրիս (համաձայնի A՝ Իսաւ- ուիս). կողքի լուսանցքում ուշ ձեռագագրով Ան- անձեւ շրջանակի մէջ 5 տողով «ծանոթագրուած» է՝ «Աշխարհ / Սուրացիոց ունի / լեռն Տօրիոս» 33 S (Պիսիդիոյ) (*), AE Պանփիլիոյ, DPv Պամփի- դիոյ փխ Պամփիլիոյ (վեր.՝ ըստ Ասխորդի, տե՛ս VS, Ասխ. Ե.14) 34 V կղզո փխ կղզւոյ (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այ- լոց, տե՛ս Ասխ. Բ.29, Գ.54, Ե.324) 35 AE գետս Ուրմանակոս փխ գետ զՈւրմանակիոս (DPv) / VS չիք եւ գետ զՈւրմանակիոս (վեր.՝ ըստ համաձայնի. տե՛ս զՏարոս ... զՈւրմանակիոս)

րակ¹, կուճ, ումբո, գումբիթ², կաղամիտալ[ն], ա- մենեքեան ի ծառոց ծորելոց, ի կերածէ ճճոյ[ն] միոյ[ն], որ է գեղին՝ սեւ խալտուց ունելով, նման թրթրոյ[ն]։ 41 Ունի մայրաքաղաք զՍելեւկիա, ընդ որով այլ քաղաք[ք] քսան եւ երեք³։ 42 եւ զխունկսն⁴ ոչ է պարտ միայն ծխել, զի ոչ տալ[ն] ազնիւ հոտ, այլ խառնեալ ընդ այլ յոյժ անուշ է. եւ արժէ լիտրն դահեկան մի. բայց զազնիւն ժո- դովեն աւճք եւ դնեն բոյնս⁵ ի կտապս իւրեանց, զոր սպանեալ առնուն. եւ ծառք, ուստի ծորին՝ բարակք են, ստոյլտրն⁶ լինի որպէս լուծ, ընդ որ մտեալ ճճին՝ ընդ տակն երթալ[ն], ուտելով մինչեւ ցծայրն՝ գտանէ եւ ապա մեռանի, եւ թափին խունկքն⁷ ի խնամոցն Աստուծոյ։

43 ԺԲ.⁸ Աշխարհ Կիկոնիա է՝ յեւրոյ կալով Գաղատիոյ Երկրորդի⁹, առ երի Սաւրիոյ[ն]։

1 VS խունկս ստիւրակ փխ խունկս ստիւրակ (վեր.՝ ըստ Ասխորդի եւ յաջորդի, տե՛ս Ասխ. Ե.10, 26) 2 VS կուճում, բոզումբիթ փխ կուճ, ումբո, գումբիթ (վեր., ըստ ՆՀԲ՝ կուճ = մարմարիոն, իսկ ումբո- ը, գումբիթ-ը եւ յաջորդող կաղամիտա-ն հան- դիպում են լոկ այստեղ. համաձայնում կուճար, գումբետ, կաղամիտ եւ կոճուպ, սպոզոմիտ, կալամիտ է) 3 V քլ ի՞ ի՞ փխ քաղաք[ք] քսան եւ երեք (վեր. Սուքրեանի. համաձայնի քաղաքների թիւը քսան եւ հինգ է. յաջորդող Ասխորդի տեղի վեր.՝ ըստ համա- ձայնի մտածում, սակայն դա բանասիրորէն չի հաստատ- տում) 4 V զխունկսն փխ զխունկսն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ Ասխորդների եւ յաջորդի, տե՛ս Ասխ. Ե.10, 15, 26) 5 S ի բոյնս (V) 6 V ստուրն, S ստուարն փխ ստոյլտրն (վեր.՝ ըստ այլոց) 7 V խունկքն փխ խունկքն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ Ասխորդների եւ յաջորդի, տե՛ս Ասխ. Ե.10, 15, 26) 8 VS Ժ. փխ ԺԲ. (վեր.՝ ըստ համաձայնի, հմմտ. Աս- խորդի) 9 AEP չիք Երկրորդի (VS. հմմտ. Ասխ. 45-ի ծնթ.)

44 Ունի արձակ դաշտս անջուր¹⁰ եւ մանունս¹¹ լերինս, [եւ զնոյն՝ գետս եւ լիճս]¹²։

45 [ԺԳ. Աշխարհ Կապադոկիա¹³ Երկրորդ է¹⁴ յեւրոյ կալով [Երկրորդ]¹⁵ Գաղատիոյ եւ առ երի կիկոնիոյ¹⁶, ունելով մանունս լերինս եւ գետս, եւ լայնութիւն տարածեալ ի դաշտս ըն- դարձակս]¹⁷։

46 ԺԴ.¹⁸ [Աշխարհ]¹⁹ Ելիոն Պոնտոս՝ յեւրո- նոյն²⁰ Պոնտոսի, եւ յեւրոյ Պամփիլագոն[ե]ալ[ն]²¹, առ երի Երկրորդ [Կապադոկիոյ եւ²² ծովու։

10 Համաձայնում՝ «ունելով զտարածումն իւր (P տա- րածումն) ի դաշտս ընդարձակս» 11 Համաձայնում՝ փոքունս փխ մանունս 12 VS լերանց փխ լերինս, եւ զնոյն գետս եւ լիճս (վեր.՝ ըստ համաձայնի. տե՛ս լերինս ... լիճս) 13 AEPv Կապադոկիա, D Կապոտակիա փխ Կա- պադոկիա (վեր.՝ ըստ V-ում մի քանիցս Աշուած տարբերակի, տե՛ս Ասխ. Ե.50, 52, 190 եւն) 14 DPv չիք է (AE) 15 ADEP չիք Երկրորդ (վեր.՝ ըստ V-ի յաջորդ Ակա- րագրութեան մէջ սուկայ Աշուսի, որը. թերեւս, այնտեղ է յայտնուել երկու-երեք աշխարհների Ակարագրութիւնների խառնակ ընդօրինակման հետեւանքով) 16 AE Լիկալոնիոյ փխ Լիկոնիոյ (DPv. հմմտ. Աս- խորդի, Ասխ. Ե.17) 17 VS չիք ԺԳ. Աշխարհ Կապադոկիա ... ընդար- ձակս (2 տող) (բովանդակային վեր.՝ ըստ համա- ձայնի. տե՛ս Աշխարհ ... [Աշխարհ]) 18 VS ԺԱ. փխ ԺԲ. (վեր.՝ ըստ համաձայնի, հմմտ. Ասխորդի) 19 VS աստ չիք Աշխարհ (վեր.՝ մի քանի տող անց Անյն Ելիոն Պոնտոս-ի կրկնուած կցկտոր ու խառնակ Ակարագրութիւնից) 20 S յելիոյն Անյն փխ յելիոն (V. իմաստն է, թերեւս՝ «յելիոն կամ Հելիոնց Պոնտոս [է]», քանի որ այս աշխարհը չէր կարող Պոնտոնական կամ Կապադոկիական Պոնտոններից արեւելք լի- նել. համաձայնում ունի լոկ Լիկոնոստոս՝ փխ այս «Ելիոն Պոնտոս՝ յելիոնց Պոնտոսի» շարքի) 21 V Պամփիլագոնս, S Պափլագոնս փխ Պամփի- լագոն[ե]ալ[ն] (վեր.՝ ըստ Ասխորդների, տե՛ս Ասխ. Ե.12, 13) 22 AE չիք եւ (DPv) (Ասխորդը բարդ AEPv-ում Կա- պադոկիոյ ձեւով է, բայց տալիս ենք ըստ V-ի, տե՛ս Ասխ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)

47 Ունի լերինս բազումս մանունս¹ եւ գետս հզարս՝ զԽոխս² եւ այլ մանունս³:

48 ԺԵ.⁴ Աշխարհ՝ Պոնտոս Պալեմոնական⁵՝ յելից կալով⁶ Ելիոն Պոնտոսի, առ ի⁷ Պոնտոս ծովու: 49 [Ունի լերինս⁸ փոքունս եւ⁹ դժուարափայլոս, եւ գետս՝ զԹերմոզոն¹⁰ եւ այլ¹¹ մանունս]¹²:

50 ԺԶ.¹³ Աշխարհ՝ Առաջին Կապադոկիա¹⁴՝ յելից կալով Երկրորդ Կապադոկիայ¹⁵, [առ երի

Պալեմոնական¹⁶ Պոնտոսի¹⁷]¹⁸: 51 Ունի լեառն զԱնտիտաւոս¹⁹ եւ զայլ փոքունս, եւ գետս [զ]Մելաս²⁰ եւ զԱլիս²¹ եւ զայլս մանունս, որք ի նա խառնին:

52 ԺԷ.²² Աշխարհ՝ Առաջին եւ Երկրորդ Կիլիկիայք²³ են՝ յելից կալով Կիկոնիայ²⁴ եւ Սաւրեայ²⁵, յերի Կապադոկացւոց²⁵, յեզր ծովուն իւրեանց եւ Սիսիկեան ծոցոյն: 53 Լեառն ունի՝ զՏարոս, եւ գետս վեց²⁶՝ զԱռիմակոյս²⁷, զԿալիդոս²⁸, զԴամոս, զԿիւզոնոս²⁹, զՍառոս¹, զՊիռա-

1 AE եւ լերինս փոքունս եւ բազումս փխ լերինս բազումս մանունս (DPv)
2 A զԽոխս, D զՆիտիս, E զՆիտիսն փխ զԽոխս (Pv)
3 VS Գաղատիո փխ Կապադոկիոյ եւ ... մանունս (2 տող) (վեր.՝ ըստ համառոտի, քանի որ այս աշխարհը չէր կարող լինել Երկրորդ Գաղատիայի կամ անգամ Առաջինի «կողքին» Լատերի»։ համառոտն, ի դէպ չունի նախորդող Երկրորդ-ը. հմմտ. նախ. 45-ի ծնթ.)
4 VS ԺԲ. փխ ԺԵ. (վեր.՝ ըստ համառոտի, հմմտ. նախորդի)
5 S Պալեմոնական փխ Պալեմոնական (V. համառոտում՝ Պոնտոսական է եւ Պալեմոնական)
6 V կալ փխ կալով (վեր. Սուքրեանի)
7 S երի փխ ի (V)
8 AE լերունս փխ լերինս (DPv)
9 DPv չիք եւ (AE)
10 AE զԹերմոնոն փխ զԹերմոնոն (DPv)
11 AE չիք այլ (DPv)
12 D չիք եւ այլ մանունս (AEPv) / VS չիք Ունի լերինս ... մանունս (1 տող) (վեր.՝ համառոտից)
13 VS ԺԴ. փխ ԺԶ. (վեր.՝ ըստ համառոտի, հմմտ. նախորդի. այս պարբերությունից առաջ V-ում առկայ է մի խառնակ ու կցկտոր կրկնություն՝ «ԺԳ. Աշխարհ Ելիոն Պոնտոսի՝ առ երի Լիկոնիոս» (հմմտ. նախորդի, նախ. 18՝ «ԺԱ. Ելիոն Պոնտոս...»), որն, ըստ ամենայնի, այստեղ յայտնուել է 2-3 աշխարհների նկարագրությունների խառնակ ընդօրինակման հետեւանքով (օր.՝ «առ երի Լիկոնիոս» կտորն, անկասկած, գալիս է մեր V-ի կամ, գուցէ, նրա նախազադափարի անփոյթ գրչի «կորցրած» Կապադոկիա Երկրորդ-ի պարբերությունից, տե՛ս նախ. Ե.17-ի ծնթ.). Սուքրեանն այդ տողը պահպանել է բնագրում, բայց տողատակում վերապահում է արել. «Յիշեցաւ եւ վերագոյն, ԺԱ. թերեւս միովն կամեր զԵլլեապոնոս նշանակել, այլ ոչ յարմարին զիրքն». հմմտ. նախորդի)
14 V Պապատոկիա փխ Կապադոկիա (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Ե.50, 52, 190 եւն)

15 V Կապատոկիա փխ Կապադոկիայ (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, օր.՝ նախ. Ե.50, 52, 190 եւն)
16 AE Պալեմոնական, DPv Պոնտոնական փխ Պալեմոնական (վեր.՝ ըստ V, տե՛ս նախորդի, նախ. Ե.19)
17 AE Պոնտոսիս փխ Պոնտոսի (DPv)
18 VS որ եւ նա լայնաշարահամարն է (լուսանցքում էլ ձեւատրուած է՝ ԺԵ.) փխ առ երի Պալեմոնական Պոնտոսին (փաստօրէն, վեր.՝ ըստ համառոտի, քանի որ V-ի միտքը ոչ թէ երկի հեղինակի, այլ մեր անփոյթ գրչի (ձեւատրումից պարզ է, որ ո՛չ նախազադափարի) նշումն է, ով իր տեղում «կորցրել» էր Երկրորդ Կապադոկիա-ի պարբերությունը եւ ահա «հանդիպելով» այդ աշխարհանունը՝ ասես, մեղանչել է նման նշումով, իսկ լուսանցքում էլ սովորական պատույ նշանների մէջ, բայց աւելի փոքր տառերով, որել է հերթական «աշխարհահամար»՝ ԺԵ, որն, ի դէպ, Սուքրեանը բաց է թողել եւ 1-ով շեղուել V-ի համարներից)
19 V զԱնտիտոնոս փխ զԱնտիտաւոս (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Ե.15, 24, 27 եւն)
20 VS Մելաս փխ լզ]Մելաս (վեր.՝ ըստ յաջորդի)
21 V զԱլիս փխ զԱլիս (U)
22 V ԺԶ., S ԺԵ. փխ ԺԷ. (վեր.՝ ըստ համառոտի, հմմտ. նախորդի)
23 VS Կիլիկայք փխ Կիլիկիայք (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս, նախ. Ե.190)
24 VS Սաւրեայ ի փխ Սաւրեայ (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ա.39, Ե.15, 17)
25 V Կապադոկացոց փխ Կապադոկացւոց (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
26 V q
27 V զԱռիմակոյս փխ զԱռիմակոյս (վեր. Սուքրեանի. հմմտ. նախ. Ե.15՝ զՈւտիմակոյս)
28 S զԿալիդոս փխ զԿալիդոս (V)
29 S զԿիւզոնոս փխ զԿիւզոնոս (V. գրչն սկսել է գրել այդ ն-ն, բայց կիսատ թողելով՝ փորձել է մաքրել)

մոս: 54 Որոց մայրաքաղաքը² են Տարոսն եւ Անարգաբա, ընդ որովք քաղաքք³ բազումք եւ բերդք, եւ երկու⁴ դրունք՝ Մալիս եւ Պլատան՝ ելանելով [յ]Ասորիս⁵: 55 Եւ է ամենաբեր՝ հանգոյն երկրին Յորդանանու:

56 ԺԸ.⁶ Աշխարհ՝ Կիպոս⁷ կղզի՝ յելից կալով Պամփիլիական պեղագոսին⁸, առ երի [Սաւրիոյ եւ]⁹ Կիլիկիոյ¹⁰ մինչեւ ցՓիւնիկական պեղագոսն: 57 Եւ ունի լեառն զՈլիմբոս եւ գետս շորս¹¹, երեք¹² մասն՝ երկայն, եւ մի՝ լայն: 58 Կիւնի անդ լատան, ցաւ¹³ անկեալ զխոտով՝ խոէ լի¹⁴ վարիչս, եւ ի մորթս¹⁵ քաւչից ժողովեն ի խունկ:

1 VS Ջառոս փխ զՍառոս (վեր., տե՛ս սա → աւ)
2 VS մայրաքաղ փխ մայրաքաղաքը (վեր. Սուքրեանի)
3 S աշխարհք փխ քաղաքք (V. գրչը կիրառել է «քաղաք» նշանակող՝ պատուոյ նշանի տակ Թյ-անման գաղափարագիրը + ք (Թյք). համառոտի այս հատուածում քաղաքս է)
4 V p
5 V որիս փխ լյԱսորիս (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համառոտի՝ ելանելոյ Ասորեաց կամ Ասորոց)
6 S ԺԶ. փխ ԺԷ. (V. գրչը նոր որոշել է վերադասուցայ նախազադափարի համարակալմանը)
7 V Կիպոս փխ Կիպոս (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Ե.15. արդեօ՞ք նախազադափարում չի եղել Կիպոսն. համառոտում Կիպոս է)
8 V Պամփիլիական պեղագոսին փխ Պամփիլիական պեղագոսին (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Ե.14)
9 VS չիք Սաւրիոյ եւ (վեր.՝ ըստ համառոտի. AE-ում Խասիոյ է)
10 VS Կիլիկոյն փխ Կիլիկիոյն (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս, նախ. Ե.190)
11 V n
12 V q
13 V ցաղ փխ ցաղ (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Ե.15)
14 V կոէ լի, S կոեալ ի, AE կոուի ի, DPv խոուի ի փխ խոէ լի (վեր., տե՛ս խոէ → կոէ)
15 AE թափիչն զվարոցս, եւ մարոս, DPv թափիչ վարոցս եւ ի մարոս փխ վարիչս, եւ ի մորթս (VS)

59 ԺԹ.¹⁶ Աշխարհ՝ Երկրորդ Հայք, որ արդ կոչին Առաջին Հայք, յելից կալով Կիլիկիոյն¹⁷, առ Տարոս լեր՝ ամբ¹⁸, յերի Ամանոս լերին, որ բաժանէ ընդ նա եւ ընդ Կոմագենի¹⁹ Ասորւոց²⁰ մինչեւ ցեփրատ: 60 Ունի եւ այլ լերինս՝ զԻգոն²¹ եւ զԲասիլիկոն եւ զԿոորմանդոն, եւ գետ[ւ]յ²²՝ զնոյն զՊիռամոս²³, եւ զՊառատիս եւ զԿաւկաւայ եւ զԿառոմոսոս, եւ դրունս երկուս²⁴՝ Ելանելով [յ] Ասորւոց²⁵:

61 Ի.²⁶ Աշխարհ՝ [Առաջին Հայք²⁷ յելից կալով Առաջին²⁸ Կապադոկիոյ²⁹, առ երի Երկրորդ Հայոց: 62 Եւ սահմանի յելից եփրատաւ³⁰:

16 S ԺԷ. փխ ԺԹ. (V. հմմտ. նախորդի) (այս բառից յետոյ, տողից վեր 2 կազմակազմել նշանով «ծաւոթագրում» կայ ուշ ձեռագագրով. «որ է Սասուն»)՝
17 V Կիլիկոյ փխ Կիլիկիոյն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս, նախ. Ե.190)
18 V լերեամբ փխ լերամբ (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, օր.՝ նախ. Ա.29, Գ.5, Ե.31 եւն)
19 V Կոմագենի, S Կոմագենի փխ Կոմագենի (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. Ե.100)
20 V Ասորոց փխ Ասորւոց (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
21 Հմմտ. ստորեւ, նախ. Ե.61՝ Զիգոն Վասիլեոն (կամ Վասիլեոն)
22 VS գետ փխ գետայ (վեր., տե՛ս գետս գնոյն)
23 S զՊիռամոս փխ զՊիռամոս (V. հմմտ. վերեւում, նախ. Ե.24)
24 V p, S երկու փխ երկուս (վեր., հմմտ., օր.՝ նախ. Ա.27, Բ.36, Գ.47, Դ.29, Ե.88)
25 V Ասորոց փխ Ասորւոց (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
26 S ԺԸ. փխ Ի. (V. հմմտ. վերեւի ծնթ.-ները. VS-ում այս գլխահամարները վերաբերում են «Ասիոյ Սարմատացոց» աշխարհին) (Սուքրեանը V-ի գրչի «կորցրած» յաջորդ 3 պարբերություններից երկուսն առանց գլխահամարների լրացրել է իր բնագրում քառակուսի փակագծերի մէջ եւ ծանոթագրել. «Յօրինակիս յայսմիկ պակասեն Ա եւ Գ Հայք. գոր յաւելումք յայլ օրինակաց, յորս երկրքին եւս կարգին յետ Բ Հայոց»)՝
27 AE Հայք են (DPv)
28 AE չիք Առաջին (DPv)
29 AEPv Կապադոկիոյ, D Կապադոկիոյ փխ Կապադոկիոյ (վեր.՝ ըստ V-ում բազմիցս նշուած տարբերակի, տե՛ս նախ. Ե.50, 52, 190 եւն)
30 AE Եփրատու, D Եփրատայ փխ Եփրատաւ (Pv. հմմտ. ստորեւ, նախ. Ե.190, 191, 213)

63 Եւ լեառն ունի զԱռգէոս¹ եւ գետ երեսուն՝ զԱլիս² եւ այլ մանունս:

64 ԻԱ. [Աշխարհ]³ Երրորդ⁴ Հայք են. որ կայ յելից⁵ Կապադոկիոյ⁶ եւ երկայն տարածի մինչեւ ցեփրատ⁷: 65 Եւ ունի այլ գետս երկուս եւ լերինս բազումս մեծամեծս քսան եւ երկու⁸:

66 ԻԲ. [Աշխարհ]⁹ Պոնտոս Կապադոկիոյ¹⁰ յելից կալով Պալեմոնական Պոնտոսի¹¹, առ ի¹² ծովուն՝ ցՄոսքական լերինսն¹³, որ բաժանեն ընդ նա եւ ընդ մեծ Հայս¹⁴: 67 Ունի լերինս երիս¹⁵, եւ գետս չորս¹⁶:

68 Ահա կատարեցան Միջերկրեայք կոչեցեալք¹⁷:

69 ԻԳ. Աշխարհ]¹⁸ Ասիոյ Սարմատացւոց¹⁹ հասարակն է, որ բաժանի²⁰ արեւելեան

- 1 AE Առգէոսս փյս զԱռգէոս (DPv)
- 2 AE զԱլիս փյս երեսուն՝ զԱլիս (DPv, հմմտ. վերնում, նախ. Ե.21)
- 3 ADEPv չիք Աշխարհ (վեր.՝ ըստ V-ի նախորդների եւ յաջորդների)
- 4 ADE Երկրորդ փյս Երրորդ (Pv)
- 5 DPv կան յարեւելից փյս կայ յելից (AE)
- 6 AEPv Կապադոկիոյ, D Կապուտակիոյ փյս Կապադոկիոյ (վեր.՝ ըստ V-ում ներկայացուած տարբերակի, տե՛ս նախ. Ե.50, 52, 190 եւն)
- 7 AE յԵփրատ փյս ցԵփրատ (DPv)
- 8 AE եւ մեծամեծս փյս մեծամեծս քսան եւ երկու (DPv)
- 9 ADEPv չիք Աշխարհ (վեր.՝ ըստ V-ի այլոց)
- 10 AE Կապադոկիոյ է, D Կապուտակաց, Pv Կապադոկիոյ փյս Կապադոկիոյ (վեր.՝ ըստ V-ի տարբերակի, տե՛ս նախ. Ե.50, 52, 190 եւն)
- 11 AE Պողոմենական Պոնդոսի, DPv Պողիմոնական պեղագոսին [D պիղագոսին] փյս Պալեմոնական Պոնտոսի (վեր.՝ ըստ V-ի. տե՛ս նախ. Ե.19)
- 12 DPv երի փյս ի (AE)
- 13 AE լերունս փյս լերինսն (DPv)
- 14 DPv Հայք փյս Հայս (AE)
- 15 AE երեք փյս երիս (վեր.՝ ըստ V-ի նախորդների եւ յաջորդների) / DPv չիք երիս
- 16 DPv երիս փյս չորս (AE)
- 17 AE ի Միջերկրայքս կոչեցեալ փյս Միջերկրեայք կոչեցեալք (DPv)
- 18 VS չիք Առաջին Հայք յելից ... ԻԳ. Աշխարհ (5 տող) (բովանդակային վեր.՝ համառոտից. տե՛ս Աշխարհ ... [Աշխարհ]. գլխահամարի մասին հմմտ. նախորդ ծնթ.-ները)

ծայրիս Ռիպեալի լերամբ, եւ Տանայիս²¹ գետով եւ Մետոսիս²² ծովակով²³ մտիքն յԵլիքսինոս²⁴ Պոնտոս ծով, եւ անտի²⁵ նոյն ծովեզերքն՝ յԵլս կոչս, մինչեւ ցմուտ Կուռաքի գետոյց, որ կոչի «Ապուս», եւ անտի առ Կապասին լերինսն՝ առ Վրաւք եւ Աղուանիւք²⁶, մինչեւ ցԿասբից ծովն, ի մուտս Սըւանաս գետոյց. Սըւանաս գետ չլ՝սի ուրեք²⁷: 70 Եւ ունի լերինս զՇանթալիինն եւ զՋիականն, որ արձակէ գետս հինգ²⁸ ի Միովտի²⁹ ծով: 71 Եւ Կապաս արձակէ գետս երկուս³⁰ զՎալդանիս [...] մինչեւ ցԿոլոնաքս³¹ լեառն, որ

- 19 V Սարմատացոց փյս Սարմատացւոց (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդի, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
- 20 S բարձանի փյս բաժանի (V)
- 21 V Տայանիս փյս Տանայիս (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համառոտի. հմմտ. նաեւ նախ. Բ.29)
- 22 V Մետոսիս փյս Մետոսիս (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ միւսների, օր.՝ նախ. Ա.47, Ե.32, 36 («Միովտին ծով»), տե՛ս բողոքագիր n → u. այս նախադասութեան վերջում կայ նաեւ Մետոսիս ձեւ. համառոտում Միովտիս է եւ Միոտիս)
- 23 S ծովակալ փյս ծովակով (V. վերջին տառերի համար գրիչն «անվերջութեան» նշանն է դրել (պատկած 8), որ հէնց ով-ն է, հմմտ. նախ. Ե.26 («ժողովեմ»))
- 24 V յԵքսինոս փյս յԵլիքսինոս (վեր. Սուքրեանի)
- 25 V անդի փյս անտի (վեր. Սուքրեանի. հմմտ. յաջորդ տողում կամ այլուր, նախ. Ա.15, Ե.44, 97)
- 26 V Աղուանիք փյս Աղուանիւք (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Ա.40, Ե.57, 143)
- 27 Սուքրեանը կրոր փակագծի մէջ է առել «Սըւանաս գետ չլ՝սի ուրեք» նշումը եւ ծանօթագրել. «Այսպէս մոծեալ է ի կարգին, զոր անշուշտ գրեալ էր ուրուք ի լուսանցս». բայց աւելի հաւանական է թոււմ, որ դա հէնց մեր երկի հեղինակի նշումն է Պասպոսի բնագրի ստիթով. Սըւանաս գետանունը, թերեւս, վերականգնելի է Սլուանաս (Պողոմէոսի մօտ՝ Σοάνας)
- 28 V ք
- 29 VS Միովտիս փյս Միովտի (վեր.՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Ա.47 (Միովտին ծով). տե՛ս տի ... իտ)
- 30 V ք, S երկու փյս երկուս (վեր., հմմտ. նախ. Ա.27, Բ.36, Գ.47, Դ.29, Ե.88)
- 31 Փակագծերով նշում ենք, որ հեղինակի խոստացած 2-րդ գետի անունը V-ում պակաս է. ինչպէս է, հաւանաբար, այլ բառեր. ըստ Պողոմէոսի՝ Οὐσάρδανος-Վուբան-ից յետոյ մինչեւ Տանայիս դէպի Մէտոսիս էին հոսում նաեւ Ψάθιος, Ἄττικίτος, Փոքր եւ Մեծ Ρομβίτιος եւ Μαρουβίος գետերը)

սկսանի հանդէպ Կապասայլ եւ ձգէ զերկայնութիւն իւր ի մուտս կոչս զհիւսիսեալ (մինչեւ ի մէջ մտանէ ընդ Մէովտիս [Ել]² ընդ Պոնտոս³ ծով), որ արձակէ գետ մի Փսեւրոս անուն, որ մեկնէլ⁴ ընդ Փոսփորոնն⁵ եւ Ջիբուն⁶ սահմանն, յորում՝ քաղաքիկն Նիկոփս: 72 Որ ըստ հիւսիսոյ են ազգ թուրքաց եւ Բուլղարաց՝ ըստ անուանց գետոց կոչեցեալ Կուփի Բուլղար, Դուչի Բուլղար⁷, Ողխոնսոր Բղկար, Եկնչար Բողկար⁸. աւտար այժմ ի Պողոմէականէն⁹ են այս անուանք: 73 Եւ ի Ջիական լե՛սնէն¹⁰ փախեալ¹¹ որդին խուրբագրայլ: 74 Եւ ընդ մէջ Բուլղարաց¹² եւ ծովուն Պոնտոսի բնակեն ազգը¹³ Գարչք եւ Քուլք եւ Աւանք մինչեւ ցՊիսինուն քաղաք¹⁴ ծովեզերա-

- 1 VS ցկուաքս փյս ցԿոլոնաքս (վեր., տե՛ս ոտ ... n. հմմտ. նախորդի, նախ. 31 («Կուռաքի գետ»). Պողոմէոսի մօտ՝ Κόραξ, Κόρακος ὄρος)
- 2 V Մէւաւտիս, S Մէուտիս [եւ] փյս Մետոսիս (վեր.)
- 3 V Պոնոս փյս Պոնոսս (վեր. Սուքրեանի)
- 4 V մէկն փյս մեկնէլ (վեր. Սուքրեանի)
- 5 V-ի գրիչն առաջին փո տառերի վրայ կայծակնաձեւ նշան է դրել, որի իմաստը հասկանալի չէ
- 6 S ցբուն փյս Ջիբուն (V. գրիչն ու տառերի վրայ կայծակնաձեւ նշան է դրել, որի իմաստը պարզ չէ) (Սուքրեանը «վերականգնել» է՝ ծանօթագրելով. «Յօր. զի բուն». Պողոմէոսը չունի վերջին 2 անունները, բայց նա Պոնտոսի սարմատական ափին նշել է մի քանի կլիւզ-ներ, այսինքն՝ «նաւահանգիստներ», որոնք էլ կարող էին ընկալուել լատիններէնով՝ իբրեւ «սահման»)
- 7 S Բուլկար փյս Բուլղար (V)
- 8 S Բլկար եկն, Չիար Բուլկար փյս Բղկար, Եկնչար Բողկար (V)
- 9 V Պողականէն փյս Պողոմէականէն (վեր. Սուքրեանի, ով նաեւ ծանօթագրել է. «Յօր. ի պտղականէն»)
- 10 VS լեառնէն փյս լե՛սնէն (վեր.՝ ըստ այլոց. օր.՝ նախ. Բ.9, 23, 28, Գ.58, Դ.23, Ե.78 եւն)
- 11 V փախս փյս փախեալ (վեր. Սուքրեանի)
- 12 S Պուլղարաց փյս Բուլղարաց (V)
- 13 V ազգ փյս ազգը (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց. օր.՝ նախ. Բ.13, Գ.56 եւն)
- 14 V-ում պատտոյ նշանի տակ թիւ-անման գաղափարագիրն է, որը «բաղաք» է նշանակում. Սուքրեանն այստեղ դրել է այդ բառը փակագծերում (սաես՝ վերականգնում), թէպէտ նոյնը չի արել յաջորդ տողում, որ ցբաղաքն բառը հէնց մի-եւնոյն նշանով է (ցԹիքն). հմմտ. վերնում, նախ. Ե.24

լիսն Աւազով աշխարհի, որ են Ափշիլք եւ Ափխազք, մինչեւ ցքաղաք¹⁵ իրեանց ծովեզերայլին Սեւաստուպալիք, եւ անդր եւս մինչեւ ցգետն, որ կոչի Դուակոն¹⁶, որ է «վիշապ», որ հոսի յԱլ՝անաց¹⁷ եւ բաժանի ընդ Ափխազս եւ ընդ Եգր¹⁸ աշխարհ: 75 Եւ ունի ազգագաւառս քառասուն եւ վեց¹⁹: 76 Եւ ի հիւսիսոյլ՝ առ Անծանալթ երկրաւ բնակեն թագաւորական Սյարմա՛տք²⁰ եւ Ջիակերք: 77 Իսկ առ մտիքն Տանայիս²¹ գետոյց բնակեն²² նախճամատեանք եւ ազգ մի այլ, որ են Կղարչք, եւ ապա Սիւռակացիք, ապա Միդոսդէսէն²³ գաւառն: 78 Եւ ապա յարեւելից կուէ Շանթալիին լերանցն բնակեալք²⁴ են Ամազունք, որք են կանայք պատերազմողք²⁵, մինչեւ ցգետն, որ կոչի ի՛նա²⁶, որ երկակի բղխէ ի հիւսիսոյլ²⁷ Անծանալթ երկրի եւ միանան, եւ հասեալ մերձ Ջիական լերանցն՝ արձակէ վտակ մի ի Տանայիս²⁸ գետս²⁹, որով ի Միով-

- 15 V ցքաղաքն [ցԹիքն] փյս ցքաղաքն (վեր. Սուքրեանի)
- 16 V Դուակոն փյս Դուակոն (վեր. Սուքրեանի. հմմտ. բողոքագիր n → q)
- 17 V յԱլուանաց, S յԱղուանաց փյս յԱլ՝անաց (վեր., իմա՛ Ալանաց. քանի որ Աղուանք-ի սեռականը V-ում մշտապէս Աղուանից է)
- 18 V Էգր փյս Եգր (վեր. Սուքրեանի)
- 19 V իւզ
- 20 V արմարտք փյս Սյարմատք (վեր. Սուքրեանի)
- 21 V Տանայիս փյս Տանայիս (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համառոտի. հմմտ. նաեւ նախ. Բ.29)
- 22 S բնակին փյս բնակեն (V. հմմտ. 1 տող վերեւ, կամ նախ. Գ.10, 27, Դ.12, 24, Ե.35 եւն)
- 23 S Միդոսդէսէն փյս Միդոսդէսէն (V. գուցէ եւ վերձանելի է՝ Միդոսդէսէն կամ Միդոսդէսէն, քանի որ նախ գրուել է առաջինը, ապա առաջինս-ի վերնում աւելացուել փոքրիկ n եւ վրան՝ կայծակնաձեւ նշան, ընդ որում, սաես՝ ուշ ձեռագագրով)
- 24 V բնակեալ փյս բնակեալլ (վեր. Սուքրեանի)
- 25 Լուսանցքում ուշ ձեռագագրով երկար պատտոյ նշանների մէջ ձեւաորոտած է. «Աշխարհ կանաց» (առաջին բառը՝ ալիքաձեւ նշանով)
- 26 VS Ինա փյս Ինա (վեր. հմմտ. կոչի-իտա)
- 27 V հիւսիսո փյս հիւսիսոյլ (վեր. Սուքրեանի)
- 28 V Տանայիս փյս Տանայիս (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համառոտի. հմմտ. նաեւ նախ. Բ.29)
- 29 V գետո, S գետոյ փյս գետս (վեր., հմմտ. u ... n)

տիս² ծովակ իջանէ, եւ այլն դառնալոյ յարեւելս կոչս՝ մինչեւ հանդէպ Շանթալոյ լեռանցն, եւ ապա գան այլ երկու³ գետք յարեւելից կուսէ, ի հիւսիսոյ լեռնէն, որ կոչի Ռիմիկալոյ, եւ առնեն զնա եւթանասն⁴ ավտակեան⁴, զոր կոչեն Թուրքը⁵ Աթլ գետ: 79 Որոյ մէջն է կղզի, յոր մտեալ ամրանալոյ Բասլաց ազգն ի հզար ազգէն հազարաց եւ Բոլոյնաց⁶ ճարակելոց յելից եւ ի մտից, եկելոց անդ ի ձմերոց, եւ կ'ոչեն⁷ Սե կղզի, զի յաղագս բազմութեանն ազգին Բասլաց, մարդոյ եւ անասնոյ անդ մտելոցն՝ սե երեւի, զոր Պտղոմէոս⁸ Գուս կղզի կոչէ: 80 եւ վտակքն Աթլ գետոյ անցեալ կղզին⁹ դարձեալ միանան եւ մտանեն¹⁰ ի Կասբից ծովն՝ բաժանելով ընդ Սարմատիա եւ ընդ Ալիթից¹¹ աշխարհն: 81 Որոյ ըստ մտից, ասէ Պտղոմէոս¹², զԱրոն եւ զԱրանդան եւ զՍոնդաս եւ զԳեոուալոյ ազգս՝ հոմանուն գետաւք, որ ի Կաւկասալոյ հոսիլն¹³ ի ծով, մինչեւ ցԱղուանից սահմանն:

82 եւ են ի Սարմատիոյ համարեալ այսպէս: 83 Ակսեալ ի մտից յեւ կոչս՝ նախ ազգ Ազանաց Աշդիգոր¹⁴: 84 Որ ըստ հարաւոյն՝ հա-

1 S որ փխ որով (V. վերջին՝ ով տառերը գրիչը փոխարինել է «անվերջութեան» նշանով)
 2 V Միովիտու, S Միովիտ փխ Միովիտիս (վեր.՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Ա.47 («Միովիտն ծով»)). հմմտ. տիս ... իտս)
 3 V բ
 4 V Նասնատակեան, S Եթանասնավտակեան փխ Եթանասնավտակեան (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս, օր.՝ նախ. Ա.9)
 5 V Թուրք փխ Թուրքը (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց)
 6 VS Բուլոյնաց փխ Բոլոյնաց (վեր., գուցէ եւ, վեր-ծանելի է՝ Բոլոյնաց ձեռով)
 7 V կնոչեն փխ կոչեն (վեր. Սուրբեանի)
 8 VS Պտղոմէոս փխ Պտղոմէոս (վեր. ըստ այլոց. տե՛ս, օր.՝ նախ. Ա.17, Դ.15, Ե.38 եւն)
 9 S ընդ կղզին (V)
 10 Գրիչն ա-ի վերելում կայծակնաձեւ նշան է որել, որի իմաստը դժուար է գուշակել
 11 S Ալիթից փխ Ալիթից (V)
 12 V Պտղոմէոս փխ Պտղոմէոս (վեր. Սուրբեանի)
 13 V լուսիս, S հոսի փխ հոսիլն (վեր., հմմտ. Ա ... ս)
 14 VS Աղուանաց Աշդիգոր փխ Աղուանաց Աշդիգոր (վեր., իմա՛ Ալանաց (քանի որ Աղուանք-ի

մարնակ նոցա հեբուրք եւ Քուլթեաք¹⁵ եւ Արգոլեւ¹⁶ եւ Մարդոյ եւ Թակոյր (եւ Ալանք են)¹⁷: 85 Յետ Դիգորին¹⁸ Արդոզ աշխարհ ի¹⁹ Կաւկասին լեռանցն, ուստի²⁰ հոսի գետն Արմնալոյ²¹, եւ գնալով ընդ հիւսիսի ընդ դաշտ անբաւ խառնի յԱթլ: 86 եւ ի նոյն լեռինն յետ Արդոզեալոյն²² ազգին բնակեն Դաշանք, Դուալք, Յըխոյք²³, Ափուրք, Ծանարք²⁴, յորում՝ Ալանաց դուռն, եւ միւս դուռն, որ ասի՝ Ծեքեն²⁵՝ հոմանուն ազգի:

սեռակաւք V-ում միշտ Աղուանից է) եւ Աշ-Դիգոր, ինչպէս որ առկայ է 3 տող ներքեւ, հմմտ. բարբառային դ → տ)
 15 S Քուլթեաք փխ Քուլթեաք (V)
 16 V Արգոլեւ փխ Արգոլեւ (վեր. Սուրբեանի)
 17 Մեր դրած փակագծերը նշանակում են, որ թուարկուածներն էլ Ալանք են, ինչպէս որ նախորդ Աշդիգոր-ը
 18 VS Դիգորին փխ Դիգորին (վեր., ինչպէս որ նախորդ տողում է, հմմտ. գ → ք)
 19 S յԱրդոզ աշխարհի փխ Արդոզ աշխարհի ի (V. աշխարհ բառն ախթաձեւ նշանով է) (Սուրբեանը հատուածի միտքն ընկալել է՝ իբրեւ «եւ Ալանք[ն] յետ Դիգորին են՝ յԱրդոզ աշխարհի[ն]», սակայն հմմտ. վերելում եւ յաջորդ տողում. «յետ Արդոզեան ազգի՛ն բնակեն...»)
 20 V ոսի փխ ոսիլն (վեր. Սուրբեանի)
 21 Այս «գետն Արմնալ» վերծանութեան փոխարէն, գուցէ, կարելի է վերականգնելի համարել՝ «գետ Նարտնալ» կամ «գետն Նարտնալ» (հմմտ. ուշ երկաթագիր S → Մ → S յաճախակի շփոթք), քանի որ երկի բաւական տեղեկացուած հեղինակի մօտ Թերեք գետի՝ ալանական միջավայր յուշող Նարտն ալանաձեւն աւելի իրական կարող է թուալ, քան V-ի գրչի Արմն-ը (կամ Նարմն-ը). ճիշտ է, գետանունը հայցական զԱրմ ձեռով կրկնում է նաեւ քիչ յետոյ (տե՛ս նախ. 40)
 22 V Արդոզեն, S Արդոզեան փխ Արդոզեալն (վեր.)
 23 S Յըխոյք փխ Յըխոյք (V)
 24 V Փուրքաճանարքա, S Փուրքա, Ծանարքայ փխ Ափուրք, Ծանարք (վեր., համապատասխանաբար Ափուրք է, ուստի՝ բառավերջի ա-ն կարող է յայտնուած համարուել է մեր գրչի ինքնաթելադրութեան սխալով. ընդ որում, թերեւս, նախահիմքում եղել է Աւարք ցեղանունը, որի Ավ-սուրք տարբերակի վս տառերը միախառնուել-դարձել են փ. իսկ Ծանարքա-ի աւերող ա-ի ծագման հիմքը դժուար է ճշգրիտ գուշակել)
 25 V սրասիք Ծեքեն, S որ ասի՝ Քծեքեն փխ որ ասի՝ Ծեքեն (վեր., հմմտ. n → u. համապատասխան Ծեքան, Ծիծեն է)

87 եւ ապա՝ Թուրք¹ եւ Խուրք եւ Խիստք² Մարդակերք՝ ապա՝ Յղաւաթք³, ապա՝ Դուգամակարք⁴, ապա՝ Դուրծկք, ապա՝ Դիգոլք⁵, ապա՝ Ղեկք⁶, ապա՝ Տապոտարանք⁷, ապա՝ Սղուտականք⁸, ապա՝ Խենաւք, ապա՝ Շիղլպք⁹, ապա՝ Ճիղբք, ապա՝ [Խեղպք¹⁰, ապա՝ Կասբք, ապա՝ Փոլլպք¹¹]: 88 եւ ապա Կաւկաս բաժանի յերկուս

բազուկս, մինն գնալոյ դէպ ուղիւս կոչս, յորում՝ Շրոլան¹² եւ Խարոլան ազգը¹³՝ մինչեւ ցԽորսվէմ, եւ միւս բազուկն արձակէ նախ վտակ մի՝ զԱրմ գետ, որ է¹⁴ դէպ ուղիղ ի հիւսիսի յԱթլոյս¹⁵ գետ, եւ ապա նոյն բազուկն գնալոյ զելիւք հիւսիսոյ¹⁶, յորում բնակեալ են Թաւասպարք, Հէճմատակք¹⁷, Իժմախք, Փասխք, Փուսխք, Փոլլքանակք¹⁸, Բագանք, ուստի առնու պարիսպն երկայն, որ կոչի Ապղուտ Կաւատ, մինչեւ ցԱղմիսն¹⁹ մարս²⁰ եւ ցծով: 89 Որոյ ըստ հիւսիսոյ²¹՝ Մասքութեան²² ազգն բնակեալ են ի Վարդանեան²³ դաշտին, մինչեւ ցԿասբից ծովն, յոր բազուկն Կաւկասալոյ հալի, յորմէ ածեալ է զպարիսպն Դարբանդալոյ (այսինքն՝ «Կապ եւ դուռն»)՝ քաղաք պահակին ճորայ, աշտարակ ահապին ի ներքս ի ծովուն կացուցեալ. իսկ ի հիւսիսոյ նորա՝ Թագաւորութիւն Հոնաց, հուպ ի ծով. եւ ի մտից նորա առ Կաւկասով՝ Վարաշան քա-

1 S Դուրք փխ Թուրք (V. գրիչն սկզբում գրուած Թուրք-ի ծ-ի վրայ կայծակնաձեւ նշան դրել ու լուսանցքում տուել սրբագրումը՝ ծ (կայծակնաձեւ նշանի տակ). անհասկանալի է, թէ ինչու Սուրբեանը չի ընդունել այդ ընթերցումը՝ տողատակում էլ ծանօթագրելով. «Յօր. Թուրք». համապատասխանութեամբ է եւ Թուրքը)
 2 Գրիչը բառն սկսել է գրել ք-ով, բայց մաքրել եւ վերելում տեղադրել է իս. համապատասխան է եւ Բուստք
 3 S Յղաւաթք փխ Յղաւաթք (V. համապատասխան Յիւսաւաթք է)
 4 V Գուգամակարք փխ Գուդամակարք (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ համապատասխան հմմտ. բոլորագիր դ → գ)
 5 VS Դիգոլք փխ Դիգոլք (վեր.՝ ըստ համապատասխան)
 6 VS Լեկք փխ Դեկք (վեր.՝ ըստ համապատասխան Ա սկզբնատառը, թերեւս. մեր գրիչն է նախընտրել՝ հետեւելով իր ժամանակ շրջանառու ցեղանունաձեւին)
 7 Համապատասխան Տապաստարանք կամ ՎՍապաստիանք ձեւերն են, որոնք V-ի հետ համադրելով՝ հեղինակային սկզբնորինակում, գուցէ, կարելի է վերականգնելի համարել Տապալաստարանք
 8 V յաղուտականք, S Յաղուտականք փխ Աղուտականք (վեր.՝ ըստ համապատասխան հմմտ. յաղուտականք, որ կիսաձայն յ-ն երկու ա-երի միջեւ յայտնուել է լոկ գրչի ինքնաթելադրութեան սխալից)
 9 V Ծիպք փխ Ծիղպք (վեր. Սուրբեանի («Յօր. Ծիպք» ծանօթագրումով) ըստ համապատասխան. այլ տարբերակներ՝ Ծիղպք եւ Ծիղեպք. ի դէպ, համապատասխան նախորդ ցեղանունը կ-ով է՝ խեցակք կամ խեցուկք, որը, գուցէ եւ, սկզբնորինակային է, իսկ յաջորդող ցեղանուն տարբերակները՝ Ծիղպք («*Ծիղպք») եւ Ծիղեպք, ըստ ամենայնի, պարզ վրիպումների արդիւնք են)
 10 AEP Խեղպք փխ Խեղպք (վեր., հմմտ. նախորդ ծնթ. մէջ՝ Ծիղպք/Ծիղպք փխ Ծիղպք/*Ծիղպք եւ Ծիղեպք փխ Ծիղպք. յաջորդող երկու ապաները վերականգնում են՝ ըստ V-ի նախորդների)
 11 VS Փիք փխ Խեղպք, ապա՝ Կասբք, ապա՝ Փոլլպք (վեր.՝ ըստ համապատասխան, որտեղ ունենք «Խեղպք, Կասբք, Փուսխք», ինչպէս նաեւ V-ի նա-

խորդող բնագրի, տե՛ս ապա ... [ապա], ինչպէս նաեւ բոլորագիր իս → ի)
 12 VS Ծրուան փխ Ծրուան (վեր., նոյնը՝ յաջորդ ա-նունակ մէջ՝ Խարոլան. համապատասխան սրանց ձեւերն են՝ Ծրուանք եւ Խարուանք. հմմտ. u → ա)
 13 VS ազգ փխ ազգը (վեր.՝ ըստ միսնաքի, տե՛ս, օր.՝ նախ. Բ.13, Գ.56)
 14 Այս է-ի փոխարէն, թերեւս, կարելի է վերականգնելի համարել մէկ այլ բայ (օր.՝ լմեկնէ). գետանունակ մասին հմմտ. նախորդի, նախ. 87-ի ծնթ.
 15 V յԱթլ, S յԱթլ փխ յԱթլոյս (վեր., հմմտ. վերելում, նախ. Ե.36, 37)
 16 VS հիւսիսոյ փխ հիւսիսոյ (վեր.՝ ըստ այլոց)
 17 S Հէճմատակք փխ Հէճմատակք (V)
 18 VS Փուսխակք փխ Փոլլքանակք (վեր., գուցէ, կարելի է վերծանելի համարել նաեւ՝ Փիլլքանակք. համապատասխան ձեւերն են՝ Փիլլքանակք եւ Փոլլքանակք, իսկ յաջորդող ցեղանուն տարբերակն է՝ Բագանք)
 19 S ցԱղմիսն փխ ցԱղմիսն (V)
 20 V մարս փխ մարս (վեր. Սուրբեանի, ով նաեւ բառի վրայ հարցական է դրել եւ տողատակում ծանօթագրել. «Յօր. ցԱղմիսն մարս». հմմտ. ա → ո)
 21 V հիւսիսոյ փխ հիւսիսոյ (վեր. Սուրբեանի)
 22 Գրիչը երրորդ տառը գրել է գ, բայց վրան գիծ է քաշել եւ շարունակել ս-ով. համապատասխան տարբերակներն են՝ Մասքութեւք եւ Մագքութեւք
 23 V Վարդանէն փխ Վարդանեան (վեր. Սուրբեանի)

ղաք նոցին Հոնաց, եւ Չունգարս եւ Մարնդո: 90 եւ յարեւելից բնակեն Սաւիրք ցԱթլդ¹ գետ, որ մեկնէ ընդ¹ Ասիական Սարմատք² եւ ընդ Ալիւ-թիա աշխարհք, որ են Ապսիթարք³, այսինքն՝ Թուրքաստանք. եւ հաքան՝ թագաւոր նոցա, եւ հաթունն՝ դշխոյն նոցա, կին հաքանայ [ի Բաս-լաց⁴ ազգէն]⁵:

91 ԻԴ.6 Աշխարհ Ասիոյն Կողբիս է, որ է եգր, յեկից կալով Պոնտոս ծովուն առ երի Սար-մատիոյն, [ի]⁷ մտիցն Դոակոն գետոյն մինչեւ ցԿաւկաս լեառն եւ ցնորին բազուկ, որ բաժանէ ընդ նա եւ ընդ Վիրս, եւ անտի սահմանի մասամբ ինչ Մեծ Հայոց մինչեւ ցԿապաղոկական⁸ Պոն-տոս⁹: 92 եւ բաժանեալ է յինքեան շորս¹⁰ աշ-խարհս փոքունս, ի Մանուիլի, յԵգոեւիկի¹¹, որ է Առանձնակ եգերայն, ի Ղազիւ, լոյրում¹² Փա-

սիս¹³ գետ՝ առ հոմանունն քաղաքայն¹⁴, եւ ի ճանիւ¹⁵, որ են հաղաթի¹⁶, յորում՝ գետ Մեզաղու Պոտամիա: 93 Ունի եւ այլ գետս՝ զԱկամսիս, որ՝ Վոհ¹⁷, որ գալյ ի Մեծ Հայոց: 94 Ունի հինգ¹⁸ քաղաքայն¹⁹ Իանի, Կոտայն, Ռոդ[ի]պաւլիս²⁰, Ա-թինայն, Ռիզոն, եւ այլ բազում եմպ[ո]րիոնս²¹, այսինքն՝ գեղաքաղաքս ծովեղեր[ե]այս²², յորոց է Տրապիզոն:

95 ԻԵ.23 Աշխարհ [Վեռիա է, այսինքն²⁴]²⁵ Վիրք, յեկից կալով եգերայն²⁶, յերի Սարմատիոյն առ Կաւկասով, մինչեւ ցԱղոյանից²⁷ սահման, եւ մինչեւ ցՀայոց սահմանն՝ առ Կուր գետովն:

96 եւ գաւառք են այս. սկսեալ ի Վոհ գե-տոյն եւ ի հիւսիսոյն Տալյոց՝ Կլարէք, զոր ի Հա-լյոց հանէ²⁸, եւ Շաւշէթ, [եւ Սամցխէ, եւ Աճարա,

1 VS ցԹալդ փիս ցԱթլդ (վեր., հմմտ. Ասխորդիս. Ասի. 88 («ՅԱթլիս»))
 2 V յասիական տարմատք փիս Ասիական Սար-մատք (վեր. Սուրբեանի)
 3 Վերեւում եւ ստորեւ անուանաձեւը Ապստարք է (տե՛ս Ասի. Ա.40. հմմտ. Ասի. Ե.153)
 4 AE Բարսլաց փիս Բարսլաց (DPv)
 5 VS չիք ի Բասլաց ազգէն (վեր.՝ ըստ համաձայն. լուսանցքում V-ի գրիչը փոքր կայծակնաձեւ Աշա-նի տակ չ-ի անանուող փոքրիկ տառ է գրել, որը, գուցէ եւ. կապ ունի այս պակասի հետ)
 6 V ԻԱ., S ԺԹ. փիս ԻԴ. (վեր.՝ ըստ համաձայն. հմմտ. Ասխորդները)
 7 V չիք ի (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ Ասխորդների)
 8 V ցԿապաղատական, S ցԿապաղատական փիս Կա-պաղոկական (վեր.՝ ըստ Ասխորդների եւ յա-ջորդի, տե՛ս Ասի. Ե.20-21, 23, 100)
 9 V Պոնտոսի փիս Պոնտոս⁹ (վեր. Սուրբեանի)
 10 V Դ
 11 V Մանուիլի, յգոեւիկի, S Մանուիլ, ի յԼգոեւ, ի Կի փիս Մանուիլի, յԵգոեւիկի (վեր.՝ ըստ համաձայ-ն. որտեղ երկրանունները տրուած են զՄանուի-ղի/զՄանուիլի եւ զԵգոեւիկ/զԵգոեւիկի ձեւե-րով. հմմտ. ուշ երկաթադար Ռ → Բ. Սուրբեանը նաեւ տողատակում ծանօթագրել է. «Մանուիլ՝ ըստ այլ Օր. Մանուիլ. է Մանուեւ. Յըգոեւ կամ Լգոեւ է Եգերք. Կի է Լազիկա»)
 12 V յաղիւրում, S յաղիւրում փիս Ղազիւ լոյրում (վեր.՝ ըստ համաձայն. որ երկրանունը տրուած է զՂազիւ եւ զԼազիւ ձեւերով. հմմտ. բարբառա-յին Ղ → Խ եւ բոլորագիր զ → ղ)

13 V Փասաս փիս Փասիս (վեր. Սուրբեանի)
 14 V քաղաք քաղաք, S քաղաքաւ փիս քաղաքա-քալալ (վեր., գրիչը նախ նկարել է «քաղաք» Աշա-նակող՝ պատուով Աշանի տակ ԹՂ-անման գաղա-փարագիրը, ապա անփոփոխելով գրել նաեւ քղ ք)
 15 S Ծանիս փիս Ծանի (V. համաձայնում՝ զԾանիս եւ զԾանեթ)
 16 V Խազտիք փիս Խազտիք (վեր. Սուրբեանի)
 17 V յոհ, S է Յոհ փիս Վոհ (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս Ասի. Ե.49, 58)
 18 V Ե
 19 V քաղաք փիս քաղաքայն (վեր. Սուրբեանի. գրիչը դրել է վերոնշեալ ԹՂ-անման գաղափարագիրը)
 20 V ողուպոլիս փիս Ռոդիլիպաւլիս (վեր. Սուրբեա-նի. հնարատր է վերծանել նաեւ Ռոդիլիպաւլիս)
 21 V եմպոլիոն փիս եմպոլիոն (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ Ասխորդի, տե՛ս Ասի. Ե.3)
 22 V ծովեղերայս փիս ծովեղերայն (վեր. Սուր-բեանի. Ասխորդ բառի մէջ գրիչը կիրառել է «քա-ղաք» Աշանակող ԹՂ-անման գաղափարագիրը)
 23 V ԻԲ., S Ի. փիս ԻԵ. (վեր.՝ ըստ համաձայն. հմմտ. Ասխորդի)
 24 DPv այսինքն է փիս է, այսինքն (AE)
 25 VS չիք Վեռիա է, այսինքն (վեր.՝ ըստ համաձայ-ն. հմմտ. յաջորդ գլխի նոյնանման սկզբնամա-սք, Ասի. 52)
 26 V Եգեր փիս Եգերայն (վեր. Սուրբեանի)
 27 V ցԱղեանից փիս ցԱղոյանից (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ Ասխորդների եւ յաջորդների, տե՛ս Ասի. Ա.40, Ե.31, 38 եւն)
 28 S հանեալ է փիս հանէ (V. ԱԵ-ի վերեւում եւալ-ն ա-ւելացուած է ուշ ձեռագագրով, իսկ բնագրի միտ-

եւ Թորգով¹. եւ]² Արտահան գաւառ, զոր առեալ է ի Հալյոց, ընդ որ անցանէ գետն հզար Կուր, որ ի Տալյոց գալով, ի Կող գաւառէ՝ ընդ ստորոտս Ջաւախաց իջանէ [ի]³ Սամցխէ եւ դառնայ յա-րեւելս, անցանելով ընդ Վերի⁴ աշխարհն Վրաց, բաժանելով զգաւառսն՝ զԳոռոթիսիսեւ, զՏոռնիս-խեւ⁵, որոյն ի գլուխն Դեկիցխէ բերդ, եւ զՄանգ-լեացփոր [եւ զՔուրիշափոր]⁶ եւ զԲողնոփոր, մին-չեւ ցՊարուար գաւառ, որ պատէ զՏ⁷ փիսիս⁷ քա-ղաքաւ. բայց երեք⁸ փորակղ ի Հայոց հանէ⁹: 97 Իսկ ըստ հիւսիսոյն¹⁰ գետի¹¹ մեծին Կու-րայն, հանդէպ Թար¹² գաւառի՝ Արգոյեթիոյն¹³

լերունք, եւ ի նոյն կողմանէ դաշտին՝ Դոյւան¹⁴ եւ Աշեւեթիսիսեւ¹⁵ եւ Քորդիթ, Իրիկոսիսեւ¹⁶, մին-չեւ ցՍաղխունէթ, որ ի ստորոտս Կովկասու: 98 Յորմէ հոսի Լէխ գետ, եւ անցեալ ի հարաւ կոյս՝ իջանէ ի Կուր. եւ առ նովաւ՝ հառնիսիսեւ ի Յիւրասսոմայայն¹⁷, մինչեւ ցԱրագեւ¹⁸ գետ, որ հո-սի ի Կաւկասայն, եւ գնալով ընդ հարաւ, ընդ Ա-խալցիխէ բերդ՝ եւ անցանէ]¹⁹ ընդ մէջ [Մ]ցխի-թայն²⁰ քաղաքի եւ բլրոյն Սուրբ Խաչին, իջանէ ի Կուր եւ բովանդակի ի Վերի²¹ աշխարհ Վրաց: 99 Յորմէ յառաջ խաղացեալ Կուր՝ գալյ ի Տփիսիս մայրաքաղաք Վրաց՝ զնա թողով Պա-րուարաւ, եւ զՄոփոփոր եւ զԿողբոփոր եւ զՉորո-փոր՝ հոմանուն գետաւք, մինչեւ ց[Հ]նարակերտ²² քաղաք, զորս ի Հայոց հանեալ է: 100 Որոց ըստ հարաւոյն՝ լե²³ անաղաշտքն²³ Ջաւախաց²⁴ բազում լճաւք, լի զանազան ձկամբք²⁵, եւ Թուեղք¹ եւ Տա-

քը պէտք է ընկալել՝ «զոր ի Հայոց հանէ [վիր-քն]»

1 DPv Գորգով փիս Թորգով (AE)
 2 VS չիք եւ Սամցխէ, եւ Աճարա, եւ Թորգով, եւ (պայմանական վեր.՝ համաձայն. որտեղ գա-ւառները թուարկուած են խմբագրուած հերթա-կանութեամբ՝ «Արտահանք, Շաւշէթ, Ջաւախք, Սամցխէ, Աճարա, Թորգով». իսկ բացակայող ե-ւերը մեր վերականգնումներն են ըստ V-ի. գուցէ՝ ենթադրելի է, թէ նախագաղափարի այս հա-տուածի շարադրանքն աւարտուել է ոչ թէ համ-ատոսի ցանկի վերջին՝ Թորգով-ով, այլ Սամց-խէթ-ով, որն էլ «դարձել» է V-ի գրչի վրիպման պատճառը (տե՛ս Շաւշէթ ... Սամցխէթ)
 3 V չիք ի (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ Ասխորդների)
 4 S Վերին փիս Վերի (V. հմմտ. յաջորդի, Ասի. 50)
 5 S զՏոռնիսիսեւ փիս զՏոռնիսիսեւ (V)
 6 AE Քուրեշ փոր փիս Քուրիշափոր (P) // VS չիք եւ զՔուրիշափոր (վեր.՝ ըստ համաձայն. տե՛ս զՄանգլեացփոր ... զՔուրիշափոր), որտեղ բա-ցակայող եւ շաղկապը եւ հայցականի զ-ն վերա-կանգնումներ են՝ ըստ V-ի)
 7 V զՏփիսիս փիս զՏ⁷ փիսիս (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս մի քանի տող յետոյ)
 8 V Գ
 9 S հանեալ է փիս հանէ (V. ԱԵ-ի վերեւում ուշ ձեռագագրով է աւելացուած լեխալ. հմմտ. Աս-խորդի, Ասի. 96-ի ծնթ.)
 10 V հիւսիս փիս հիւսիսայն (վեր. Սուրբեանի)
 11 S գետոյն փիս գետի (V)
 12 Հաւանաքար՝ վերականգնելի է Թար[գաւ] գաւա-ռի փիսն. V-ի Թար գաւառի (տե՛ս ... գաւ գաւ...)
 13 Անցանելով դա Թորգով գաւառի հետ, որի վե-րականգնումը վերեւում տրուեց ըստ համաձայն. Վ Արգուեթի, S Արգուեթի փիս Արգուեթիոյն (վեր.)

14 VS Դուան փիս Դոյւան (վեր. Երեմեանի. համաձայ-նում Գուան է)
 15 V Աշեւեթիսիսեւ փիս Աշեւեթիսիսեւ (վեր. Սուր-բեանի. ըստ Երեմեանի՝ վերականգնելի է՝ Աշա-բեթիսիսեւ. համաձայն խմբագրուած գաւառա-թուարկումն է. «Աշաւ (P-Աշալի) եւ Գուան, Ե-րիսիս (E-Դուան, Երիսիս)»)
 16 VS Քորդիթիրիկոսիսեւ փիս Քորդիթ, Իրիկոսիսեւ (վեր.՝ ըստ համաձայն. որտեղ գաւառների խմ-բագրուած թուարկումն է. «Քուրիթ, Կաւկիսիս (DPv-Քուրիթ, Կուսիս), Սաղխունէթ»)
 17 VS Յիւրասսոմայայ փիս Յիւրասսոմայայն (վեր., հա-մաձայն ունի լոկ խմբագրուած թուարկում. «Սաղխունէթ, Խաւիսիս, Յիւրաս Ջմա, Բալգա-լեթ», ընդ որում DPv-ն չունենալով Յիւրաս Ջմա = Յիւրասսոմայ-ից մինչեւ վերջին գաւառ Շուշք-ը ներառեալ)
 18 S յԱրագեւ փիս ցԱրագեւ (V. գուրեք, վերականգնելի է՝ ցԱրագեւ կամ ցԱրագեւիսի)
 19 V անցան փիս անցանէլ (վեր. Սուրբեանի)
 20 V ցխիթա փիս Մցխիթայն (վեր. Սուրբեանի)
 21 S Վերին փիս Վերի (V. հմմտ. Ասխորդի՝ Ասի. 49)
 22 V ցնարակերտ փիս ց[Հ]նարակերտ (վեր. Սուր-բեանի, ով ծանօթագրել է. «Յօր. ց Նարակերտ»)
 23 VS լեառնաղաշտքն փիս լե²³ անաղաշտքն (վեր.՝ ըստ այլոց. օր.՝ Ասի. Բ.9, 23, 28, Գ.58, Դ.23, Ե.78 եւն)
 24 Գրիչը նախ ընդօրինակել է Ջաւախաց, ապա կիսատ-պոստ մաքրել աւելորդ ե-ն
 25 Գրիչը նախ ընդօրինակել է ձկնամբք, ապա կի-սատ-պոստ մաքրել ե-ն

Տաշիր, որոց ի հարաւ Կանգարքայ. զամենդ² ի Հայոց հանեալ է: 101 Իսկ հանդէպ դոցա, ըստ հիւսիսոյ³ կողմանէ Կուրայ զաւառք [Կ]խ[ո]ւէթ⁴, Խերկ, Երծ[ո]ւոյ⁵, Թիանէթ, Ծորէնոր⁶, [Ծոր]քէթ, Չել[է]թ, Վեղիսցիխ⁷ [է], Քուէլ-դա[փոր], Շուշ⁷: 102 Ունի եւ բերդս եւ⁸ գետս լի ձկամբք⁹:

- 1 Այս տեղանուն վերելում ուշ ձեռագրորով «ծաւորագրած» է շաքի, յաջորդ՝ Տաշիր-ի վերելում է՛ լատէ
- 2 VS Գանգարքա. զամէնդ փխ Կանգարքայ. զամէնդ (վեր.՝ ըստ համառոտի, ուր գաւառների խմբագրում թուարկումն է. «Բողոսփոր, Թուեք, Կանգարք, Տաշիր, եւ Աչա». տե՛ս բարբառային Կ → Գ → Կ. մեր բնագիրը պիտի ընկալուի իբրեւ՝ «որոց ի հարաւ [եւ լեռնադաշտքն] Կանգարքայ», թէեւ քերականորէն անթերին կը լիւնէր՝ Կանգարք. Սուրբեանի ծանոթագրմամբ՝ «Յօր. եւ Կանգարք». ամեն-ի վերականգնման համար հմմտ. նախ. Գ.16, Ե.15, 106)
- 3 V հիւսիստ փխ հիւսիսոյ (վեր. Սուրբեանի)
- 4 VS Խուէթ փխ [Կ]խ[ո]ւէթ, Բալգալէթ (վեր.՝ ըստ համառոտի, ուր գաւառների թուարկումը խմբագրում է՝ «Բալգալէթ, Կխուէթ», տե՛ս ...էթ ...էթ)
- 5 VS Էրծոյ փխ Երծ[ո]ւոյ (վեր., համառոտում Երցոյ է, խմբագրում թուարկումը՝ «Երցոյ, Խերկ»)
- 6 AE Ծուփա փխ Ծորէնոր (VS)
- 7 V-ում Ծորէնոր-Ծուփա-ից յետոյ պակասող այս ցանկը համառոտում ունի «Քեթ, Չելթ, Վեղիս, Յիխուցուէղա, Ծուշք» ձեւով վերծանում զաւառանունները (լոկ AE-ում). դրանք տուել ենք վերականգնումներով՝ համեմատելով Ղեւոնդ պատմիչի աւանդած «Վրաց իշխանութեան» 7 արեւելեան գաւառների ցանկի հետ (զխ[ո]ւէթ, զԹիանէթ, զՎեղիս, զԾորէնթ, զՉելիթ, զՔուէլդափոր, զԾուշք). ենթադրելի է, թէ նախագաղափարի ցանկն աւարտուել է ոչ թէ համառոտի վերջին Ծուշք-Սուշք-ով, այլ նախորդող Քուէլդափոր-Քուէլդափոր-ով, որն էլ դարձել է V-ի գրչի վրիպման պատճառը (տե՛ս Ծորէնոր ... Քուէլդափոր)
- 8 Pv չիք եւ բերդս եւ (AE)
- 9 VS չիք [Ծու]քէթ, Չել[է]թ ... լի ձկամբք (3 տող) (պայմանական վեր.՝ ըստ համառոտի. վերջին նախադասութեան վերականգնումը խիստ թէսական է, քանի որ այն եւս կարող էր լինել համառոտի հեղինակի կողմից՝ վերելի բնագրից քաղում ինքնուրուի խմբագրում շարադրման հետեւանք, ինչպէս որ հաստատակէս է՝ նախորդը՝ «եւ քաղաք Վրաց (DPv չիք Վրաց)՝ Տփղիս, Ծամշուլիլէ, Մցխիթայ (AE Տփղիս, Կաթուէթ, Մեղեթ)՝ ուր արար (DPv չիք արար)

103 ԻԶ.¹⁰ Աշխարհ՝ Աղբանիա¹¹, այսինքն՝ Աղուանք, յելից Վրաց, յերի Սարմատիոյ առ Կաւասով, [մինչեւ ցԿասբից¹² ծովն եւ]¹³ մինչեւ ցՀայոց սահմանն¹⁴ առ Կուր գետով, թէպէտ եւ աստի [ց]Կուր¹⁵ զամենայն սահմանս հանեալ է ի Հայոց: 104 Բայց մեք ասացուք զբուն աշխարհն Աղուանից, որ ընդ մէջս է մեծի գետոյս Կուրայ ի Կովկաս լերի¹⁶: 105 [եւ ունի Աղուանք¹⁷ դաշտս արգաւանդս եւ գետս բազումս եւ եղեգունս հզարս, եւ քաղաքս եւ բերդս եւ գեղաքաղաքս¹⁸:

106 եւ գաւառք են այսոքիկ.¹⁹ նախ, առ Վրաք՝ Նխնի գաւառ առ Աղուան գետովն, եւ Քամբէճան առ Կուրաւ. եւ ըստ հարաւոյ նորա՝ բերդն Վարազմանաւառ, հանդերձ Կուրայթ գեղաքաղաքաւ, եւ վայրքն անապատ՝ մինչեւ ցԿուր գետ: 107 Յորոյ յելից կողմանէ՝ Գրգաւ քաղաք առ Աղուան գետով, եւ [Հողմաղ գաւառ, եւ]²⁰ Բիխ գա-

- խաչն է». թէպէտ, նկատենք՝ վերելի բնագրում «բերդ»-երի յիշատակում չկայ. բացի այդ՝ այնտեղ հաւանական է փնտրել Տփղիսի ու Մցխիթայի միջեւ ճշում Շամշուլիլէ-Սամշուլիլէ քաղաքի տեղը վերականգնելու հնարատրութիւնը)
- 10 V ԻԳ., S ԻԱ. փխ ԻԶ. (վեր.՝ ըստ համառոտի, հմմտ. նախորդ ծնթ.-ները)
- 11 V Ախբանիա փխ Աղբանիա (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ համառոտի, հմմտ. բարբառային Կ → Գ)
- 12 AE ի Կասբից փխ ցԿասբից (Pv)
- 13 VS չիք մինչեւ ցԿասբից ծովն եւ (վեր.՝ ըստ համառոտի. տե՛ս մինչեւ ... մինչեւ)
- 14 VS սահմանաւ փխ սահմանն (վեր., տե՛ս ուշ երկարագիր ... Ն → ...Ա.Ի. համառոտում սահմանն եւ սահմանն է. հմմտ. նաեւ նախորդ գլխի նոյնանման սկզբնամասում, նախ. 48)
- 15 V Կուր փխ Կուր (վեր. Սուրբեանի)
- 16 V լերիինն փխ լերինն (վեր. Սուրբեանի)
- 17 Pv Ունի փխ Եւ ունի Աղուանք (AE)
- 18 Pv քաղաքս եւ բերդս եւ գեղաքաղաքս, գետս բազումս, եղեգունս հզարս փխ եւ գետս բազումս ... գեղաքաղաքս (1 տող) (AE)
- 19 VS չիք Եւ ունի Աղուանք ... այսոքիկ (4 տող) (քովանդակային վեր.՝ ըստ համառոտի. վերջնամասը հմմտ. նախորդ գլխի սկզբի նոյնանման արտապստութեան հետ, նախ. 49)
- 20 VS չիք Հողմաղ գաւառ, եւ (վեր.՝ ըստ համառոտի (տե՛ս եւ ... եւ), որտեղ Աղուանքի առաջին գաւառների խմբագրում թուարկումն է. «Եխնի, Բելիս, Քամբէճան (D չիք Քամբէճան), Հողմաղ (DPv չիք Հողմաղ)՝ Ծաթէ, Գեղաւու (DPv չիք

առ առ Կաւկասաւ, եւ յելից ն[որ]ա՛ Շաքէ, եւ Գէգաւու² գետ, առ որով՝ հոմանուն գաւառ առ Սանի գետով. այս ամենայն հոսին ի Կովկասայ, եւ խառնեալ ի Աղուան³ գետ՝ անկանին⁴ ի Կուր գետ: 108 Իսկ ի յելից կուէ՛ Քավաղակ քաղաք Աղուանից⁵ մերձ ի Կաւկաս, ընդ որոյ մէջն⁶ գետն Սէբոջ դէպ ի հարաւ⁷ [... Հաբանդ, Ոստանի Մարծպանան, Քաղայ, Գաշտ-ի Բաղասական⁸:

109 եւ՝ այլ գաւառք, գոր⁹ ի Հայոց հանեալ է. Շակաշէն¹⁰, Գարդման, Քուստ-ի Փառնէս¹¹,

- Գեգաւու». սրա հետ գրեթէ նոյնանուն է Աղուանից երկրի՝ Ղեւոնդ պատմիչի թուարկած գաւառների ցանկի վերջնամասը (գԳեղաւու, գԾաթէ, գԲիխ, գԽեմի, գԿամբէճան, գԽոզմաղ)
- 1 V լելինա փխ լելից [նոր]ա (վեր. Սուրբեանի, ով նաեւ ծանոթագրել է. «Յօր. Յելինա Ծաթէն»)
- 2 V Գեգաւու, S Դեղաւու փխ Գեգաւու (վեր.՝ ըստ համառոտի եւ Ղեւոնդի (տե՛ս ուշ երկարագիր Գ → Դ. եւ Ի → Ի). հմմտ. նաեւ Գրգաւ քաղաք եւ Գէգաւու գետ, գաւառ)
- 3 VS ի Աղուան փխ Աղուան (վեր.՝ ըստ այլոց)
- 4 VS անգանին փխ անկանին (վեր.՝ ըստ յաջորդների, օր.՝ նախ. Ե.307)
- 5 V Աղանից փխ Աղուանից (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Ա.40, Ե.31, 38, 52 եւն)
- 6 S մէջ փխ մէջն (V)
- 7 V հարաւո, S հարաւոյ փխ հարաւ (վեր., «հարաւաւ» վերծանումը քերականորէն թերի է, իսկ սեռականի ոչ-ի համար այլոր օ (<ոյլ) չունենք. դա, գուցէ եւ, կորած շարունակութեան մի մնացորդ է)
- 8 V-ի այս ցաւալի թերի տեղում Աղուանքի վերջին գաւառների մասին համառոտի բնագիրը նոյնքան ցաւալիորէն խմբագրում-համառոտում է՝ լոկ մի քանի գաւառանուն թուարկում (AE՝ Ոստան, Հաբանդ, Իմարծ, Պանան, Քաղաց դաշտ, Իբազկան; DPv՝ Ոստան-ի Մարծպան, Դաշտ-ի Բալասական). ուստի տուեալ վերականգնումը զուտ բովանդակային է եւ խիստ պայմանական. գաւառանունները համեմատելի են Աղուանքի գաւառների՝ Ղեւոնդ պատմիչի մօտ վկայութեան նոյնանման ցանկի սկզբնամասի հետ (գՀաբանդ, գՈստան ի Մարգպանեան, գՔաղալի, գՀէջար, գԴաշտն Բաղասական)
- 9 DPv գաւառս, գորս փխ գաւառք, գոր (AE)
- 10 DPv Ծիկաշէն փխ Ծակաշէն (AE)
- 11 AE Փառնէս փխ Փառնէս (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. 83) / DPv չիք Քուստ-ի Փառնէս

Կողթ, Աղուէ¹², Տուշքատակ¹³, Ուտ Ռոստակ¹⁴, Ռոտ Պալյեակ¹⁵, Մեծ Կուանք, Մեծ Իրանք, Պիանք, Հարճլանք, Պած[կ]անք, Մո[ւ]խանք, Վալունիք, Փոքր Հաբանդ, Սիսական-ի Կոտակ, [Տոխ]¹⁶, Բերձոր, Արանոտ¹⁷ մինչեւ ցխառնուն¹⁸ երասխայ ի Կուր գետ:

110 Իէ. [Աշխարհ]¹⁹ Մեծ Հայք²⁰, յելից կալով Կապադոկիոյ²¹ եւ Փոքր Հայոց առ եփրատ գետով, մերձ ի²² Տարոս լեռն, որ բաժանէ զնա ի Միջագետաց: 111 եւ ի հարաւոյ սահմանի Ասորեստանի եւ դառնայ առ Ատր[ա]պատականաւ²³ ընդ Մարս՝ մինչեւ ի մուսս երասխայ եւ Կասբից ծով: 112 Իսկ ըստ հիւսիսոյ²⁴ առ երի կայ²⁵ Աղուանից²⁶ եւ Վրաց եւ եգերայ²⁷ մինչեւ ցնոյն դարձուածն²⁸ եփրատայ ի հարաւ կոյս²⁹՝³⁰

- 12 AE Ագուէ, DPv Չաւէ (<Աւէ կամ Ագւէ) փխ Աղուէ (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. 86. տե՛ս բոլորագիր դ → գ)
- 13 AE Թուշքատակ փխ Տուշքատակ (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. 86. իմա՛՝Տուս-քուստակ)
- 14 AE Ռոտոստակ փխ Ուտ Ռոստակ (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. 86, ուր Ուտի Առանձնակ է)
- 15 Յաջորդում կան Ռոստակայ, Ռովտակայ եւ Ռոտ Պագեան տարբերակները (տե՛ս նախ. 86)
- 16 AE Սիսական, Ռոտաստակ փխ Սիսական-ի Կոտակ, [Տոխ] (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. 86)
- 17 AE Ատոտ փխ Արանոտ (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. 86) / DPv եւ այլ քան գաւառ փխ Տուշքատակ ... Առան-ոտ (2 տող) (AE)
- 18 AE ի խառնումն փխ ցխառնումն (Pv)
- 19 AE Քսան եւ եթներորդ փխ Աշխարհ (վեր.՝ ըստ V-ի միւսների. DPv՝ չիք Աշխարհ)
- 20 AE Հայք եւ (DPv)
- 21 Pv Կապադոկիոյ, D Կապուտակիոյ փխ Կապադոկիոյ (AE)
- 22 AE չիք ի (DPv)
- 23 AE Ատրպատականի, DPv Ատրպատականաւ փխ Ատրապատականաւ (վեր.՝ ըստ V-ի յաջորդների, տե՛ս նախ. Ե.57, 139)
- 24 AE հարաւոյ փխ հիւսիսոյ (DPv)
- 25 AE կալով փխ կայ (DPv)
- 26 E Առուանից փխ Աղուանից (ADPv)
- 27 AE Եգեր փխ Եգերայ (DPv)
- 28 AE դարձուածք փխ դարձուածն (DPv)
- 29 AE հարաւակոյս փխ հարաւ կոյս (DPv)
- 30 VS չիք [...]Հաբանդ ... կոյս (19 տող) (վեր.՝ ըստ համառոտի. տե՛ս հարաւ¹¹ ... հարաւ կոյս)

ըստ Փոքր Հայոց: 113 Ունին Մեծն¹ Հայք [լերինս² անուանիս եւ գետս մեծամեծս եւ մանունս, եւ ծովակս վեց³: 114 եւ ունի Մեծ Հայք]⁴ շուրջ զիրեւ գաւառս⁵ հնգետասան⁶, որք են այսք⁷:

115 Առաջին⁸ աշխարհ⁹ Բարձր Հայք, այսինքն՝ Կարնոյն քաղաք⁹. երկրորդ աշխարհ⁹ Չորրորդ Հայք. երրորդ¹⁰ Աղձնիք առ Տիգրիս գետով. չորրորդ¹¹ Տարուբերան, որ է Տարան. հինգերորդ՝ Մոկք¹², որ առ Ատրեստանեաւ. վեցերորդ¹³ աշխարհ⁹ Կորճէք. եւ թներորդ¹⁴ աշխարհ⁹ Պարսկյա-

հայք¹⁵, որ [առ] Ատրապատականիւք. ութերորդ¹⁶ աշխարհ⁹՝ Վասպուրական, որ ըստ մտից հիւսիսոյն նորա է. իններորդ¹⁷ աշխարհ⁹՝ Սիւնիք, որ առ Երասխաւ, տասներորդ¹⁸ Արձախ, որ յերի նորա կալյ. մետասաներորդ¹⁹ աշխարհ⁹՝ Փայտակարան՝ քաղաքով, որ առ եգերբն²⁰ Կասբից, ի մուտս Երասխայով²¹. երկուսասաներորդ²² աշխարհ⁹՝ Ուտէացոյն²³, որ առ Աղուանիւք եւ Կուր գետով. երեքտասաներորդ²⁴ աշխարհ⁹՝ Գուգարք²⁵, որ առ Վրաւք. չորեքտասաներորդ²⁶ աշխարհ⁹՝ Տայք, որ առ Եգերբն²⁷. հնգետասաներորդ²⁸ աշխարհ⁹՝ Այլարատ²⁹ ի մէջ նոցա: 116 Արդ՝ [կամիմ գոտս մանրամասնաբար պատմել, թէ եւ սակաւ ինչ աշխարհայիմ ի վիր եւ ի քարտէս³⁰:

- 1 S ԻԲ. Ունին Մեծ (իբրեւ առանձին գլխի սկիզբ) փխ Ունին Մեծն (V. համապատասխանում է Եւ ունի Մեծ. V-ում «Ունին Մեծն Հայք» բառերը եւ շարունակությունը («շուրջ զիրեւ գոտս ժե, որք են այսք») գրուած են կարմիրով, բայց տողամիջում. լուսանցքում ու ձեռագագրով, պատուով նշանների մէջ 2 տողով ձեռատրուած է՝ «Աշխարհ / Հայոց»)
- 2 AE լերունս փխ լերինս (DPv)
- 3 AE երիս փխ վեց (DPv)
- 4 VS չիք լերունս ... Մեծ Հայք (2 տող) (վեր.՝ ըստ համապատասխանում. տե՛ս ունին Մեծն Հայք ... ունի Մեծ Հայք)
- 5 AEPv փոքր աշխարհս, D աշխարհս փխ շուրջ ... գաւառս (VS)
- 6 V ժե
- 7 ADEPv այսոքիկ փխ այսք (VS)
- 8 Բառը V-ում կարմիր գլխատառով է, որ պարբերության նշան է. իսկ լուսանցքում դրուած է գլխատառով (պատուով նշանների մէջ ա), որը գրչի շփոթության արդիւնք է (տե՛ս ստորեւ)
- 9 AE կողմն փխ քաղաք (VS. բառը գրուած է Թյ-անման գազափարագրով. Բ. Յարութիւնեանը վերականգնելի է համարում «այսինքն՝ Կարնոյն աշխարհ» կամ «[որում] Կարնոյն քաղաք». աւելի հաւանական է առաջինը՝ ենթադրելով, որ մեր գրիչը պարզ շփոթության կիրառել է քաղաք բառի գազափարագիրը՝ աշխարհ, կամ որ աւելի հաւանական է՝ երկիր-ի ձ-անման գազափարագրի փոխարէն) / DPv որ է կողմ Կարնոյ փխ այսինքն ... քաղաք
- 10 V զ փխ երրորդ (վեր. Սուքրեանի)
- 11 V ի փխ չորրորդ (վեր. Սուքրեանի)
- 12 V ե Մոգք փխ հինգերորդ՝ Մոկք (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. Դ.70)
- 13 V զ փխ վեցերորդ (վեր. Սուքրեանի)
- 14 V Է, S եօթներորդ փխ եօթներորդ (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ա.8, Բ.10, 17)

- 15 V ա Պարսասայք փխ Պարսկյանայք (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. 76)
- 16 V Ատրապատականիւք. ը փխ [առ] Ատր՝պատականիւք. ութերորդ (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. 76)
- 17 V թ փխ իններորդ (վեր. Սուքրեանի)
- 18 V ժ փխ տասներորդ (վեր. Սուքրեանի)
- 19 V ժ ա փխ մետասաներորդ (վեր. Սուքրեանի)
- 20 V երերբն փխ եգերբն (վեր. Սուքրեանի)
- 21 V Երասխա փխ Երասխայով (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ նախորդների)
- 22 V թ ժ փխ երկուսասաներորդ (վեր. Սուքրեանի)
- 23 VS Ուտէացոց փխ Ուտէացոյն (վեր.՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
- 24 V զ ժ փխ երեքտասաներորդ (վեր. Սուքրեանի)
- 25 V ագուգարք փխ Գուգարք (վեր. Սուքրեանի՝ յաջորդի, տե՛ս նախ. 94)
- 26 V ի ժ փխ չորեքտասաներորդ (վեր. Սուքրեանի)
- 27 V աէգերք փխ առ Եգերք (վեր. Սուքրեանի՝ յաջորդի, տե՛ս նախ. 94)
- 28 V ե ժ փխ հնգետասաներորդ (վեր. Սուքրեանի)
- 29 VS Արարատ փխ Այլարատ (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. Դ.88)
- 30 AE քարտեզ փխ քարտէս (DPv)

117 Ա. Արդ՝¹ ունի առաջին աշխարհ գաւառս ինն². Դարանաղի, Աղին, Մզուր, Եկեղեցոյն³, Մանանաղի⁴, Դէրջան⁵, Սպեր, Շաղ-գոմք⁶, Կարին: 118 եւ բարձր՝ ո՛չ միայն քան զՀայք, այլ եւ քան զամենայն երկիր, վասն որոյն կատար երկրի կոչեցին զնա, զի ի շորս⁷ կողմ աշխարհի շուր արձակէ: 119 Զի բոլսէ շորս⁸ գետս զարեղս, զեփրատ՝ յարեմուտս, եւ զերասխ՝ յարեւելս, զԳայլ՝ ի հարաւ, զԱկամսիս⁹, որ է Վոհ¹⁰ ի հիւսիս: 120 Ունի լերինս մեծս երիս [...]՝: 121 Ունի երէս, եղջերու, այժ եւ քաղալի¹², առն եւ արաի, վիթ եւ կըկիթ եւ խոզ, եւ ի հաւուց՝ ճա-

րակաւորս զորս¹³ կաքաւ, զարաւշ, զասիդ¹⁴ եւ զայլս: 122 Ունի եւ ջերմուկս¹⁵ եւ աղտս եւ գամենայն պարարտութիւնս երկրի, [եւ քաղաք զԹէոգուպալիս¹⁶]¹⁷:

123 Բ.¹⁸ Աշխարհ Հայոց՝ Չորրորդ¹⁹ Հայք, որ է Մոփաց կողմն, յերի Բարձր Հայոց: 124 Մելտինէ քաղաքաւ²⁰ սահմանի ըստ մտից, եւ ըստ հարաւոյն՝ Միջագետովք²¹, եւ ըստ՝ էլից²² Տարանով: 125 Ունի գաւառս ինն²³. զհորձայն՝ յելից հիւսիսոյն²⁴, ընդ որ իջանէ միւս Գայլ գետ՝ առ Կոզբերդովն. զՀաշտէնս, յորմէ բոլսէն աղբիւրք Տիգրիս գետոյն. իսկ ի մտից հորձայնոյն է Պաղնատուն²⁵ գաւառ, հանդէպ հոմանուն բերդով, եւ հանդէպ ն(որ)ա²⁶ ի հարաւ՝ Բալխովիտ գաւառ. եւ ի մտից նոցա Մոփք, եւ Անձիթ գաւառ՝ ի հարաւ, յորում՝ Մովք եւ Հոռէ բերդ, [որոց յելից՝

- 1 VS չիք կամիմ գոտս ... Արդ (3 տող) (վեր.՝ ըստ համապատասխանում. տե՛ս Արդ ... Արդ) (այս Արդ-ով սկսուող պարբերության առջեւ Ա. գլխատառով, որ VS-ում չկայ, կարելի է եւ չհամարել վերականգնման մաս, քանի որ, թերեւս, հենց այն էր գրիչը շտապողաբար տեղադրել նախորդ պարբերության սկզբնամասի կողքի լուսանցքում, տե՛ս նախ. 57-ի ծնթ.)
- 2 V թ փխ ինն (վեր. Սուքրեանի)
- 3 V Եկեղեց, S Եկեղեց փխ Եկեղեցոյն (վեր.՝ ըստ համապատասխանում)
- 4 V Մանանաղի փխ Մանանաղի (վեր. Սուքրեանի. տե՛ս բոլորագիր ա → տ)
- 5 S Դերջան փխ Դերջան (V)
- 6 VS Ծաղգամք, ADEPv Ծաղգոմք փխ Ծաղգոմք (վեր., տե՛ս ու չերկաթագիր Ո → Ա)
- 7 V ի
- 8 V ի
- 9 V գաւասմիս փխ գԱկամսիս (վեր. Սուքրեանի. տե՛ս ու չերկաթագիր Կ → Ս. Սուքրեանը նաեւ ծանօթագրել է. «Յօր. գԱսամսիս. Սա է գետն Մորթիս»)
- 10 Գրիչը բառի վ սկզբնատառից յետոյ սկսել է գրել ր, սակայն մաքրել է այն ու փոխարէնը գրել յ, ապա նաեւ վերջին ու-ն (թում է, թէ թողել է այդպէս՝ հետագայում վերստին անդրադառնալու, բայց չի արել դա)
- 11 VD զ փխ երիս (SAEPv) (դրուած բազմակէտերի տեղում պիտի վերականգնելի համարել նախագի՝ մեր գրչի կողմից կամ, միգուցէ, դեռ նրա նախագաղափարում կորսուած լեռնանունները, որոնցից մէկի մասին հեղինակային յղում է պահպանուել Տարուբերան աշխարհի նկարագրության մէջ. «...Մարդաղի, առ Մեղեղուս լերնամբ, մինչեւ ցնոյն Այծպտկունս, որ բաժանէ ընդ Կարին եւ ընդ նա», տե՛ս ստորեւ, նախ. 63)
- 12 S քաղս փխ քաղալի (V. ըստ Յարութիւնեանի՝ կարելի է վերականգնելի համարել՝ քաւշ)

- 13 Սուքրեանն ունի ուշագրաւ ծանօթագրություն. «Այսպէս յՕր. թերեւս յորս»)
- 14 S գանդ փխ գասիդ (V. գրիչը նախորդ բառի ա-ի վրայ նկարել է ճալանման մի նշան, որի իմաստը դժուար է գուշակել)
- 15 V ճերմուկս փխ ջերմուկս (վեր. Սուքրեանի)
- 16 AE գԱրնոյն փխ գԹէոգուպալիս (Pv)
- 17 VS չիք եւ քաղաք զԹէոգուպալիս (վեր.՝ ըստ համապատասխանում. գուցէ, կարելի է նախորդող բառը վերականգնելի համարել՝ երկրիս, որի դէպքում հնարատր կը լինի մատնանշել՝ երկրիս ... գԹէոգուպալիս)
- 18 Այս եւ յաջորդող գլխատառերը լուսանցքում են, փոքրատառով եւ պատուով նշանների մէջ
- 19 V ի փխ Չորրորդ (վեր. Սուքրեանի. հմմտ. ստորեւ, նախ. 63)
- 20 V քաղաք (= Թյ գաղափարագիրը) փխ քաղաքալի (վեր. Սուքրեանի)
- 21 V Միջագետովք փխ Միջագետովք (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդների)
- 22 V էլից փխ էլից (վեր. Սուքրեանի)
- 23 V ը, SAEPv ութ փխ ինն (= թ) (վեր.՝ նկատի առնելով Մոփքի գաւառացանկում Անգեղտուն գաւառանունը լրացնելու անհրաժեշտութիւնը (իբրեւ մի շատ վաղ գրչական կորուստ)՝ ըստ վաղ միջնադարի բոլոր միւս մատնագիրների. տե՛ս ու չերկաթագիր Թ → Ը. հմմտ. ստորեւ)
- 24 V հիւսիս փխ հիւսիսոյն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց)
- 25 V գաղնատուն փխ Պաղնատուն (վեր. Սուքրեանի. հմմտ. Պաղնատուն գաւառ)
- 26 V նա փխ նորս (վեր. Սուքրեանի)

գաւառ, եւ ըստ հիւսիսոյ՝ խորխոռունիք]՝, ընդ որոյ մէջն անցանէ Արածանի: 141 Յեզրն Բզնունեաց գտանի պստակ եւ կաստաննոն, որ է մաշկամիրգ², եւ մեղր՝ անոյշ քան զամենայն երկրի, եւ երկաթ [եւ սպիտակ նաւթ]՝: 142 Ասեն, թէ նահանգ⁴ կա[յ] յԱրածանի՝ որպէս [յեփրատ]՝: զոր հաւաստի գիտեմք՝ կենդանիս⁶ քարքաշամ զուգեալ, զարինն ծ՞ծեալ⁷ եւ թողեալ: 143 Ձոր ոմանք ասեն, թէ գազան է եւ չէ դեւ, այլ՝ գազան, զոր Յոհանն⁸ վասն գտտերն Հերոդիադայ[ի] ասէ, թէ՛ Քան զնահանգան⁹ ծովա[յ]ինս արինարբու էր:

144 Ե. Աշխարհ Մոկլիք [յեկից]՝ կան Աղծնեաց¹¹, ի լերինն Տարոս¹²: 145 Ունի գաւառս ինն¹³՝ զԻշայր, [զմիւս Իշայր]՝¹⁴, զԻշուց գաւառն,

1 VS չիք որոյ ըստ հարաւոյ ... խորխոռունիք (2 տող) (բովանդակային վեր.՝ ըստ համառոտի, ուր լոկ թուարկումն է՝ «Աղիովիտ, Ապահունիք, Կորի (DPv Կոր), խորխոռունիք (AE խորխոռունիք)».) տե՛ս Ապահունիք ... խորխոռունիք. Կորի ոչ մեծ գաւառն, ըստ Թովմա Մեծոփեցոյ ընկած էր Սիփանի հիւսիսային լանջերին, իսկ խորխոռունիքի ամենահասանական տեղորոշումն է՝ Ապահունիքից հիւսիս Արածանիի մէջ թափուող Մալխաս ձախ վտակի հովտում, հիմն. խորխոռունի = Մաղխազունի)

2 V մաշտամիրք փխ մաշկամիրգ (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համառոտի, որի թուարկումն է՝ «գազպեն, եւ մեղր եւ մաշկամիրգ եւ պիստակ».) տե՛ս բարբառային Գ → Բ. Սուքրեանի ծանօթագրումն է՝ «Յօր. Մաշտամիրք»)

3 VS չիք եւ սպիտակ նաւթ (վեր.՝ ըստ համառոտի, որտեղ «երկաթ եւ նաւթ» է կամ «սպիտակ նաւթ եւ երկաթ».) տե՛ս երկաթ ... նաւթ)

4 V նահանգ փխ նահանգ (վեր. Սուքրեանի)

5 V Եփրատ փխ [յեփրատ] (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ միաների, օր.՝ նախ. Ե.91, 113, 174 ևն)

6 S կենդանի փխ կենդանիս (V)

7 V ծծեալ փխ ծծեալ (վեր. Սուքրեանի)

8 S Յոհան փխ Յոհանն (V)

9 V նահանգան փխ նահանգան (վեր. Սուքրեանի)

10 V Մոք ելից փխ Մոկլիք [յեկից] (վեր. Սուքրեանի)

11 V Աղծնեաց փխ Աղծնեաց (վեր. Սուքրեանի. տե՛ս բանատր դ → խ)

12 VS Տորոս փխ Տարոս (վեր.՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Ե.15, 23, 27, 76. հիմն. բանատր աւ ... ո)

13 V թ

14 VS չիք զմիւս Իշայր (բովանդակային վեր.՝ ըստ համառոտի. տե՛ս Իշայր ... Իշայր)

զԱռ[ո]ւենէից¹⁵ ձոր, զՄիշաց¹⁶, զԱռանձնական Մոկաց գաւառն, յորում՝ գետն Որբ, զԱրքայից գաւառ, զԱրգովտեաց ովիտ¹⁷, Ջերմածոր, յորում՝ գետն Մերմ¹⁸: 146 Ունի ի մրգաց՝ զարշատ եւ մանրագոր, եւ ի գազանաց՝ ինձ գեղեցկախայտ¹⁹, [եւ ի²⁰ հաւուց՝ կաքաւ]՝²¹:

147 Ձ. Կործէք յեկից կան Մոկաց, [առ Ասորեստանեալ]՝: 148 Ունի գաւառս [մե]տաւ[ան]ն²³՝ զԿորդուս, յորում Քման՝ առ Ասորեստանեալ, զԿորդիս Վերի, զԿորդի[ս]՝²⁴ Միջի, զԿորդիս ներքի, զԱյտ[ո]ւանս²⁵, զ[Ձ]ա[ւ] գաւառս²⁶,

15 VS զԱռվենէից, AEPv զԱռունեից փխ զԱռ[ո]ւենէից (վեր.՝ ենթադրելով, որ վ-Ա -ի փխն. դրել է մեր գրիչը՝ սկզբնամասի առ-ն իբրեւ նախդիր ընկալելով)

16 VS զՎիշաց, AEPv զՄիշաց փխ զՄիշաց (վեր., տե՛ս ուշ երկաթագիր Մ → Վ. Սուքրեանի ծանօթագրումն է՝ «Միշաց ըստ այլոց»)

17 AE զԱդաստեայ ովիտ, Pv զԱրգաստովիտ փխ զԱրգովտեաց ովիտ (VS)

18 Գուցէ, իրօք, վերականգնելի է Ջերմ (համառոտը չունի հատուածը)

19 V գեղեցկախայտ փխ գեղեցկախայտ (վեր. Սուքրեանի. համառոտում գեղեցկախայտուց է, իսկ առաջին միրգը՝ արշակ կամ գաբրշակ)

20 AE չիք ի (DPv)

21 DPv զկաքաւ փխ կաքաւ (AE) / VS չիք եւ ի հաւուց՝ կաքաւ (վեր.՝ ըստ համառոտի. տե՛ս բոլորագիր գեղեցկախայտ ... կաքաւ)

22 VS աստ չիք առ Ասորեստանեալ (վեր.՝ ըստ համառոտի, որտեղ առ Ասորեստանի է. հիմն. յաջորդ տողում եւ վերելում, նախ. Ե.57)

23 V թ [=տասն] փխ [մե]տաւ[ան] (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համառոտի, որը եւ համապատասխանում է թուարկումը գաւառների քանակին. Սուքրեանը նաեւ ծանօթագրում է՝ «Յօր. Տասն»)

24 VS զԿորդի փխ զԿորդի[ս] (վեր.՝)

25 VS զԱյտանս փխ զԱյտոն[ան] (վեր.՝)

26 VSPv զԱյգասո [ADE չիք], որոշ գրչագրեր զԱյ [տարբ. զԱղ, զԱզ] փխ զԱյգասո գաւառս (վեր.՝ ենթադրելով, որ «նախ՝ որեւէ վաղ արտագրող, ամենայն հաւանակաւորեամբ, վրիպել է բառակարգում կրկնուող Ջ-երից մէկը, ապա՝ գրիչների մօտ յաճախ նկատուող անկանոն գրութեան հետեւանքով Ա-ից յետոյ աւելացուել է Յ տառ, որը յաջորդ գրչին պատճառ է տուել՝ առաջացած «Ձալ» բառի վերջում վրիպելու Յ-ից յետոյ եւ գաւառ-ից առաջ դիտար լսելի դարձած Ի տառը: Վերջապէս՝ համառոտ խմբագրութիւնը կազմելիս «խտանուել» է հարեւան անուններում

զ[Մ]ոթողանս, զՈրսի[ր]անս¹, զՍարապոնիս², զՃահուկ, զՓոքր Աղբակք³: 149 Ունի գառիկ, եւ ի պտղոց՝ շահգանակ⁴, այսինքն՝ գանգար փշո[յ] սերմն:

150 Է. Պարսկահայք՝ յեկից Կործէից, եւ ցաղիտատաբար⁵ մտանէ ընդ մէջ Ատր՝ պատ[ա]կանի⁶ եւ լերինն Տարոսի՝ այնր կողման, որ կոչի Կոհ-ի Նիհորական, մինչեւ ցերասիս գետ: 151 Ունի գաւառս ինն⁷՝ զԱյլի, որ կոչի Կուռիճան, զՄա-

բացակայող գաւառ բաղադրիչը, թէպէտ իրականում «Աշխարհացոյց»-ի հեղինակը հաւանաբար հիմք է ունեցել ընկալելու այն հեւց իբրեւ տեղանուն բաղադրիչ ո՛չ միայն այս, այլեւ ուրիշ դէպքերում՝ Աշխարհ, օր.՝ «Մարի գաւառ», «զՊարսի գաւառ»... Իսկ ընդարձակ խմբագրութեան միակ գրչագրում կամ նրա մայրում տեղի է ունեցել նախագաղափարի՝ հաւանաբար, յապաւում Ա ձայնատրով գաւառ բառի Ի-ի վրիպումն ու մնացորդի ընկալումը իբրեւ նախորդի - գառ բառակերպ...» (Յակոբեան, 2009, էջ 292-293). իմաս՝ վաղ շրջանի Ծաղեք - Չաղեք - Չաղիկէնէ - Բեթ Չաղայ մարզը՝ այլուր կոչումն էր Կորտայա, Կորդիք եւ Կաղմեանք)

1 VS զՈթողանս, զՈրսիանս փխ զՄոթողանս, զՈրսի[ր]անս (վեր.՝ ըստ համառոտի. AE-ում Մոթողան է)

2 Համառոտում զՍարապոնիս եւ զՍարապոնիս է (նաեւ՝ զՍարապոնիս, զՍարապոնիս ևն). հիմն. ներկայիս Սարապոնիս գիւղանունն հետ (Չղմար-Չուլամերկից հարաւ, Մեծ Չարի ձախ, հարաւային ափին)

3 Համառոտում Աղբակ է, որը, գուցէ եւ՝ հեւց վերականգնելին է

4 V աշահգանակ փխ շահգանակ (վեր. Սուքրեանի. համառոտում շահգանակ է եւ շահգանակ, իսկ «այսինքն» գանգար փշո[յ] սերմն» շարունակութիւնը բացակայում է. ըստ ՆՀԲ՝ վերականգնելի է շահգանակ)

5 VS ցաղիտատաբար փխ ցաղիտատաբար (վեր., Սուքրեանը բառի մօտ հարցական է դրել, սակայն Գ. Արգարեանը դիպուկ ցոյց է տուել (ՊԲՀ, 1961, թ՞ 1, էջ 185), որ մեր՝ համեմատութիւնների հակումն հեղինակը կիրառել է յատկապէս՝ «աղեղ» կամ «նետ» նշանակող sagitta եզրոյթը, որը եւ կարող էր վերածուել զագիտատաբար կամ, աւելի հաւանական է՝ ցաղիտատաբար ձեւի՝ «աղեղանանան» իմաստով)

6 V Ատրապատկանի փխ Ատրպատկանի (վեր. Սուքրեանի. համառոտում «առ Ատրպատկանի» է)

7 V թ

րի գաւառ, զՊարսի գաւառ, զԱյլի[ր]իս⁸, որ է Ավէայ⁹, զԱռնայ¹⁰, [զ]Տամբէր¹⁰, [զ]Չարէհ[ո]ւան¹¹, զՉարաւանդ¹², զՀեր: 152 Ունի յերէոց զցիւռ եւ զայծեամն:

153 Ը. Վասպուրական՝ ի մտից Պարսկահայոց եւ առ երի Կործէից: 154 Ունի գաւառս երեսուն. եւ հինգ¹³՝ զՈւտունիս, որ է ընդ Մոկաց եւ ծովուն Բ՞[զ]նունեաց¹⁴, յորում՝ կղզիք երկու¹⁵՝ Ախթամար եւ Արտի, եւ ցամաքակղզին Մանգկերա. եւ [զ]Տոսայ¹⁶ յեկից Բզնունեաց. զԲոգո[ւ]նիս¹⁷. զԱրծիշակովիտ¹⁸. [զ]Կուղանովիտ. [զ]Բա-

8 VS զԱրիսի, ADEP Ացուերս, ՄՄ մի քանի գրչագիր Այուերս [տարբ. Ուես, Ըցտես] փխ զԱյլի[ր]իսի (վեր.՝ համառոտի հիմքում ենթադրելով՝ *Աւրիսի, որից ծագել են *Աւրիսի → *Ար[ո]ւես → Այլուերս → Ացուերս, տե՛ս ԱԻ → Ա, Յ → Յ եւ անկանոն գրութեամբ Ա → ԱՅ. հիմն. ներկայիս Արրիշիւմ լեռնանունն հետ Չարասայի լեռնագանգուածից Ուրմիայի լճեզր իջնող սահմանային լեռնաշղթայի կենտրոնում)

9 Թերես, ենթադրելի է՝ Որմեայ[ի] կամ Ով[ր]եայ[ի] փխն. Ովեայ[ի] (ADEPv չիք որ է Ովեայ[ի]). տե՛ս ուշ երկաթագիր ՈՐՄԷ → ՈՎԷ կամ ՎԷ ← Վ՞Է եւ հիմն. Լեռնոյի Մոռվելու Որբի լեռնանունն հետ (Մելիքսեթ-Բէկ, Ա, էջ 144-145), որը Թարգամոսի եւ Հայոսի երկրի հարաւային սահմանն էր, համադրելի՝ Որմի-Ուրմիա տեղանունն հետ

10 VS Տամբէր, ADEPv Տամբերս փխ [զ]Տամբեր (վեր., տե՛ս ուշ երկաթագիր Բ → Թ. «Գաննամակ-ի եւ «Չորանամակ-ի տոհմանունները եւս նման են համառոտի պահպանածին» Տամբերացի եւ Տամբարացի)

11 VS Չարեհան, AEP Չարեհան փխ [զ]Չարեհիլան (վեր.՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդների)

12 V զգքարաւանդ փխ զՉարաւանդ (վեր. Սուքրեանի)

13 V թ

14 V Բունունեաց փխ Բ[զ]նունեաց (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդների)

15 V թ

16 V տոսայ, S Տոսայ փխ [զ]Տոսայ (վեր.՝ ըստ նախորդի եւ յաջորդների)

17 VS զԲոգոնիս, AE Բոգոնիք, DPv Բուդունիք փխ զԲոգոնիլիս (վեր., Թովմա Արծրունու մօտ առկայ է Բոգունիք ձեւը, որը, գուցէ եւ, հեւց վերականգնելին է, տե՛ս երկաթագիր եւ բոլորագիր Գ → Դ)

18 S զԱրծիշակովիտ փխ զԱրծիշակովիտ (V. նոյն կ-ով է նաեւ համառոտում)

ոհողովիտ]¹. գ՛րաննի՝ մինչեւ ցգաւառն Կոզովիտ, որ յոտինն՝ Ազատ Մասեաց. զԱռբերան[ի]² յելից ծովուն Բզնունեաց, յորում՝ կղզիք Ջբատան եւ Լիմն, ցամաքակղզին Ամիկ եւ Առեստովան³, ուստի ելանէ ձուկն: 155 եւ յելից գոցա՝ [զ]Բուժունի[ս]⁴, զԱռնոյլ րոտն⁵, զԱնձովացիս⁶, զՏրպատունիս, զԵրուանթունիս⁷, [զ]Կրճունիս⁸, զՄ[ե]ծնունիս⁹, զՊա-

- 1 VS չիք [զ]Կուղանովիտ. [զ]Բառիղովիտ (վեր.՝ ըստ համառոտի. տե՛ս զԱրճիշակովիտ ... զԲառիղովիտ. համառոտի A-ի հիմք ՄՄ 582 գրչագրում եւ DPv-ում բացակայող զ նախդիրը վերականգնել ենք ըստ V-ի այլոց. նաեւ հակասակ հերթականութեամբ ենք դրել՝ «Բառիղովիտ (Pv Աղովիտ, D Բալխտովիտ), Կուղանովիտ (D Կուզանովիտ)», ելնելով իրական աշխարհագրական հերթականությունից (որը հեղինակը վասպուրականը նկարագրելիս յստակ է պահպանում) եւ նկատի առնելով, որ համառոտի խմբագիրը յաճախ է հարեւան գաւառանունների տեղերը փոխում, թերեւ՝ զոյգերով ինքնաթելադրութեամբ բովում)
- 2 VS զԱռբերան փխ զԱռբերանի (վեր.՝ ըստ համառոտի. տե՛ս գրչի սխալ վարկածով՝ զԱռբերան-ի յելից)
- 3 Սուքրեանի ծանօթագրումն է. «Այն է Առեստ աւան»
- 4 VS Բուժունի փխ [զ]Բուժունի[ս] (վեր.՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդների. համառոտում Բուժունիք եւ Բժունիք է)
- 5 V զանձո՝ ոտն, S զԱռնոյ-րոտն փխ զԱռնոյլ րոտն (վեր.՝ ըստ համառոտի, թէպէտ մեր գրիչն էլ է նկատել իր սխալը եւ օ-ի վրայ դրած կալծակնաձեւ նշանով, փաստօրէն, վերականգնել նախագաղափարի ո-ն)
- 6 Միգուցէ, վերականգնելին համառոտի Անձաւացիք եւ Անձեւացիք տարբերակներից մէկն է
- 7 V զԵրուանթունիս, S զԵրուանդունիս փխ զԵրուանթունիս (վեր., տե՛ս երկարագիր եւ բողոքագիր Ե → Է. համառոտում Երուանթունիք եւ Երիթունիք է, թ-ով է նաեւ՝ «Գահնամակ»-ում (Երմանթունի) եւ «Զօրանամակ»-ի մի տարբերակում (Երանթունի). Սուքրեանը հետեւել է Թովմա Արծրունուն / VS զԱնձովացիս, զՏրպատունիս, զԵրուանթունիս, զԱռնոյլ րոտն փխ զԱռնոյլ րոտն ... զԵրուանթունիս (վեր.՝ ըստ համառոտի, որտեղ «Առնոյլուն (AE Առնիլյոյ), Անձեւացիք (AE Անձաւացիք), Տրպատունիք (DPv Ատրպատունիք), Երուանթունիք (Pv Երիթունիք)» է. ենթադրելի է, որ V-ի գրիչը նախ իր տեղում վրիպել է զԱռնոյլ րոտն-ը, ապա հասնելով զԵրուանթունիս-ին՝ նկատել է դա եւ գրել հէնց այդտեղ՝ առանց նշանի)

լունիս]¹⁰, զՄարգա[ս]տան¹¹, զԱրտազ մինչ ի Կոզովովիտ¹²: 156 եւ յելից գոցա՝ զԱկէ, զԱղբակ մեծ, զԱնձահիձոր, զԹոռնաւան, զՃոյաշոյոտ¹³ մինչեւ ցերասխ, Գ՛րոկան¹⁴, զԱղանդոտ, զՊա[ս]տպարունիս¹⁵, զԱր[տ]աշեզան¹⁶, զԱրտաւանան, զԲագան, զԳաւեթան, զԳազրիկանս, զՏագրեանս, զՎա[ր]աթունիս¹⁷, [[զ]Գոլլմն գինեւէտ]¹⁸, զՆախճոյան¹, յորում՝ հոմանուն քաղաք [եւ Մարաւ[ս]ան [քաղա]քն]²:

- 8 V զրկունիս, S զկրկունիս փխ զկրճունիս (վեր., տե՛ս զկր → զրկ)
- 9 VS զՎժնունիս փխ զՄ[ե]ծնունիս (վեր.՝ ըստ համառոտի, որտեղ Մեծնունիք է. տե՛ս ուշ երկարագիր Մ → Վ եւ Մ → Ժ, իսկ ե-ի տղումը կարող է կապուել նախորդ զկրճունիս-ի գաղտնավանկի հետ)
- 10 VSAEPv սատ չիք զկրճունիս, զՎժնունիս. զՊալունիս (վեր. 4 տող ներքեւից՝ ելնելով աշխարհագրական հերթականությունից, որը հեղինակը վասպուրականը նկարագրելիս յստակ է պահպանում, եւ ենթադրելով, որ դեռ մինչեւ համառոտի խմբագրումը մի վաղ գրիչ իր տեղում վրիպել է այս 3 անունը (տե՛ս զԵրուանթունիս ... զՊալունիս), ապա Գոկան-ից առաջ նկատել է դա եւ տեղադրել հէնց այդտեղ. հմմտ. 4 ծնթ. ստորեւ)
- 11 V զՄարդաստան փխ զՄարդաստան (վեր. Սուքրեանի)
- 12 V Կզօիտ փխ Կոզովիտ (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ նախորդի, տե՛ս 3 տող վերեւ)
- 13 VS զԹոռնաւան. զՃուշոտ փխ զԹոռնաւան. զՃոյաշոյոտ (վեր.՝ ըստ համառոտի, Թովմա Արծրունուն եւն. Սուքրեանի երկու անունն էլ ծանօթագրում է. «Այլք Թոռնաւան» եւ «Այլ օր. Ընաշոտ»)
- 14 V զկրճունիս, զՎժնունիս, զՊալունիս, զԳոկան, ADEPv կրճունիք, Մեծնունիք, Պալունիք, Գոկան փխ զԳոկան (վեր., հմմտ. 4 ծնթ. վերեւում)
- 15 VS զԱղանդոտ, զՊասպարունիս փխ զԱղանդոտ, զՊալտսպարունիս (վեր.՝ ըստ համառոտի, «Զօրանամակ»-ի, Թովմայի եւն. տե՛ս բողոքագիր ոտ → ու. Սուքրեանի ծանօթագրումն է. «Այլք Սղուանդոտ, Պատսպարունիք... Գաբիթեան... վարածնունդ»)՝
- 16 V զԱրաշեզան փխ զԱրտաշեզան (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համառոտի, ուր Արտաշեան եւ Արտաշեզան է)
- 17 VS Վաժնունիս փխ Վալրաթունիս (վեր.՝ ըստ համառոտի. տե՛ս Վա-րա...)
- 18 VS չիք [զ]Գոլլմն գինեւէտ (վեր.՝ ըստ համառոտի, զ նախդիրի յաւելումով՝ ըստ V-ի այլոց)

157 Թ. Աշխարհ՝ Սիւնիք, ընդ մէջ կալով Երասխայի եւ Արձախայի յելից Այրաճատոյլ³: 158 Ունի գաւառս երկոտասան. զԵրնջակայ⁴, զՃահուկ, զՎալոյլ Զոր⁵, զԳեղարբունի⁶՝ զհոմանուն⁷ ծովովն, զՍո՞թս⁸, զԱղահեճ⁹, զՄղուկն¹⁰, զՀաբանդ, զԲաղս, զՋորայլ, զԱրեւիս, զԿաւական¹¹ մինչեւ ցՆակորգեան քաղաք, [ց]անցն

- 1 V զՆախնաւան, S զՆախնաւան փխ զՆախնաւան (վեր., համառոտը՝ Նախնաւան եւ Նախնաւան)
- 2 VS չիք եւ Մարաւ[ս]ան [քաղա]քն (վեր.՝ ըստ համառոտի. տե՛ս քաղաք ... քաղաքն) (համառոտի ընթերցումներն են՝ Մարմարանքն, Մարմանդքն, Մարմարան, Մարմարոն, Մարմանդք, Մարմանտոք, Մարանդ, Մագանդ. ենթադրելի է, որ վերջում քն տառերը պահպանած այդ խաթարուած բնագրում մեր կողմից վերականգնուող «Մարաւանք» քաղաքը նույն է ստորեւ, Այրարատի գլխում յիշուած Մարմա քաղաքի հետ (<Մարաւալաւալաւալ) քաղաք), ինչպէս նաեւ՝ Սորենացու Ա. Ղալի Մարակերտ-ի եւ Սորաբոնի XI, 14, 6 գլխի Արքաստա-Մարաշատ-ի (Ἀρχατα < *Mjǎ-ր[α]ξατα). հմմտ. Յակոբեան, 2009, էջ 231-232)
- 3 V Այրալատո փխ Այրալատոյլ (վեր. Սուքրեանի. նույն վրիպումը կա նաեւ յաջորդի, տե՛ս նախ. 88)
- 4 V զԵրնջակայ, S զԵրնջակ փխ զԵրնջակայլ (վեր., համառոտում Երնջակ է)
- 5 V զմայլո ձոր, S զՎայոցձոր փխ զՎայոյլ Զոր (վեր., տե՛ս երկարագիր Վ → Մ՝ հմմտ. վերեւում, նախ. 79՝ զՄեծնունիս → զՎժնունիս) եւ բողոքագիր ոյ → լո. ստորեւ, Այրարատի գլխում V-ն ունի հալլո ձորո. համառոտում Վայլո ձոր եւ Վայոց ձոր է. Սուքրեանի վրիպակով ծանօթագրումն է. «Յօր. Մարոձոր»)
- 6 V զԳեղարբունի փխ զԳեղարբունի (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ համառոտ AE-ի, DPv-ում՝ Գեղարբունի է)
- 7 S հոմանուն փխ զհոմանուն (V. գուցէ, գրիչը կամեցել է գրել «հոմանուն ծովն», ինչպէս որ համառոտում է՝ «Գեղարբունի եւ ծովն», թէպէտ, ի վերջոյ, կիրառել է գործիականը՝ ծովովն)
- 8 VS զՍոթս փխ զՍո՞թս (վեր.)
- 9 S զԱղահեճ փխ զԱղահեճ (V)
- 10 V զՄղուկն փխ զՄղուկն (վեր. Սուքրեանի, տե՛ս բողոքագիր ոյ → գ. համառոտի տարբերակներն են Մղուկք եւ Մղակ)
- 11 V-ում՝ զԿոսական, համառոտում՝ զԿասական եւ զԿուսական, Օրբէլեանի մօտ միշտ՝ Կովսական

իւր¹²՝ հոմանուն գետովքն¹³, եւ [ց]Աղանոյլ¹⁴ գետ: 159 Լինի [ի նմա]¹⁵ մուրս եւ [զ]Երերի¹⁶ եւ նուրն ազնիւ [եւ ամուր տեղիք¹⁷]¹⁸:

160 Ժ. Արցախ¹⁹, յերի կալով Սիւնեաց՝ ունի գաւառս երկոտասան²⁰. զՄիւսն Հաբանդ, զՎալունիս, զԲերձոր, զՄեծիրանս, [զ]Մեծկուանս²¹, զՀարճղանս²², զՄուխանս, զՊիանս, զՊաճկանս, զՍիսական-ի՝ Կոտակ²³, զՔուստ-ի Փառնէս²⁴,

- 12 VS անցնիւր փխ [ց]անցն իւր (վեր.՝ ըստ քերականութեան, հմմտ. ցՆակորգեան..., ցանցն)
- 13 S գետովք փխ գետովքն (V)
- 14 V Աղանո, S Աղանոյ փխ [ց]Աղանոյլ (վեր., հմմտ. ցՆակորգեան..., ցանցն..., ցԱղանոյ. եթէ անգամ չվերականգնենք այս ց-երը, միեւնոյնն է, սակայ քերականությունից պիտի ընկալենք, որ հեղինակային բնագիրը նկատի է ունեցել հէնց այդ «[ց]» - «մինչեւ» իմաստը)
- 15 VS չիք ի նմա (վեր.՝ ըստ համառոտի. հմմտ. նախորդի եւ յաջորդի, նախ. Ա.9, Ե.98, 181)
- 16 VS երերի փխ [զ]Երերի (վեր.՝ ըստ համառոտի. Սուքրեանի ծանօթագրումը՝ «Գեղերի ըստ այլոց, գոր հին Բժշկարան ասէ լինել Բիմէ»)՝
- 17 A արմտիք, E ամուրտեիք փխ ամուր տեղիք (DPv)
- 18 VS չիք եւ ամուր տեղիք (վեր.՝ ըստ համառոտի, որք, սակայն, չունի նախորդ ազնիւ-ը)
- 19 V-ում բառասկզբի գլխատառ Ա-ի վերեւում կալծակնաձեւ նշան է դրուած եւ կողքի լուսանցքում ուշ ձեռագրորով, 2 տողով, երկար պատույն նշանների մէջ ծանօթագրուած է. «Աշխարհ խաչէնք է» (առաջին քաղաք՝ պատույն նշանի տակ դրուած այիքաձեւ գաղափարագրով)
- 20 V ժք
- 21 VS Մեծկուան փխ [զ]Մեծկուան (վեր.՝ ըստ այլոց) (միայն DPv-ում հերթականությունը հակասակն է. «Բերդաձոր, Մեծկուանք, Մեծիրանք»)
- 22 VS զՀարճղանս փխ զՀարճղանս (վեր.՝ ըստ համառոտի, որտեղ Հարճլանք է եւ Հարճլանք. տե՛ս ուշ երկարագիր եռաստեղն Ա → ԱԻ)
- 23 VS զՍիսականիս, զԿոտակ փխ զՍիսական-ի՝ Կոտակ (վեր., ենթադրելով, որ ս վերջածանցը եւ գ նախդիրը յաւելել է մեր գրիչը. համառոտի AE-ում Սիսականք, Քուսլք է, DPv-ում՝ Սիսականք քստակ, Սիսականք կոտալք եւն, իսկ վերեւում, Աղուանքին միացուածների ցանկում՝ Սիսական ոտտաստակ, Սիսական ըստիսականն եւն, տե՛ս Յարութիւնեան, 2007, էջ 23)
- 24 VS զՔուստիփառնէս փխ զՔուստ-ի Փառնէս (վեր.՝ ըստ համառոտի, որտեղ Քուստիփառնէս

զԿոխտ¹, յորում լինի քարախունկ²: 161 Ջայս ամենայն Աղուանք ունին հանեալ ի Հայոց:

162 [ԺԱ. Փայտակարան. յելից կայ Ուտիոյ առ Երասխա: 163 Գաւառս ունի երկոտասան, գոր այժմ Ատր[ա]պատական ունի³. Հրաքոտ Պերոժ, Վարդանակերտ, Եւթնփորակեան բազինն, Բոնեկեան⁴, Ռոտ-ի Բաղայ, Բաղանոտ, Առոս, Պիժան⁵, Հանի⁶, Աթշի Բագաւան⁷, Սպանդարան Պերոժ⁸, Որմզդ-ե Պերոժ⁹, Ալեւան¹⁰: 164 Կինի ի նմա բամբակ անբաւ, եւ գարի ինքնաբոյս:

165 ԺԲ. Ուտի է¹¹. մտից կայ Երասխայ, ընդ¹² մէջ Արցախայ եւ Կուր գետոյ: 166 Ունի¹³

գաւառս, գոր Աղուանք ունին ութն¹⁴. Արանոտ¹⁵, Տոհ¹⁶, Ռոտ Պայեակ¹⁷, Աղուէ, Տուչքատակ¹⁸, Գարդման, Շակաշէն¹⁹, Ուտի Առանձնակ յորում Պարտաւ քաղաք: 167 Կինի ի²⁰ նմա ձիթենի, վարընկենի²¹ եւ յասմիկ, եւ²² ի²³ հաւուց կատակ: 168 [Ջայս ամենայն Աղուանք ունին հանեալ ի Հայոց]²⁴]:

14 ADEPv եւթն փխ ութն (վեր. տե՛ս եւթն → ութն. v-ի տողատակի ծանօթագրութիւնն է. «Ամենայն օրինակք եւթն ասեն եւ թուեն ութ. գուցէ զՈւտի առանձնակ ոչ ի կարգէ առաջնոցն համարեալ»)

15 AE Արանոտ վիս Արանոտ (DPv. Աղուանքի գլխում՝ վրիպեալ Ատոտ էր, տե՛ս նախ. 55ա)

16 v² Տոհի փխ Տոհ (ADEPv)

17 AE Ռոտպտակ, DPv Ռոտ Պայեակ, v² Ռովտպայակ փխ Ռոտ Պայեակ (վեր.՝ ըստ նախորդի՝ Աղուանքի գլխի. տե՛ս նախ. 55ա. Pv-ի համար հմմտ. ուշ երկաթագիր Յ → Յ եւ Կ → Կ)

18 AE Աղուէ, Տուչքատակ, v² Աղաւէր, Ուշանատակ փխ Աղուէ, Տուչքատակ (DPv. վերելում կային նաեւ Աղուէ, Չաւէ եւ Թուչքատակ, Թուչքատակ ընթերցումները, տե՛ս նախ. Ե.55ա)

19 DPv Ծիկաշէն փխ Ծակաշէն (AEv². Ծիկաշէն ընթերցում կայ նաեւ վերելում, տե՛ս նախ. 55ա)

20 AE Եւ լինի փխ Լինի ի (DPv)

21 AE վարանդեանի, v¹ վարդեանի փխ վարընկեանի (DPv)

22 DPv յասմիկ եւ (AEv². տե՛ս եւ ... եւ)

23 AE չիք ի (DPv)

24 ADEPv չիք Ջայս ամենայն Աղուանք ունին՝ հանեալ ի Հայոց (պայմանական վեր.՝ ըստ Արցախի գլխի նախ. 82-ի. հաւանաբար, այս նախադասութեան աւարտն է պատճառ դարձել V-ի գրչի համար՝ վրիպելու 2 գլուխ, տե՛ս ունին՝ հանեալ ի Հայոց ... ունին՝ հանեալ ի Հայոց եւ հմմտ. Յակոբեան, 2009, էջ 219)

25 V չիք ԺԱ. Փայտակարան ... ի Հայոց (18 տող) (վեր.՝ ըստ համառոտի. տե՛ս ունին հանեալ ի Հայոց ... ունին հանեալ ի Հայոց եւ հմմտ. Յակոբեան, 2009, էջ 219. Սուրբեանի տողատակի ծանօթագրութիւնն է. «Պակասին յՕրինակիս Փայտակարան ու Ուտի աշխարհք, գորս մուծաք ըստ այլ օրինակաց եւ վաղ տպագրելոց»)

է, եւ Մովսէս Դասխտրանցու, ով ունի սենակա՛նով՝ «Քաւառ-ի Փառնայ». հմմտ. վերելում, նախ. 55ա)

1 VS զԿոխտ փխ զԿողթ (վեր.՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. 55ա. հմմտ. բանաւոր դթ → խտ)

2 V քարախունգ փխ քարախունկ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ե.10, 15գ, 26)

3 A Ունի գաւառս երկոտասան, E Ունի գաւառս, գոր այժմ Ատրպատական ունի՝ երկոտասան (տե՛ս ունի ... ունի) փխ Գաւառս ունի ... Ատր[ա]պատական ունի (DPv) (Ատր[ա]պատական վերականգնում՝ ըստ V-ի նախորդի եւ յաջորդի, տե՛ս նախ. Ե.57, 139)

4 Pv բագինք, Dv² բագինք ունի փխ բագինն, Բոնեկեան (AEv². նախանգի գաւառների՝ 12 թիւն ստանալու համար, այլ տարբերակի փոխարէն՝ գուցէ, այստեղ պէտք է ընթերցել «Եւթնփորակեան բագինն Բոնեկեան»)

5 AE Ռովտիքաղա, Քաղանոտ, Բոտոս, Պիճան, v² Ովտիքաղայ, Քաղանոտ, Բոտոս, Պիճան փխ Ռոտ-ի Բաղայ ... Պիճան (DPv. v²-ում՝ Բիժան)

6 v¹ Նանհանի փխ Հանի (ADEPv)

7 AEP Աթի, Բագաւան փխ Աթշի Բագաւան (v². գուցէ վերականգնելի է՝ Աթշի Բագաւան)

8 v² Սպանդարան, Եպերոյ փխ Սպանդարան Պերոժ (ADEPv. արդեօ՞ք v²-ի ընթերցումից վերականգնելի է՝ Սպանդարան-ե Պերոժ, թէ՞ դա յաջորդ անուան հետ զոյգերով ինքնաթելադրութիւնից է հմմտ. վերելում)

9 DPv Որմզդպերոժ, v² Որմզդպերոժ փխ Որմզդ-ե Պերոժ (AE)

10 AEv² Ալաւան փխ Ալեւան (DPv²)

11 DPv առ փխ է (AE)

12 AE ի փխ ընդ (DPv)

13 A Եւ ունի (DEPv)

169 ԺԳ.՝ Գուգարք՝ ի մտից Ուտիացւոյց²:

170 Ունի գաւառս ինն³. զՋորոփոր, զԿողբափոր, զՄոբափոր⁴, զՏաշիր, զԹոնեղս, զԿանգարս⁵, զՋաւախս⁶ վերի, զԱրտահան⁷, զԿարճս⁸: 171 Կի⁹ ա-

նալութ-եւ հա՛ճար¹⁰ ծառ, եւ սորովիլ եւ տաւախ:

172 Ունին արդ Վիրք՝ հանեալ ի Հայոցոց:

173 ԺԴ.՝ Տայք [առ Եգերք կայ¹²՝ ամրոցաւք եւ բերդաւք կառուցեալ]¹³: 174 Ունի գաւառս ութ¹⁴. զԿող՝ յելից¹⁵ կուսէ, յորմէ բ[ղ]խեն¹⁶ աղբիւրք գետոյն Կուրայ՝ ի գեղջէն, որ ասի Կրիակունք, եւ ի մուսս կոյս ըստ երկայնանիստ գաւառին գնալ[ի] եւ դառնալ[ի] առ հիւսիսի¹⁷ ընդ Արտահան, իջանէ ընդ Սամցխէ եւ ապա դառնալ[ի] յելս մինչ ի Կասբից¹⁸ ծովն: 175 Իսկ ըստ մտից Կողայ]՝ Բերդացփոր, Պարտիզացփոր, Ճակատք, յելս եւ ըստ հարաւոյ]՝ Բուխայ] եւ [Ոքաղէ եւ]¹⁹ Ազորդացփոր՝ իւրեանց գետակաւք, որք յիրար անկեալ²⁰ իջանեն ի Յոհ: 176 Որոց ըստ մտից՝ Արսեացփոր առ Պարխար լերամբն, ընդ որ իջանէ Յոհ, գալով²¹ ի Սպերայ], անցանէ առ Թ[ոյ]-

1 V Ծք, S ԺԴ. փխ ԺԳ. (վեր.՝ ըստ համառոտի) (V-ի գրիչն, աւարտելով նախորդող գլխի արտագրութիւնը (նախավերջին՝ «...ունին» հանեալ ի Հայոց:» գլխաւարտով), ապա ձեւաւորելով յաջորդ՝ Ծա գլխահամարը (սովորականի պէս՝ լուսանցքում, պատուոյ նշանների մէջ) եւ, թերեւս՝ «Աշխարհ» գլխակիզքը (սովորականի պէս՝ կարմիր մելանով)՝ իր, ցաւօք, խիստ անփոյթ «սովորութեամբ»՝ այստեղ սկսել է ընդօրինակել ոչ թէ Փայտակարանի ու Ուտիցի գլուխների բնագործը (այդպէս՝ վրիպումս-կորսումս, հմմտ. վերելում) կամ գոնէ՝ Գուգարքի ու Տայքի, այլ՝ դրանց յաջորդող Այրարատի գլխի, որն, ըստ երեւոյթին, տեսել էր իր նախագաղափարի աջ թերթի վրա. աշխատելիս նա նկատել է նախագաղափարի ձախ երեսի վրայ իր վրիպած 2 նախանգների՝ Գուգարքն ու Տայքը, եւ հասնելով աջ էջի աւարտին՝ թերթը շրջելու փոխարէն ընդմիջել է Այրարատի բնագրի արտագրութիւնը («գինքն զԱրագած»-ով) եւ ընդօրինակել այդ 2 գլուխները (հերթական Ծք եւ Ծգ գլխահամարների տակ), ապա նոր վերադարձել ընդմիջումս Այրարատին («եւ ըստ յելից Նիգ...», տե՛ս ստորեւ, նախ. 178-ի ծնթ.). ցաւօք, Սուրբեանը չի ծանօթագրել սա եւ իրական վերականգնման փոխարէն՝ լոկ ամբողջացրել է Այրարատի գլուխը Գուգարքից առաջ ու իր համար հերթական՝ ԺԳ. գլխահամարի տակ. Գուգարք բառի կարմիր գլխատառի կողքի լուսանցքում ուշ ձեռագագրով նշում է արուած՝ թոխիք:»

2 Համառոտում՝ կայ Ուտիոյ փխն. Ուտիացւոյց. V-ում այս առաջին տողի վերելում ուշ ձեռագագրով կայծակնաձեւ նշան է դրուած եւ ծանօթագրուած՝ 9 բառ. «շաքի է. ալանք շարվան շամախի է որ եւն սկիւրաց/իք:»

3 V Թ

4 Համառոտում՝ Մոբեփոր, Կողբեփոր՝ հերթականութիւնն է

5 VS զԿանկարս փխ զԿանգարս (վեր.՝ ըստ համառոտի, որտեղ կանգարք է. տե՛ս բարբառային Գ → Կ → Գ. հմմտ. նաեւ վերելում, Վիրքի գլխում, որտեղ V-ում Գ-անկարքալլ է)

6 V զՋովախս, S զՋովախս փխ զՋաւախս (վեր.՝ ըստ համառոտի. ըստ երեւոյթին, գրելով՝ զՋօ, V-ի գրիչն անհամապատասխան է, թէ ընթերցողը Ջովախք կ'ընկալի, ուստի՝ յաւելել է իր վ-ն. Սուրբեանի տողատակի վրիպեալ ծանօթագրութիւնն է. «Յօր. Ջովախնավերի»)

7 V զԱրտաջան փխ զԱրտահան (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ միւսների եւ համառոտի, որտեղ «Արտահանք, Ջաւախք, Կղարք» (AE Ջավախք, Կղարք) է. թերեւս, V-ի ջ-ն հետեւանք է զԿլարճս-ի հետ զոյգերով ինքնաթելադրութեան)

8 V զԿալարճս, S զԿալարջս փխ զԿլարճս (վեր.՝ ըստ նախորդի եւ յաջորդի, տե՛ս նախ. 49 եւ 97)

9 S Լինի փխ Լի (V)

10 V հօճար փխ հաճար (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ համառոտի. DPv-ում հաճարածառ է)

11 V Ծգ S ԺԵ. փխ ԺԴ. (վեր.՝ ըստ համառոտի, հմմտ. վերելում)

12 DPv երի կայ Գուգարաց փխ Եգերք կայ (AE. հմմտ. վերելում, նախ. 57)

13 VS չիք առ Եգերք կայ ... կառուցեալ (վեր.՝ ըստ համառոտի)

14 V Ը

15 V յելից փխ յելից (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց)

16 VS թխեն փխ բղխեն (վեր.՝ ըստ այլոց, օր.՝ նախ. Դ.12, Ե.36, 58, 61, 90, 102, 113 եւն)

17 VS հիւսիսի փխ հիւսիսի (վեր.՝ ըստ այլոց)

18 VS Կազբից փխ Կասբից (վեր.՝ ըստ այլոց, օր.՝ նախ. Ա.17-18, 40, Ե.31, 37, 141 եւն)

19 VS չիք Ոքաղէ եւ (վեր.՝ ըստ համառոտի, որտեղ գաւառախումբն է՝ «Գժակս, զԲոխս» (AE Գժակատաս, զԲոխս), զՈքաղէ, զԱզորդափոր (DPv զԱզորդ, զԿափոր)». տե՛ս եւ ... եւ)

20 VS անգեալ փխ անկեալ (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. Ե. 174)

21 V գոգով փխ գալով (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց. տե՛ս ուշ երկաթագիր ԱԼ → ՈԳ. Սուրբեանի տողատակի ծանօթագրութիւնն է. «Յօր. Գոգով»)

184 Յորոց ի մէջ շինեալ է Արտաշատ¹ քաղաք, ուր առաջին² ժամանակսն՝ խառնուրդք Մեծամարի, իսկ այժմն փոխեալ զգնացսն Մեծամարայ՝ խառնի ի մտից կուսէ: 185 Իսկ յելից կուսէ Դոնանայ³ են գաւառք Ուրծաձոր եւ Արածոյ կողմն՝ ընդ մէջ կալով Վայոյոյ⁴ Ձորոյ եւ Շարուր դաշտի, ընդ որ հոսի գետն Արփաւնկն⁵ առ Մարալալայնայ⁶ քաղաքով, անցանելով ի հարաւ խառնի յերասխ: 186 [Եւ ունի Այրարատ լեռինս⁷, գետս եւ դաշտս պիտանիս, եւ երես եւ հաւա⁸, եւ զամենայն պարարտութիւն, եւ զծովակն Գայլատու⁹ եւ [զմայր գետոց՝ զերասխ¹⁰]:¹¹ 187 Կինի որդն սիզայ¹² բրեյալ¹³ յարմատոյ՝ առ ի զարդ կարմրութեանն¹³:

1 Սկզբնատառ ա-ի վերելում ուշ ձեռագագրով կայծակնաձէւ նշան է դրուած եւ «ծանօթագրուած»։ «վիրապն է»
 2 Տյառաջին փխտառաջին (V)
 3 Վոնա փխտառաջին (վեր. Սուրբեանի)
 4 Վ հառ, Տ Վայոց փխտառաջին (վեր., տե՛ս ուշ երկարագիր վ → շ. Սիւնիքի գլխում V-ն ունէր՝ զմայլոյն ձոր)
 5 ՎՏ Արտոնկն փխտառաջին (վեր.՝ ըստ Երեմեանի. գոյցէ, կարելի է նաեւ սկզբնօրինակի համար վերականգնելի համարել՝ Արփաւնկն կամ Արփաւնկալայն)
 6 ՎՏ Մարունա փխտառաջին (վեր.՝ նոյնացնելով վասպուրականի գլխի վերջում լոկ համառոտում պահպանուած Մարմարանքն, Մարմանդքն, Մարմարսն, Մարմանդք, Մարմանտոք, Մարանդ խաթարուած ձեւերից վերականգնող Մարալալայն [քաղաքն-ի հետ, ինչպէս նաեւ՝ խորեանցու Ա. Ղլխի Մարակերտ-ի եւ Ստրաբոնի XI, 14, 6 գլխի *Մարաշատ-ի (Αρξατα < *M(α)-p(α)ξατα). հմմտ. Յակոբեան, 2009, էջ 231-232)
 7 AE լեռունս փխտառաջին (DPv)
 8 DPv դաշտս, Վ դաշտս եւ գետս պիտանիս, երես եւ հաս փխտառաջին ... եւ հաս (AE)
 9 DPv ծովակն Գայլատու փխտառաջին զծովակն Գայլատու (AE)
 10 ADEPv չիք զմայր գետոց՝ զԵրասխ (պայմանական վեր.՝ ենթադրելով որ հէնց վերջին գետանունն է պատճառ եղել V-ի գրչի համար՝ վրիպելու նախադասութիւնը, տե՛ս յԵրասխ ... զԵրասխ. հմմտ. յաջորդ ծնթ.)
 11 ՎՏ չիք Եւ ունի Այրարատ ... Երասխ (4 տող) (վեր.՝ ըստ համառոտի, տե՛ս յԵրասխ ... զԵրասխ)
 12 Վ սիզայրբալ (տողամիջակայքում), SAEv, սիզայրբալ, Pv սիզայ փխտառաջին բրեյալ (վեր.,

188 [ԻԸ.]¹⁴ Յաղագս Ասորւոյոց¹⁵:

189 Աշխարհ ընդհանուր¹⁶ Ասիոյն՝ Ասորիք, յելից կալով իւրեանց ծովուն հոմանուն պելագոսին, առեալ ի Սիսոնէ¹⁷ քաղաքէ եւ Կիլիկիայ¹⁸ դրանցն՝ մինչեւ ցՊոստիա գետամտունս, զոր կոչեն եւ Քոստասս, եւ անտի¹⁹ ցիպպոս լեան ըստ հարաւոյ: 190 Եւ սահմանի Հրէաստանի եւ մասամբ ինչ առ Ապառաժ²⁰. Արաբիայ²¹ մինչեւ ցԱնապատն Արաբիա, մինչեւ ցԿրկոյւածն²² Եփրատայ՝ յարեւելս կոյս, հանդէպ Քափսակ քաղաքի, եւ գետովն ի վեր մինչեւ ցԱմանոս²³ լեան, որ բաժանէ ըստ հիւսիսոյ²⁴ զԿիլիկիա եւ զԿապա-

տե՛ս բր → որ. քանի որ սեզ-ի կանոնատր սեռականը սիզայ է, ուստի՝ «որդն սիզայ» ձեւով հեղինակը, թերեւս, ոճատրել է առանձին մեզ չհասած *սիզայորդն եզրոյթը. համառոտում բնագիրն աղճատուել է՝ «որդն սիզայրեալ յարմատու» եւ «որդն յարմատու սիզայ». Սուրբեանը լոկ ծանօթագրել է. «Յօր. Սիզայրալ»
 13 Տ կարմրութեան փխտառաջին կարմրութեանն (V. համառոտում լրացուած է՝ «կարմրութեան (AE կարմրութեանն) գունոյ)
 14 Տ ԻԳ. (V չիք) փխտառաջին (վեր.՝ ըստ համառոտի, հմմտ. նախորդ աշխարհահամարները)
 15 ՎՏ Ասորոց փխտառաջին (վեր.՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. A.29, Գ.54, Ե.324. այս տողը V-ում գրուած է վերնագրի պէս՝ կարմիրով, բառերի վրայ՝ եռաբութեամբ ու առանց գլխահամարի)
 16 Վ ընթիւնուր փխտառաջին ընթիւնուր (վեր. Սուրբեանի, տե՛ս բարբառային դ → թ)
 17 Սուրբեանը տողատակում ծանօթագրել է. «Որ է Իսսոս մերձ յԱղեքսանդրեոյա ի Կիլիկեան ծովածոցի»
 18 Վ Կիլիկիա, Տ Կիլիկեայ փխտառաջին (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս նախ. Ե.190)
 19 Վ անդի փխտառաջին (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների, օր.՝ նախ. Ա.15, Ե.44, 97 եւն)
 20 Վ Ապարած փխտառաջին (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ յաջորդների, օր.՝ նախ. Ե.104, 107, 126 եւն)
 21 ՎՏ Արաբիա փխտառաջին (վեր., պիտի ընկալել սեռականով, ինչպէս եւ այլուր)
 22 Վ ցկրկուածն, Տ ցկրկուածն փխտառաջին (վեր., հմմտ. նախորդի, նախ. 55գ «միգչեւ ցնոյն դարձուածն Եփրատայ ի հարաւ կոյս»)
 23 Տ ցԱմանոս փխտառաջին (V) //
 24 Վ հիւսիս փխտառաջին (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց)

դոկիա¹, այսինքն՝ զՓոքր Հայս՝ յԱսորւոյոց², ի Կոմագէնէ աշխարհէ փոքրէ: 191 Քանզի ունին Ասորիք³ փոքր աշխարհս ինն⁴. զգրե(ա)լը⁵, յորում՝ քաղաք Շամուշատ, եւ զԿիւռիմտիկի⁶, յորում՝ քաղաք Հերապոլիս⁷, որ է Մաբուն⁸. եւ Բեռիա, որ է Խազագ. [զ]Ք[ա]լ[ի]կի⁹, յորում՝ քաղաք Քալկիսա, որ է Նկորիա, եւ Աւագն Անտիոք¹⁰ իւր գաւառեալ աշխարհան, որ կոչի Սելեւկիա¹¹. զԱ-

1 Վ զԿապատոկիա փխտառաջին զԿապատոկիա (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների. տե՛ս նախ. Ե.20-21, 23, 44)
 2 ՎՏ յԱսորոց փխտառաջին (վեր.՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդի, տե՛ս նախ. A.29, Գ.54, Ե.324)
 3 V-ում ձախ լուսանցքում ուշ ձեռագագրով, 2 տողով, երկար պատուոյ նշանների մէջ «ծանօթագրուած» է. «աշխարհ / ասորոց» (առաջին բառը գրուած է՝ ա եւ ալիքաձէ գաղափարագիր)
 4 Վ թ
 5 Վ զգրեղ փխտառաջին (վեր. Սուրբեանի, որը տողատակում ծանօթագրել է՝ «Յօր. զԳրեղդ. այլ թուի համառոտեալ զԳրեալդ. ակնարկելով ի նախագրեալն կոմագենի, որոյ արդարեւ քաղաք գլխատր էր Շամուշատ». հմմտ. նաեւ գրատր Լ → Ղ → Լ)
 6 Վ զԿիւռիմտիկի փխտառաջին զԿիւռիմտիկի (V)
 7 Վ Հերապոլիս փխտառաջին (V) (V-ում վերջին 2 բառերի վերելում դրուած է օղակաձէ նշան եւ ձախ լուսանցքում ուշ ձեռագագրով, նոյն նշանի եւ մի ուրագագրի տակ 26 տողով (յաճախակի պատուագրումներով, որ տողավեր ենք դնում) «ծանօթագրուած» է. «փիլիպս առք» / առ ծով-եզր» / շրջալ առ սահմանքն՝ անդաքայ ի մըմբէ / որ է յարապոլիս որ կոչի քաղաք / քաղաքն: պատմ/ագրաց գտաք / Եւ յետ քակելոյն ի նեքալով է ի մըմբէ / քաղաքի շինեցո / յարտրաց/ոցն. և եդօ ա/անդ. կուրքն / կանանայ և / կոչեցաւ յարայ/պալիս / որ թարգմա/նի քաղաքից քաղաք / վստք քրմացն / կախարդացն. / արտրացոց երկիրն / միւլէէ սահմանացն է:»)
 8 Վ Մաբուն փխտառաջին (V)
 9 Վ քիլիկիայի, Տ Կիլիկիայի փխտառաջին (վեր.՝ ըստ միւսների եւ Սուրբեանի դիտարկման, ով չի նկատել խազագ-ին յաջորդող ք-ն. բայց տողատակում ծանօթագրել է՝ «Քալկիկիայի պիտի». հմմտ. երկարագիր եւ բոլորագիր Պ → Գ)
 10 Վ Անտիոք փխտառաջին (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների, օր.՝ նախ. Ա. 16, 19, Ե.11. կրկնում է ստորեւ)
 11 Վ Սելկրա փխտառաջին Սելեւկիա (վեր. Սուրբեանի, որը տողատակում ծանօթագրել է՝ «Յօր. Սելկրա», տե՛ս Սելե... եւ ուշ երկարագիր Ի → Բ)

պամիս, յորում՝ քաղաք Ապամիա, եւ Եպիփանիա¹², որ է Հեմաթ, եւ Եմածայ եւ այլք. զԿասիոտի, յորում՝ Առատոզ¹³ կղզի. զԿիւռիմտիկի, յորում՝ Դամասկոս քաղաք. զԲաղանայ՝ ըստ անապատի. զՊալմիրոնի¹⁴, յորում է Հաւարին քաղաք, ըստ Անապատ Արաբիոյ¹⁵. եւ զԲալբանիտիս՝ ըստ Եփրատայ:

192 Ունին լերինս զՊիեռայ, զԿայսիմոն¹⁶, զԼիբանանոս, զԱնտոլիբանանոս¹⁷, որ է Սանիր, զԱլամոս, զԿարմեղոս, եւ գետս անուանիս՝ զՌեւստիս, որ բղխէ ի Լիբանանէ, անցանելով առ Եպիփանով՝ մտանէ ի ծով՝ հուպ յԱւագն Անտիոք¹⁸. եւ Ելեթոս, որ ասի Ազատ գետ, եւ նա ելանէ ի Լիբանանէ եւ մտանէ ի ծով՝ մերձ յԱնդանդոն քաղաք. եւ Ադոնիս, որ եւ նա ելանէ ի Լիբանանէ եւ բաժանէ ընդ մէջ Բիբլոս եւ Բիւռիտոս քաղաքաց եւ իջանէ ի ծով. եւ [Յ]որդանան²⁰, որ ելեալ ի Պանիադայ՝ մտանէ ի Գալիլիայ²¹ ծովն, եւ ըստ նորայ²² եւս ելեալ՝ երթալ մտանէ յԱպիադտիտէս ծով²³: 193 Ունի եւ այլ գետս եւ լերինս, որպէս՝ զԴամասկոսին, զԲանաս գետ, որ անցանէ

12 Վ Եպիփանիա փխտառաջին Եպիփանիա (վեր. Սուրբեանի, տե՛ս ուշ երկարագիր Ի → Բ. հմմտ. յաջորդի, նախ. 102)
 13 Վ Առատոզ, Տ Առատոզ փխտառաջին (վեր., տե՛ս ուշ երկարագիր Ո → Ս)
 14 Վ Պալմիրոնի փխտառաջին Պալմիրոնի (վեր. Սուրբեանի, որը տողատակում ծանօթագրել է՝ «Յօր. Պալմիրոնի», տե՛ս ուշ երկարագիր ԻՐ → Ի)
 15 Վ Արաբիոյ փխտառաջին Արաբիոյ (վեր. Սուրբեանի, տե՛ս ուշ երկարագիր ԲԻ → Բ)
 16 Վ զԿայսիմոն փխտառաջին զԿայսիմոն (V. գրիչը յ-ն տեղատրել է բառի տակ)
 17 ՎՏ զԱնտոլիբանանոս փխտառաջին զԱնտոլիբանանոս (վեր., տե՛ս բարբառային Տ → Գ → Տ)
 18 Վ Անտիոք փխտառաջին Անտիոք (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների, օր.՝ նախ. Ա. 16, 19, Ե.11. նոյնն էր նախորդի)
 19 Վ չիք ի (վեր. Սուրբեանի, տե՛ս մտանէ ի)
 20 Վ որդանան փխտառաջին (վեր. Սուրբեանի)
 21 Վ Գալիլիացոց փխտառաջին Գալիլիայոց (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. A.29, Գ.54, Ե.324)
 22 Վ (անտի), Վ ըստ նա փխտառաջին Արաբիա (վեր., գրիչը վրիպել է համառոտագրման պատուոյ նշանը)
 23 V-ում այս բառի վերելում ուշ ձեռագագրով կայծակնաձէ նշան է դրուած եւ «ծանօթագրուած» «որ է մտնել ծովն»

ընդ մէջ քաղաքին, եւ զԲառաղա, որ յարեւելից կուսէ անցանէ, զոր Աստուածային գիրն Բանայլ եւ Փարսիարայլ կոչէ, եւ որպէս՝ գետակն, որ բղխէ ի Դափնոս՝ Անտիոքացւոց², զորմէ Կաստաղայ առասպելքն յարգեն:

194 ԻԹ.³ Աշխարհ Ասիոյն է Հրէաստան՝ յելից կալով Փիւնիկական պեղագոսին, առեալ յարտահանութեանցն Թռէաս գետոյն, որ առ Կեսարիա՝ Պաղեստինեայլ, մինչեւ ցԳազացւոց⁵ նաւահանգիստն: 195 Եւ սահմանի մաս՝ ամբ⁶ ինչ՝ Եգիպտոսի⁷ ի մտից, իսկ ի հարաւոյն եւ յելից Ապառաժի, եւ ի հիւսիսոյն՝ Ասորաւ⁸: 196 Ունի աշխարհայն⁹ երիս¹⁰՝ զԳալիլիայ¹¹, զՍամարիա, զԻդումիաս, եւ լիճ՝ զՏիբերական ծովակն եւ զԱսփաղտիտէս, որ է Մեռեալ ծովն, եւ գետ՝ զՅորդանան. յերկայն¹² է մասն երեք¹³, եւ ի լայնն՝ եր-

1 Տ Ռափնոս փխ Ռափնոս (V)
2 VS Անտիոքացոց փխ Անտիոքացւոց (վեր.՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդի, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
3 V ի՞՞, S ԻԴ. փխ ԻԹ. (վեր.՝ ըստ համատեղի, հմմտ. նախորդ աշխարհահամարները. V-ի լուսանցքում, այս գլխահամարի տակ ուշ ձեռագրորով, պատուող նշանների մէջ «ճանօթագրուած» է՝ «աշխարհ Երուսաղէմի», որի առաջին բառը գրուած է ա-ով եւ պատուող նշանի տակ դրուած ալիքաձեւ գաղափարագրով)
4 V սեսարիա փխ Կեսարիա (վեր.՝ Սուրբեանի, տե՛ս ուշ երկաթագիր Կ → U)
5 V ցԳազացոց փխ ցԳազացւոց (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդի, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
6 V մասամբ փխ մասամբ (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ե.44, 100)
7 V յԵգիպտոսի փխ Եգիպտոսի (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների, օր.՝ նախ. Բ.5, 16, Դ.25, 36 եւն)
8 S Ասորուք փխ Ասորաւ (V. հմմտ. յաջորդի, նախ. 108)
9 V աշխարհ փխ աշխարհս (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ միւսների. V-ում բառը ալիքաձեւ գաղափարագրով է)
10 V ք, S երեք փխ երիս (վեր.)
11 V զԳալիլիա փխ զԳալիլիայ (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ միւսների. V-ում բառը ալիքաձեւ գաղափարագրով է)
12 S յերկայնն փխ յերկայն (V)
13 V ք

կու¹⁴: 197 Ունի մայրաքաղաք զսուրբն Երուսաղէմ, որ խաչաձեւ ունի ի չորից կողմանց զտիեզերս, եւ ինքն ի մէջ նոցա խորհրդովն իւրով սրբէ զամենեւեան զհաւատացեալսն: 198 [Եւ է Հրէաստան քաղցրաբեր եւ¹⁵ պտղալից եւ անուշահոտ, եւ¹⁶ բղխէ զկաթն եւ զմեղր]¹⁷:

199 Լ.¹⁸ Աշխարհ Ասիոյն՝ Ապառաժն Արաբիա, յելից՝ Եգիպտոսի¹⁹ եւ ի նոցին²⁰ ծոցոյն, որ է Քաջաց քաղաք ասացեալ, արեւմտեայն ճիղ²¹ Կարմիր ծովուն, ընդ որ անց Իսրայէլ²²: 200 Եւ սահմանի ի հարաւոյն Երջանիկն Արաբեաւ²³, յարեւելից՝ Անապատ Արաբեաւ, ի հիւսիսոյն²⁴ Ասորաւ եւ Հրէաստանին՝ յերի կալով նոցա: 201 Ունի փոքր աշխարհս հինգ²⁵. առ՝ Եգիպտոսի²⁶՝ զՏաճկաստան, եւ զՄոնիթիոս ծոց՝ առ Կարմիր ծովովն, եւ զՓամանիտէ²⁷, յորում՝ Փառան աւան, զոր կարծեմ ի Տաճկաց Ամբայլ²⁸ կոչել, որոյն կշիռ սկսանի լեռն, որ կոչի Մելանայլ եւ ձգէ զերկայնութիւնն ի հիւսիսի²⁹ սակաւ ինչ զելիւք.

14 V ք
15 AE չիք եւ (DPv)
16 AE որ փխ եւ (DPv)
17 VS չիք եւ է Հրէաստան ... զմեղր (2 տող) (պայմանական վեր.՝ ըստ համատեղի)
18 V իԷ, S ԻԵ. փխ Լ. (վեր.՝ ըստ համատեղի, հմմտ. նախորդ աշխարհահամարները)
19 V յԵգիպտոսի փխ Եգիպտոսի (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների, օր.՝ նախ. Բ.5, 16, Դ.25, 36)
20 S Աորիս փխ Աոցիս (V)
21 S յարեւմտեայն ճեղ փխ արեւմտեայն ճիղ (V)
22 V-ի գրիչը լուսանցքում նկարել է մի զարդանշան, որ, թերեւս, խորհրդանշում է Իսրայէլ բառը
23 S Արաբիա փխ Արաբեաւ (V. նախ գրելով Արաբի՝ գրիչը փորձել է մաքրել ի-ն. սպա շարունակել է՝ եւս. հմմտ. մի քանի բառ լեռնոյ)
24 V հիւսիս փխ հիւսիսոյն (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ այլոց)
25 V ք
26 V յԵգիպտոսի փխ Եգիպտոսի (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ այլոց, օր.՝ նախ. Բ.5, 16, Դ.25, 36 եւն)
27 Համատեղում այս անուան տարբերակներն են. A զՓառանիտիս, Ev՝ զՓառանիտիս [յորում Մաքա], DPv զՓառանիտիս, v² զՓառանիտիս, յորում Մըքքէ
28 S Մաքա փխ Ամբայլ (V. իմա՝ «Մեքքա»)
29 VS հիւսիսի փխ հիւսիսի (վեր.՝ ըստ այլոց)

յետ որոյն Եղանիտէ¹, եւ կայլ առ լե՛՛՛ննաղաշտան² Երջանիկն Արաբիայլ³: 202 Ունի զԹռաթենոն գետ. աղբիւր՝ եւ ո՛չ մի⁴: 203 Եւ է վեց⁵ մասն երկայն, եւ երկու⁶ լայն:

204 ԼԱ.⁷ Աշխարհ՝ Միջագետք. յելից Ասորւոց⁸ [առ⁹ Եփրատ գետով¹⁰, եւ ի¹¹ մտից Ասորեստանի¹²՝ առ Դիլղաթ¹³ գետով]¹⁴, յերի Մեծ Հայոց: 205 Սահմանի նովաւ ըստ հիւսիսոյն¹⁵, [եւ ի հարաւոյն]¹⁶ Բաբելոնիւն եւ Անապատ՝ աւն¹⁷

1 V-ի Փամանիտէ-Փառանիտիս-ին յաջորդող այս միակ երկրանունն փոխարէն համատեղում ունի խորհրդաւ առիթ տուող այսպիսի նշում. «Եւ այլ եւս երիս աշխարհս (DPv երեք աշխարհք)»
2 VS լեռնաղաշտան փխ լե՛՛՛ննաղաշտան (վեր.՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդի, օր.՝ նախ. Բ.9, 23, 28, Գ.58, Դ.23, Ե.78 եւն)
3 VS Արաբիա փխ Արաբիայլ (վեր.՝ որպէս սեռական. Սուրբեանն այս Երջանիկն Արաբիա-ն շտապողաբար ընկալել է իբրեւ յաջորդող նախադասութեան գոյական)
4 Համատեղի ընթերցումը, միգուցէ, կարող է աւելի տրամաբանական դիտուել՝ «քաղաք (AE չիք քաղաք) եւ գետ՝ եւ ո՛չ մի», քանի որ «աղբիւր» չունենալու մասին պնդումն, ըստ էության, անմիտ է, թէպէտ հենց այդ պատճառով է հեղինակային պնդումը կարող էր խմբագրուել
5 V ք
6 V ք
7 V ի՞՞, S ԻԶ. փխ ԼԱ. (վեր.՝ ըստ համատեղի, հմմտ. նախորդ աշխարհահամարները)
8 V Ասորոց փխ Ասորւոց (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324. Dv՝ - Ասիացոց)
9 DPv եւ փխ առ (AE)
10 DPv գետոյ փխ գետով (AE)
11 Pv չիք ի (AE) / D ք փխ եւ ի մտից
12 AEv Ասորեստանի, D յԱսորեստանի փխ Ասորեստանի (P)
13 D Դիլղատ փխ Դիլղաթ (AEPv. հմմտ. Ե.130, 212)
14 VS չիք առ Եփրատ ... գետով (1 տող) (վեր.՝ ըստ համատեղի, որն ունի նաեւ կալով բառերը նախորդող յելից եւ յաջորդող յերի բառերից լեռնոյ)
15 V հիւսիսոյն փխ հիւսիսոյն (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ այլոց)
16 VS չիք եւ ի հարաւոյն (պայմանական վեր.՝ ըստ բովանդակութեան, տե՛ս հիւսիսոյն ... հարաւոյն. հմմտ. ստորեւ, նախ. 120)
17 V Անապատեան փխ Անապատ՝աւ Արաբեաւ (վեր.՝ Սուրբեանի, տե՛ս Անապատ՝աւ Արաբեաւ)

Արաբեաւ: 206 Ունի լերինս երկու¹⁸, ասէ Պտղոմէոս. զմինն կոչէ Սեգաոոս¹⁹, զոր ոչ գիտեմ՝ ո՛վ է, եւ զմիւսն կոչէ Մասիոն, յորմէ ասէ երկուս²⁰ գետս բղխեալ, զմիւսն²¹ կոչէ Քաբաոոն, զոր կարծեմ խաբար²² լինել, բայց սա ո՛չ ի լեռնէ այլ ի գաշտէ բղխէ²³, հուպ Հոաշտինայլ²⁴ քաղաք, որ անկանին²⁵ յեփրատ. եւ ի հոմանուն լե՛՛՛ննէ²⁶ բղխէ թրթար, եւ գնայլ զէպ ուղիղ յարեւելս, եւ միանայլ յեփրատ: 207 Զայս երկուս²⁷ գետս գիտեմ Միջագետաց Ասորւոց²⁸ եւ լերինս երկուս²⁹՝ զԿոհի-Շնգար եւ զմիւս լեռնն երկայն, յորում՝ Մարգէ բերդ եւ Տուռադին³⁰ գաւառ եւ Բզաբգէ. եւ երկու³¹ այլ փոքունք³² լերինք, մի՛ Ամագ, քաղաք իւր կոչի Սգիսուն³³, եւ ի³⁴ միւս լեռնն՝ կոչի Բեմադայլ: 208 Եւ [ունի [այլ] քաղաքս բազու-

18 V ք
19 Սուրբեանի ծանօթագրութիւնն է՝ «Ոչ Սեգաոոս՝ այլ Սիգարաս կոչէ Պտղոմէոս, եւ ցարդ եւս Սիգար անուամբ ծանօթ է լեռնոյն եւ համանուն վիճակ, եւ նոյն որ ի ստորեւ կոհի-Շնգար գրի»
20 V ք, S երկու փխ երկուս (վեր.՝ հմմտ. նախ. Ա.27, Բ.36, Գ.47, Դ.29, Ե.88)
21 V զիւսն փխ զմիւսն (վեր.՝ Սուրբեանի)
22 V խաբար, S խաբոր փխ խաբար (վեր.)
23 V-ի գրիչը նախ գրել է՝ «ի լեռնէ բղխէ. այլ ի դաշտէ», սպա մաքրել «բղխէ»-ն ու վրիպումով տարել վերջը)
24 S յիւստինայ փխ Հոաշտինայ (V. հուպ-ից յետոյ առանց «ի»-ի տե՛ս նաեւ վերեւում, նախ. Դ.11. Սուրբեանը ծանօթագրել է՝ «Յօր. Հոաշտինայ»)
25 VS անկանին փխ անկանին (վեր.՝ ըստ յաջորդների, օր.՝ նախ. Ե.307)
26 V լեռնէ փխ լեռնէ (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների, օր.՝ նախ. Ա.31, 42, Գ.29, Դ.12, Ե.36 կամ 1 տող վերեւ)
27 V ք, S երկու փխ երկուս (վեր.՝ հմմտ. նախ. Ա.27, Բ.36, Գ.47, Դ.29, Ե.88)
28 VS Ասորոց փխ Ասորւոց (վեր.՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
29 V ք, S երկու փխ երկուս (վեր.՝ հմմտ. նախ. Ա.27, Բ.36, Գ.47, Դ.29, Ե.88)
30 S Տուռադին փխ Տուռադին (V. Սուրբեանի ծանօթագրութիւնն է՝ «Յօր. Տուռադին»)
31 V ք
32 V փոքուն փխ փոքունք (վեր.՝ Սուրբեանի)
33 S Ագիսուն փխ Ագիսուն (V)
34 S չիք ի (V)

մս, յորոց մի՛ է Ուռհայ, ուր անձեռագործ պատկերն է Փրկչին:

209 Եւ]՝ Եփրատ բաժանէ ի Միջագետաց զԱսորիս եւ զԱնապատն Արաբիա եւ զԲաբելոնացւոց՝ աշխարհո՞ւ: 210 Եւ Տիգրիս երթալով ընդ հարաւ պատահէ լերինն. եւ հարաւով՝ ի դառնալ յարեւելս կոյս՝ բաժանեալ]՝ ի Միջագետաց թողու զհիւսիսեալ՝ զԱղձնիս Հայոց, որ է Արձն, յորում՝ քաղաք Կուտեմոան, որ է Քղ[ի]մար՝, եւ Քիշ եւ Շուկառաբայ: 211 Եւ ամենայն քամի լերանց Հայոց ի Դկղաթ՝ իջանէ. նախ՝ Քաղիթ, որ բղխէ ի լերանց Սալնայ] եւ Սանսանոյ]՝, եւ իջեալ կտրէ յիրերաց զՆիւրկեր[տ]՝՝ եւ զՔղիմար, որով բաժանեցան Հոռոմք եւ Պարսիքը, եւ կոչի այժմն՝՝ Շիթիթմայ], որ է՝ «արինարբու»: 212 Եւ Դկղաթ]՝՝ երթալով ընդ Նինուէ՛: Եւ պա-

տահէ նախ քաղաքիկ մի, որ կոչի Բղաթ, որ կոչի «թուք», զի անդ ասեն թքանել զՅունան: 213 Եւ է երկու՛՛ աշխարհ ընդ մէջ Դկղաթայ]՝՝ եւ Եփրատայ]՝՝ նորշէն՝՝ ի Պարսից. Կաւատ եւ Կաշար: 214 Եւ է Միջագետք ութ]՝՝ մասն]՝՝ երկայն եւ երեք]՝՝ լայն:

215 ԼԲ.՝ Աշխարհ Բաբելոնացւոցն՝՝, յերի Միջագետաց՝ առ Դկղաթաւ՝՝, մինչեւ ցՊարսկայ]ին՝՝ ծոցն: 216 Սահմանի յարեւելից Խուժաստանաւք, իսկ ի հիւսիսոյ] եւ յարեւմտից՝ Եփրատաւ՝՝ եւ մասամբ ինչ Անապատ Արաբեալ: 217 Ունի [աշխարհս չորս՝ զԱկողայ], զԲասրա, զԲաբելոն, զՏիսբոն: 218 Ունի]՝՝ փոքր աշխարհ՝ զԱւառիստիա եւ զԱմառոկէ եւ զՈւտտոփէ եւ զՔաղդէայ]՝՝, որպէս Պտղոմէոսն ասէ: 219 Ունի գետ՝ զՆիւրկատայ]՝՝ վտակս տասն]՝՝ զարաւորս, յորոց եւ այլք յովով բաժանին յար-

1 AE միգն փխ մի (DPv)
2 VS չիք Եւ ունի ... Փրկչին (3 տող) (պայմանական վեր.՝ ըստ համառօտի, որի բնագրի սկիզբն է՝ «Եւ (AE չիք Եւ) ունի լերունս երկու, եւ գետս երկու եւ քաղաքս բազում...» տե՛ս Եւ ... Եւ)
3 VS զԲաբելոնացոց փխ զԲաբելոնացւոց (վեր.՝ ըստ այլոց, տե՛ս Ասխ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
4 Տ աշխարհ փխ աշխարհո (V. գրուած է պատուոյ Աշանի տակ որուած ալիքաձեւ գաղափարագիր էր)
5 V հարաւ որ, S [ի] հարաւոյ փխ հարաւով (վեր., այլ տարբերակով, գուցէ, կարելի է գրչի վրիպած բառեր ենթադրել «եւ հարաւ, որ»-ից առաջ. Սուքրեանի տողատակի ծանօթագրութիւնն է՝ «Յօր. եւ հարաւ որ»)
6 VS բաժանել փխ բաժանելալ (վեր.)
7 VS զհիւսիսեալ փխ զհիւսիսեալ (վեր.՝ ըստ այլոց)
8 VS Քղմար փխ Քղիմար (վեր.՝ ըստ յաջորդների, տե՛ս 5 տող յետոյ եւ Մղոնաչափք-ում)
9 VS Դկղաթ փխ Դկղաթ (վեր.՝ ըստ Ասխորդի եւ յաջորդի, տե՛ս Ասխ. Ե.130, 212)
10 V Սանսանո փխ Սանսանոյ] (վեր. Սուքրեանի. տե՛ս ուշ երկաթագիր U → Ն)
11 V յիրերաց զՆիւրկեր փխ յիրերաց զՆիւրկեր[տ] (վեր. Սուքրեանի)
12 Տ այժմ փխ այժմն (V)
13 Տ Դկղաթ փխ Դկղաթ (V, հմտ. վերեւում, Ասխ. Ե.62. համառօտում եւ ամենուր-Դկղաթ է)
14 Ձախ յուսանցքում ուշ ձեռագագրով, երկար պատուոյ Աշանների մէջ (ստորինն աւարտում է ծանօթ ոլորագագրով) 2 տողով «ծանօթագրուած»

է. «աշխարհ Արեւել» (առաջին բառն՝ ալիքաձեւ գաղափարագրով՝ պատուոյ Աշանի տակ)
15 V բ
16 VS Դկղաթայ] փխ Դկղաթայ] (վեր.՝ ըստ Ասխորդների, տե՛ս Ասխ. Ե.130, 212)
17 Տ Աորաշէն փխ Աորաշէն (V)
18 V լ
19 V մաս փխ մաս] (վեր. Սուքրեանի)
20 V գ
21 V իթ, S ԻԷ. փխ ԼԲ. (վեր.՝ ըստ համառօտի, հմտ. Ասխորդ աշխարհահամարների)
22 VS Բաբելոնացոց փխ Բաբելոնացւոց (վեր.՝ ըստ այլոց, տե՛ս Ասխ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
23 VS Դկղաթա փխ Դկղաթա (վեր.՝ ըստ Ասխորդների, տե՛ս Ասխ. Ե.130, 212)
24 V ցՊարսկաից փխ ցՊարսկայ]ից (վեր. Սուքրեանի. տե՛ս ուշ երկաթագիր U → Ա)
25 VS զԵփրատով փխ զԵփրատալ (վեր.՝ ըստ Ասխորդների, տե՛ս Ասխ. Ե.190, 191, 213)
26 Pv զՊարսա, զՏիսբոն, զԲաբելոն, D զՊարսա, զԲաբելոն փխ զԲասրա, զԲաբելոն, զՏիսբոն (AE)
27 VS չիք աշխարհս չորս ... զՏիսբոն: Ունի (1 տող) (վեր.՝ ըստ համառօտի, ուր առաջին Ասխորդատութեան սկիզբն է՝ «Եւ ունի. տե՛ս Ունի ... Ունի»)
28 V զՔաղդէա փխ զՔաղդէայ] (վեր. Սուքրեանի. տե՛ս բանատր Դ → Թ → Դ)
29 V զԵփրատո, S զԵփրատո փխ զԵփրատալ] (վեր.՝ ըստ այլոց, տե՛ս Ասխ. Ե.190, 191, 213)
30 V ծ

բուցումն երկրին ի սպառ՝ բայց ի չորից վտակաց, որք ուժով մնացեալ՝ երեքն անկանին՝ ի Դկղաթ՝՝ եւ մին՝ ի լիճ նորին. որք կոչին՝ մինն Սոր, միւսն՝ Սորիտ, միւսն ընդ մէջ Բաբելոնի անցանէ, եւ միւսն ասի Քութայի, որք յիրեարս եկեալ՝ անցանեն յելից Ակաղաղի՝ բնակեալ բանակի Տաճկաց: 220 Բայց կարծեմ զայս վտակ, որ այժմ Քութայս անուանի՝ սա կոչել Աբեղենայ]՝՝ Արմակաղէս, քանզի՝ «Առեալ զիշխանութիւն, ասէ՛, նաբուգոդոնոսոր՝ զԲաբելոն պարսպէ երեքիկն պատ(ո)ւարով՝՝ հնգետասան՝ աւր եւ զգետն Արմակաղէս յԱրածան[ոյ]՝՝ հանեալ տանէր եւ զջրհորն բարձրաւանդակին, որ առ Սիպարացւոց՝ քաղաքին՝ շուրջ փորեաց քառասուն՝՝ հրասայիս՝՝, եւ խորութիւն՝ քսան՝՝ գիրկ, եւ դուռնս՝՝ եղ, որք բանայցեն եւ զբնաւ դաշտ ոռոգեսցեն, եւ անուանս կոչեաց դրանցն՝՝ նեքետոգնոմոնաս՝՝, որպէս թէ՛ կամս ինչ ունիցին»: 221 Եւ է Բաբելոնի

աշխարհ երկայն եւթն՝՝ մասն եւ երեք եւ կէս՝՝ լայն: 222 Գտանի ի սահմանս նորա ակն սարդիոն, լինի անդ՝՝ եւ քոսսե՛ լիթոս՝՝, որ է ոսկէքարն: 223 Որ ասեն՝ հիացման արժանի է բան, եթէ ամենայն գիշերատուի երկիցս բարձրանայ ջուր ի ծոցոյն Պարսկաց: 224 [Եւ է Բասրայ]՝՝ ամենալից վաճառաւք եւ եկք նաւաց ի՛՛ շնգկաց եւ յամենայն՝՝ կողմանց արեւելից]՝՝:

225 [Լ Գ. [Աշխարհ]՝՝ Անապատ Արաբիա է, յերի կալով՝՝ Միջագետաց ըստ հիւսիսոյ՝՝, յելից կալով Ապառաժ Արաբիոյ է ի մտից Խուժաստանի: 226 Եւ ունի Անապատ Արաբիա՝՝ ազգս ինն՝՝, բայց՝՝ լեռոն եւ գետ՝՝ եւ՝՝ ոչ մի]՝՝:

227 Լ Գ.՝ Աշխարհ Ասիոյ է Արաբիա Երեւոնն՝՝, որ է Երջանիկ, յերի կալով Անապատ եւ Ապառաժ Արաբիոյ, մտեալ ի մէջ խորշիցն Կարմիր ծովուն, իբրեւ ցամաքակղզի: 228 Սահմանի

1 VS անգագին փխ անկագին (վեր.՝ ըստ յաջորդի, տե՛ս Ասխ. Ե.307)
2 VS Դկղաթ փխ Դկղաթ (վեր.՝ ըստ Ասխորդների, տե՛ս Ասխ. Ե.130, 212)
3 V Աբելոնա, S Աբիլոնայ փխ Աբելոնայ] (վեր., հմտ՝ Աբիլոնոս)
4 Տ ասէ, զիշխանութիւն փխ զիշխանութիւն, ասէ (V. վերջին ասէ բառը փորձել եմ մաքրել եւ փոխարէնը ուշ ձեռագագրով գրել եմ զիշխանութիւն բառից առաջ՝ տողավերեւում, կայծակնաձեւ Աշանների մէջ)
5 V պատուարով փխ պատուարով (վեր. Սուքրեանի)
6 V Եժ
7 V յԱրածանո փխ յԱրածան[ոյ] (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս Ասխ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
8 V Սիպարացոց փխ Սիպարացւոց (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ Ասխորդների, տե՛ս Ասխ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
9 V ի
10 V հրասայ փխ հրասայ] (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց)
11 V ի
12 Տ դրունս փխ դունս (V)
13 Տ Եգետոգնոմոնաս փխ Նեքետոգնոմոնաս (V. Սուքրեանը տողատակում բացատրել է՝ «Ըստ յոյն բառից»)

14 V Է, S եթոն փխ եթոն (վեր.՝ ըստ Ասխորդների, տե՛ս Ասխ. Ա.8, Բ.10, 17)
15 V գ (լատինատառ c-աձեւ Աշանը, որը վերծանում է՝ «կէս», տեղաւորուած է Աոյն պատուոյ Աշանի տակ)
16 V անո փխ անդ (վեր. Սուքրեանի. հմտ. Ասխ. Ա.15, Ե.44, 97, 174 եւն)
17 V քոսս եւ լիթոս, S քոսսելիթոս փխ քոսսելիթոս ()
18 DPv Պարսա փխ Բասրայ] (AE)
19 AE չիք ի (DPv)
20 AE ամենայն փխ յամենայն (DPv)
21 VS չիք Եւ է Բասրայ] ... արեւելից (2 տող) (վեր.՝ ըստ համառօտի. տե՛ս Պարսկաց ... արեւելից)
22 ADEPv չիք Աշխարհ (վեր.՝ ըստ V-ի միւս գլխասկիզբների)
23 DPv յերի կայ փխ է, յերի կալով (AE)
24 AE հիւսիսի, D հիւստոյ փխ հիւսիսոյ (Pv)
25 DPv չիք Անապատ Արաբիա (AE)
26 D ազգ մի չիք ազգս ինն (AEPv)
27 DPv չիք բայց (AE)
28 ADE չիք եւ (Pv)
29 VS չիք Լ Գ. Աշխարհ Անապատ ... ոչ մի (5 տող) (պայմանական վեր.՝ ըստ համառօտի. տե՛ս Լ Գ. Աշխարհ ... Լ Գ. Աշխարհ)
30 V Է, S ԻԷ. փխ Լ Գ. (վեր.՝ ըստ համառօտի, հմտ. Ասխորդ ծնթ. եւ միւս աշխարհահամարների)
31 Տ Երջանոն փխ Երջանոն (V. Սուքրեանի տողատակի ծանօթագրութիւնն է՝ «Յօր. Երջանոն»)

ի մտից Արաբաց(ւ)ոց¹ ծովուն, առ երկնդից մինչեւ ցնեղուց նորա, իսկ ի հարաւոյն ի Պաղինգիտոս ծայրէ մինչեւ ի Չվարազ² ծայր, եւ ունի մինչեւ ցնեղուցն Կրմանաւ(յ)³, որ է ելք Պարս(կ)ալին⁴ ծոցոյն: 229 Սահմանի լեւից կուտէ եւ նովիմբ ծովեզերքն: 230 Սահմանի ըստ հիւսիսոյն⁵ մինչեւ ցնոյն Անապատն Արաբիա, (յ)որում⁶ բնակեն ազգագաւառք յիսուն եւ չորս⁷, յորոց մինն է Սաբաաց(ւ)ոց⁸ ազգն նիկիփառ, եւ Միւսիտին, որ է ինկաբեր⁹ երկիրն եւ Զմոսաբեր երկիրն, եւ միւսն է ազգ Չկնակեր, եւ մի՛ Վրանաւորք: 231 Ունի լերինս տասն¹⁰, յորոց մինն՝ Կղիմաբաւ(յ)¹¹, որ է Սանդուխթ¹², եւ մին¹³՝ Կնդրկի լեւուն: 232 Քեսո ունի չորս¹⁴, եւ աղբիւր՝ մի, յոր աղբիւր դիքն երդնուին, վասն անշափ ցրտութեան՝ Ստեղոս անուն: 233 Ունի կղզի մի, երկայնութեամբ¹⁵՝ մղոնս երկուհարիւր քառասուն¹⁶, եւ լայնութեամբ՝ քա-

ռասուն¹⁷, որ կոչի Դիոսկոուրոն, եւ այլ եւս կղզիս մանունս երեսուն եւ ինն¹⁸, յորոց մին կոչի Գազանաց կրայից: 234 Իսկ ըստ լեւից կուտէ Սաբէլիտեան¹⁹ ծոցին՝ կղզիքն²⁰ ութ²¹: 235 Եւ ունի զսահմանս իւր ընդ ծով եւ ընդ ցամաք, յերկայնութիւն՝ մասունս քսան եւ ութ²², իսկ ի լայնութիւն՝ մասունս քսան եւ մի²³: 236 Եւ է ըստ հարաւալին ծայրի նորա Անձանաւթ երկիր եւ Բարբառիկոն պեղագոսն:

237 Եւ է երկիր ամենաբեր²⁴ ոսկ(ւ)ոյ²⁵ եւ ականց, արծաթոյն եւ մարգարտի, ուստի եկն տիկիինն առ Սողոմոն՝ բերելով փայտս անտաշս, անփուսս, քաջահնչողս: 238 Եւ որ ինչ ամենայն երկրի պատուականք են՝ ի ձեռն նաւուց, որ անդր²⁶ երթան՝ գտանի. [է, որ յիւրմէ²⁷ աշխարհէն, եւ է, որ ի վաճառուց՝ եկելոցն²⁸]²⁹ ի ձեռնաց գտանի՝ կարճոյն ընդ ծովն Հնդկաց, եւ Պարսից՝ նոյնպէս: 239 Արդ, ամենայն բարեաց ընդունիչ է նա, եւ (յ)ամենայն³⁰ վնասակարաց՝ զառ³¹ ի թշնամեաց եւ ի գազանաց՝ ծովուն շրջապատութեամբ ամրացեալ: 240 Բայց ասեն³², թէ ըստ

1 V Արաբացոց փխ Արաբաց(ւ)ոց (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
 2 V ի ցվարազ, S ցվարազ փխ ի Չվարազ (վեր.՝ ըստ բովանդակութեան)
 3 V Կրմնա փխ Կրմանա(յ) (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նախորդի եւ յաջորդի (տե՛ս նախ. Ա.37, Ե. 149), որը նաեւ ծանօթագրում է. «Յօր. Կրմնա»)
 4 VS Պարսալին փխ Պարս(կ)ալին (վեր.՝ ըստ նախորդի եւ յաջորդների, տե՛ս նախ. Ե.120, 143, 144)
 5 V հիւսիս փխ հիւսիսոյն (վեր. Սուրբեանի)
 6 V որում փխ (յ)որում (վեր. Սուրբեանի)
 7 V ծո
 8 VS Սաբաացոց փխ Սաբաաց(ւ)ոց (վեր.՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
 9 V Կնգաբեր, S Խնգաբեր փխ Խնկաբեր (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ե.10, 15, 26, 87. V-ի գրիչն ինքն էլ, կարծես, նկատել է իր վրիպումը եւ սկզբնատառ կ-ի վրայ կայծակնաձեւ նշան է դրել)
 10 V ծ
 11 V Կղիմաբա, S Կլիմաբա փխ Կղիմաբա(յ) (վեր., տե՛ս բովանդակողը ղ → ղ)
 12 S Սանդուխթ փխ Սանդուխթ (V)
 13 S մինն փխ մին (V)
 14 V ո
 15 V երկայնուն փխ երկայնութեամբ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ յաջորդ տողի՝ լայնութ. տե՛ս ուղ երկայնագիր Բ → Ե)
 16 V միս

17 V իս
 18 V լթ
 19 V Սաբէլիտեան փխ Սաբէլիտեան (վեր. Սուրբեանի. տե՛ս բովանդակողը Ե → Է → Է)
 20 S կղզիք փխ կղզիք (V)
 21 V ը
 22 V իթ
 23 V իս
 24 V-ում գրուած է ամաբեր, որը կարող է վերծանուել նաեւ ամենայնաբեր. համառոտում էս ամենաբեր է
 25 VS ոսկոյ փխ ոսկ(ւ)ոյ (վեր.՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդի, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
 26 V անտր փխ անդր (վեր. Սուրբեանի. տե՛ս բարբառալին Գ → S. հմմտ. 4 տող ներքեւ՝ անդ)
 27 AE իւրմէ փխ յիւրմէ (DPV)
 28 DPV վաճառաց՝ եկաց փխ վաճառուց՝ եկելոցն (AE)
 29 VS չիք է, որ յիւրմէ ... եկելոցն (2 տող) (վեր.՝ ըստ համառոտի)
 30 V ամենայն փխ (յ)ամենայն (վեր. Սուրբեանի. V-ում գրուած է ամ ձեռով)
 31 S ազատ փխ զատ (V)
 32 VS ասեմ փխ ասեն (վեր.՝ ըստ բովանդակութեան)

գիպածոյն¹ անցանէ անդ պասկուճ հաւ, որում ո՛չ հաւատացաք: 241 Եւ բնակիչք² աշխարհին երեք³ կերպս գոյնս⁴ ունին, ոմանք քաջասեւք են, եւ ոմանք կիսասեւք, որոց ազգ՝ որ կոչի Ասկիտէ, որ է կրանաւորք, եւ ոմանք սպիտակք՝ սակաւ ինչ զատեալք ի մերոյս: 242 Անոյ⁵ եւ(ւ)ղք⁶ խառ(ն)ուածոյք⁷, որ յինին անդ, [եւ ծաղիկք՝ վեշտասան]⁸. խաղալն՝ մի⁹, որ է մշկեղ, երկու¹⁰ ջաբրիկ¹¹, երեք¹² մազաղ¹³, չորս¹⁴ խաղուկ¹⁵, որ է քրքմեղ, հինգ¹⁶ քեղի¹⁷, վեց¹⁸՝ արհունար¹⁹, եւթն²⁰ խատար²¹՝ եփածոյն հոռոմ ձիթով, ութ²²

բուխտակ, ինն²³ նարդին՝ ի նարդոստաքոնէ եփածոյ, տասն²⁴ [բալասան, [մետասան]՝ բան, [երկոտասան]]²⁵ յասմիկ՝ սնուցեալ ի յասմիկ ծաղկէ, երեքտասան²⁶ նրան եւղ²⁷՝ սնուցեալ ի նրան ծաղկէ, [[չորեքտասան]՝ վարդ, [հնգետասան]՝ մանուշակ]²⁸, վեշտասան²⁹ մարդիգոշ³⁰:

243 [ԼԵ.]³¹ Աշխարհ Պարսից³²:

244 Պարսից աշխարհ ընդ չորս³³ բաժանի այսպէս. Քուստ-ի Խորալայրան³⁴, որ է կողմ ա-

1 S դիպածոյն փխ դիպածոյն (V)
 2 V բնակիչ փխ բնակիչք (վեր. Սուրբեանի)
 3 V գ
 4 V գունս փխ գոյնս (վեր. Սուրբեանի)
 5 V աշուղ փխ Անոյ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ համառոտի, որտեղ «Եւղք անոյ ի նմա» է)
 6 VS եղք փխ եւղք (վեր.՝ ըստ յաջորդի, հմմտ. ստորեւ, 4 տող անց)
 7 V խառուածոյք փխ խառ(ն)ուածոյք (վեր. Սուրբեանի)
 8 VS չիք եւ ծաղիկք՝ վեշտասան (պայմանական վեր.՝ ըստ համառոտի. տե՛ս անդ ... վեշտասան)
 9 V խաղա Մի (գլխատառ Մ-ն մի փոքր ուղ գրուածի է նման եւ վրան կայծակնաձեւ նշան ունի), S խաղամի փխ խաղալն՝ մի (վեր.՝ ընկալելով իբրեւ՝ «առաջին՝ խաղա». համառոտում հալի է, Վ՝ խալի)
 10 V ք
 11 Համառոտում ջաբրի է եւ ջափու
 12 V գ
 13 Համառոտում մազաղ է
 14 V ո
 15 S խաղուկ փխ խաղուկ (V) (համառոտում խալակ է (Վ՝ խալակ, Վ՝ խալակակ))
 16 V ք
 17 Համառոտում քեղիս է (հմմտ. ի → խ) եւ քթի (հմմտ. ղ → թ). Վ՝ Վ՝ քեղի
 18 V գ
 19 V դիւնաղիւնար, S հունաղիւնար փխ դիւնաղիւնար (վեր.՝ համարելով, որ V-ի գրիչը վրիպմամբ արտագրել է բատի մի մասը՝ շփոթելով բովանդակողը ղ → ղ, ապա նորից ամբողջը՝ բայց առանց նախորդը մաքրելու. համառոտում արհունա է եւ աղխունա, ինչպէս նաեւ՝ Վ՝ ախունա, Վ՝ ալխունա)
 20 V Է, S եթն փխ եթն (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ա.8, Բ.10, 17)

21 Համառոտում խալարա է եւ խալար (Վ՝ խատար). յաջորդող բուխտակ-ը նոյնն է
 22 V ը
 23 V թ
 24 V ծ
 25 VS չիք բալասան, մետասան՝ բան, երկոտասան (պայմանական վեր.՝ ըստ համառոտի, որտեղ ունենք «նարդին (DPV նարդոս), բալասան, բան». տե՛ս տասն ... երկոտասան)
 26 V ծա, S մետասան փխ երեքտասան (վեր., հմմտ. նախորդ ծնթ.)
 27 S իղ փխ եղ (V)
 28 VS չիք չորեքտասան՝ վարդ, հնգետասան՝ մանուշակ (պայմանական վեր.՝ ըստ համառոտի, որտեղ ունենք «նարան (AE նարան, E նարան, Վ՝ նարան), վարդ, մանուշակ». տե՛ս չորեքտասան ... վեշտասան)
 29 V ծք, S երկոտասան փխ վեշտասան (վեր., հմմտ. նախորդ ծնթ.)
 30 V մարդիգոշ փխ մարդիգոշ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ համառոտի, որտեղ մարդգոշ է միգաղոշ է. տե՛ս բովանդակողը գ → ղ)
 31 S ԻԹ. (V չիք) փխ [ԼԵ.] (վեր.՝ ըստ նախորդ աշխարհահամարների՝ հետեւելով Սուրբեանին. համառոտը չի պահել այս հատուածը, իսկ նրա չորս մասերի նիւթը լրիւ խմբագրել-բաժանել է յաջորդող՝ Մարք-ի, Ելիմացիք-ի, Պարսք-ի եւ Արիք-ի գլուխների մէջ)
 32 V-ում այս տողը գրուած է վերնագրի պէս՝ կարմիրով, բառերի վրայ՝ կրկնաբարով ու առանց գլխահամարի. կողքի աջ լուսանցքում ուղ ձեռագարով, երկար պատույն նշանների մէջ, 3 տողով «ծանօթագրուած» է. «աշխարհ / պարսից» (առաջին բառը՝ ալիքաձեւ գաղափարագրով՝ պատույն նշանի տակ)
 33 V ո
 34 VS Խորասան փխ Խորալայրան (վեր.՝ ըստ համառոտի, որը պահպանել է ուղ սասանեան Խորուարան (նշանակում է՝ «Արեւմուտք») սպահպետութեան անունը Խորալայրանը ձեռով 2 վեճակիկեան ձեռագրերում, որից վերցրել է P-ն

րեւմտեակ[ը], յորում՝ աշխարհք ինն¹. Մայ, Մասպ-տան², Միհրան Քատակ, Քարշկար, Պարմական, Երանասան, Քար Կաւատ³, Նոտ Արտա՛շիրական⁴, Մարձին Ըստեհ[ն]՝:

245 [Ք]ուստ-ի⁶ նմոռ, որ է կողմն միջաւ-րեակ[ը], որ է հարաւ, յորում՝ աշխարհ իննեւտա-սն⁷. Պադ, Խուժաստ⁸ ան⁸, Ասպահան, Միեշն, Հա-գար⁹, Անատրշիր¹⁰, Կուրման, Տուրան¹¹, Մակ[ո]ւ-

(AE Խորասարան, D Խորասարանք, v Խուժաս-տան). գուցէ, V-ի նախագաղափարում եղել է Խորասարան ընթերցումը, որից գրիչը «վերա-կանգնել» է իրեն աւելի ծանօթ Խորասան-ը. Սուքրեանի շտապողական ծանօթագրումն է. «Այլ անուն պիտի, զի Խորասան զԱրեւելեան Պարսս նշանակէ, որպէս կարգի յետոյ». հմմտ. ստորեւ, նախ. Ե.138, 150)

- 1 V թ
- 2 VS Մայմասպտան փխ Մայ, Մասպտան (վեր., համառոտի Խուժաստան սպահպանութեան գի-խում զՄայ, զՄասպան է եւ զՄայպուպան, v, m զՄած, զՄասպան)
- 3 S Երան, Սանքար Կաւատ փխ Երանասան, Քար Կաւատ (V. համառոտի հատուածն է. «գՄիհրան քատակ, գՔարշկար (DPv գՔրտակ, գՔաշքար), գՊարմական (P գԳարմական, Dv գԳարմա-կան), գԵրանասան, գՔարկաւատ (DPv գԵրա-նաստան, գԿարկաւատ)»)
- 4 VS Նոտարտայ, Օիրական փխ Նոտ Արտա՛շի-րական (վեր., համառոտում գՆոտատր, գՕիրա-կան է)
- 5 V Մարձին ըստեհ, S Մայձինըստեհ փխ Մարձին Ըստեհ[ն] (վեր.՝ ըստ համառոտի, որտեղ անուան վերջին հատուածի տարբերակներն են՝ Սհեհ, գԱրհեհ, Dv, m Սրհեհ)
- 6 V Ուստի, S Քուստի փխ Քուստ-ի (վեր.՝ ըստ նա-խորդի եւ յաջորդի, տե՛ս նախ. 136, 139. V-ում բառի սկզբնատառը, ինչպէս եւ ներքեւի 2 դէպ-քերում, կարմիրով է, գլխատառով եւ կրկնակէ-տից յետոյ (պարբերութեան նշան). ձախ լուս-անցքում, թում է, թէ՛ նոյն ուղի ձեռագագրով նկար-րուած են ողորագարող եւ ք-աձեւ մեծ խաչանշան)
- 7 V ծթ
- 8 V Խուժաստեան փխ Խուժաստան (վեր. Սուք-րեանի. համառոտում աստ չիք. միայն՝ գՊարս, գԱսպահան)
- 9 VS Միեղնհագար փխ Միեղն, Հագար (վեր., հա-մառոտի Պարսք-ի գլխում զՄեղուն, գՀակար է)
- 10 Համառոտում գԱնախ եւ գԱնայիդ է
- 11 Համառոտում՝ գԿուրման, գՏուրան (DPv-ում վեր-ջինը՝ գԿուրան)

րան¹², Մնդարման, Սպետվաշտ¹³, Սակաստան, Զապլաստան¹⁴, Գեր, կղզի գողով ծովուն, Մէշ-մակհիկ¹⁵, եւ սա կղզի է, Մաագուն, Խուժիհրս-տան, Սպահլ¹⁶ ի Հնդկաց հանեալ, Գեբուհ¹⁷ նոյնպէս ի Հնդկաց հանեալ:

246 Քուստ-ի¹⁸ Խորասան, որ¹⁹ կողմ արե-ւելից²⁰, յորում է աշխարհ քսան եւ վեց²¹, այսին-քն՝ զոր ասեմ. Անմահան, Կոշմ, Վարկան, Ապր-շահր, Մրվ, Մոտո, Հրեւլ²², Կատաշան²³, Նաալի, Միանակալ, Բժին²⁴, Տաղկան, Գողկան, Ան-

- 12 VS Մագլիան փխ Մակլուրան (վեր.՝ ըստ համա-ռոտի, որտեղ զՄակուրան է. տե՛ս բարբառային Կ → Գ եւ ուշ երկաթագիր Բ → Ի)
- 13 VS Սպետ, վաշտ փխ Սպետվաշտ (վեր., համա-ռոտում «գԱնդ, գՄրան, գՍպետվաշտ (DPv գՊետվաշտ)» է)
- 14 Գուցէ եւ, վերականգնելի է՝ Ղապլաստան կամ Գապլաստան փխն. Զապլաստան (հմմտ. Բոյո-րագիր դ → գ կամ ուշ երկաթագիր Գ → Զ). Հա-մառոտում «գՍագաստան, գԱպլաստան (AE գԱպլաստան), գԳեր» է
- 15 Համառոտում զՄեշմիհիկ եւ զՄեղ, զՄահիկ է
- 16 Համառոտում վերջին երեքի ընթերցումներն են՝ «գՄագուն (Pv զՄաուն, D զՄաղուն), գԽոնճեհ-րաստան (AE գԽոնճիլրոյտան, D զՀոնճի, v՝ զՀոնճի, v՝ զՀոնճի), գՊահիլ (D զՊահլ, Pv զՊալի)»
- 17 VS Գեբուհը փխ Կեբուհը (վեր.՝ ըստ համա-ռոտի, որի AE-ում ընթերցումն է գԿեբուհա է (DPv խումբը չունի այս անունը). հմմտ. նաեւ նախորդ՝ Սպահլ)
- 18 V Քուստի, S Քուստի փխ Քուստ-ի (վեր.՝ ըստ նախորդի եւ յաջորդի, տե՛ս նախ. 136, 139)
- 19 S որ է փխ որ (V)
- 20 V յարեւելից փխ արեւելից (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ միանների, տե՛ս, օր.՝ նախ. 136)
- 21 V իգ
- 22 V հրո (վերջին տառի վրայ գրչի դրած կայծակ-նաձեւ նշանով, բայց առանց ուղղման), S Հրա փխ Հրել (վեր.՝ ըստ համառոտի, որտեղ Արիք-ի գլխում սկիզբն է՝ «կոմշ վրկան, (AE վրական), Ապրշահր, Մրու, Մրումոտ (DPv Մարուստ), Հրեւ»)
- 23 Համառոտում կանգնան եւ կատաշան է
- 24 S Միանակաթժին փխ Միանակալի, Բժին (V. գուցէ, կարելի է վերականգնելի համարել՝ «Մի-ան[դ]ակալի». համառոտում «Նսաի, Մանակ (DPv Նմանիմակ), Բժին» է)

դապր¹, Վեպտ Հրում, Ազամբ Պերոգ², Նահրճիր, Դգին Ազակ, Վարճան, Մաշան, Գճակտան, Բահլ-ի Բամիկ³, Դորմատ, Ավար-ի Մանկան, Շէր-ի Բա-միկան⁴, Գողբոն:

247 Քուստ-ի Կապկոհ⁵, որ⁶ կողմն Կաւկա-սու լեռանց, յորում են աշխարհ երեքտասան⁷. Ատրապատական, Արմն՝ Հալք⁸, Վարջան, որ է Վիրք, Ռան, որ է Աղուանք, Բալասական, Սիսա-կան, Առէ, Գեղան, [Մոկան]⁹, Շանճան, Դլմունք, Դմբաւանդ, Տապ[ը]լաստան¹⁰, Ռիոլան¹¹, Ամլ, զոր պատմել առաջի կալ[ը] մեզ:

- 1 Գուցէ, կարելի է վերականգնելի համարել՝ «Ան-դապլալտ». համառոտում «Սաղկան, Գողկան, Ապրտիրան (D Անդապլան, Pv Անապլան)» է, իսկ յաջորդող Վեպտ-ը՝ չիք
- 2 V հրումագամբ, պարոգ, S Հրու, Մագամբ, Պա-րոգ փխ Հրում, Ազամբ Պերոգ (վեր. գուցէ, վերականգնելի է՝ «Վելիլալալտ Հրում». համա-ռոտում «Հրում, Զամպ (DPv Զամ), Պերոգ» է)
- 3 V Բահլիքամիկ, S Բակլիքամիկ փխ Բահլ-ի Բա-միկ (վեր., համառոտի հատուածն է՝ «Նահիճեր (DPv Նախճեր), Դգինուզակ (D Դիգինուա-զակ, v՝ Դգինուզակ, v, m Դգին, Աազակ), Վար-ջան, Մանշան, Զակաստան, Բահլ, որ են Պար-թեւք»)
- 4 S Դրմատավարիման, Կանշէր, Իբամիկան փխ Դորմատ, Ավար-ի Մանկան, Շէր-ի Բամիկան (V. համառոտի վերջիններն են՝ «Դովմատ (DPv Գովմատ), Վարիմանակ, Օիրի Բամիկան (AE Օերեմբամիկան), Դողբոն (Pv Դովբոն)». վեր-ջինի համար տե՛ս ուշ երկաթագիր Գ → Դ)
- 5 V Կապկոյ փխ Կապկոհ (վեր. Սուքրեանի, որը նաեւ ծանօթագրում է. «Յօր. Կապկոյ»)
- 6 S որ է փխ որ (V)
- 7 V ծգ
- 8 S (որ է) Հալք (V) (էջի այս առաջին տողից աջ, լուսանցքում ուշ ձեռագագրով նկարուած է ք-աձեւ մեծ խաչանշան, իսկ վերեւում կան երկու կարմիր ողորագարողներ՝ նման իմաստութեան գաղափարանշանի)
- 9 VS չիք Մոկան (վեր.՝ ըստ համառոտի, որի ցան-կի սկիզբն է «գԱտրպատական, գՌէ, գԳեղան (DPv գԳեղան), գՄոկան (DPv գՄոկան), գԴի-լումն (AE գԴիղումն), գԱհմադան», եւ որում պակասում են Հալք-Վիրք-Աղուանք-Բալասա-կան-Սիսական-ը եւ Շանճան-ը, իսկ աւել է Ահ-մադան-ը, որը V-ում պահպանուել է Քուստ-ի Խորասան-ի ցանկում. տե՛ս Գեղան - Մոկան)
- 10 V Բմբուանդ, Տապլաստան փխ Դմբաւանդ, Տապ-րլաստան (վեր. Սուքրեանի, որը նաեւ ծանօթա-

248 Լ.Զ.¹² Աշխարհ Ասիոյ է Մարք, [յեւից¹³ կալով Հայոց եւ յերի¹⁴ Կաթից¹⁵ ծովուն]¹⁶, զոր ասեն ի Մագեալ[ը] որդւոյ[ը]՝ Կողբացւոյց¹⁷ թա-գաւորին զաւակին սերեալ¹⁸ են, որոյ քոյր Մա-գալ[ը] է, որ Յասոնի տոփեալ¹⁹՝ զոսկէկիզն²⁰ մորթին մատնեաց. բայց պատճառ գալոյն այսր՝ ոչ ասի: 249 Այլ ասի, թէ Արտաշէզ Ոքոզ²¹ մասն ինչ ի Հոռմալ[եցոյն]²² եւ ի Հրէից առեալ՝ բնակե-ցոյց վրանաւք առ Կաթից, որ այժմ ոչ է յայտնի: 250 Բայց Պտղոմէ՛ս ոս²³ զՄարս յեւից եւլալ²⁴ Կաթից ասէ բնակել, եւ զորոց²⁵ ասեն՝ ընդ մի

- գրում է երկուսին. «Յօր. Բմբուանդ, որ է այժմուս Տէմալէնտ» եւ «Յօր. Տապլաստան. տե՛ս Դմբ... → Բմբ... եւ ըր → ը. համառոտում «գԴաբաւան (DPv գԴամբաւար), գՏապարաստան (v՝ գՏա-պարտան, v, m գՍպարաստան)» է)
- 11 VS Ռուան փխ Ռիոլան (վեր., համառոտի ցանկի աւարտն այլ հերթականութեամբ է՝ «գԱմեղ (P գԱմաղ, v՝ v, m գԱմլ), գՌուան (Dv գՌուեղ, v, m գՔշօշ, գՌուան)»)
- 12 V լւ, S Լ. փխ Լ.Զ. (վեր.՝ ըստ նախորդ աշխար-հահամարների)
- 13 v՝ յերի փխ յեւից (ADEP. միգուցէ, v-ի հրատա-րակչի ծանօթութիւնը վերաբերում է յաջորդին)
- 14 DPv առ երի փխ յերի (AE)
- 15 D Կաթից փխ Կաթից (AEPv)
- 16 VS չիք յեւից կալով ... ծովուն (I տող) (վեր.՝ ըստ համառոտի)
- 17 V որոյ Կողբացոց փխ որդւոյ[ը] Կողբացւոյց (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
- 18 V սերեալ փխ սերեալ (վեր. Սուքրեանի)
- 19 V տոփել փխ տոփեալ (վեր. Սուքրեանի)
- 20 S զոսկէկիզն փխ զոսկէկիզն (V. հմմտ. նախ. Ե.124, 179)
- 21 S Արտաշէս Ոքոզ փխ Արտաշէզ Ոքոզ (V)
- 22 S Հոռմալեցոցն փխ Հոռմալեցոյն (V)
- 23 V Պտղոմէասո [եւ տառերի վրայ գրչի դրած ուղղման կայծակնաձեւ նշանով] փխ Պտղոմէոս (վեր. Սուքրեանի)
- 24 V եւ, S (եւ ի հարաւոյ) եւ փխ եւլալ (վեր.՝ ըստ բո-վանդակութեան. Սուքրեանի վերականգնումը չի լուծում խնդիրը, քանի որ Պտղոմէոսը մեղական լուծում տեղորոշում էր Կասպից ծովից արեւ-մուտք)
- 25 V զոր, S զոր փխ զորոց (վեր., հմմտ. վերեւում, նախ. Ե.36, ուր որով-ի վերջին 2 տառերին փո-խարինել է «անվերջութեան» նշանը. այս գոր-ը՝ պատուոյ նշանի տակ, գուցէ եւ, ընկալելի է իբ-

իշխանութեամբ. եւ ոչ ուրեք գտանին Մարք: 251 Բայց Պտղոմէոս ասէ զաշխարհս սոցա Կասբ, Քաղ^ա ուշք¹, Գեղք², Դիլումբ: 252 [[Եւ] ունի լերինս³ եւ գետս, եւ զծովակն, որ կոչի Կապուտան, ուր զքուռամղիղն գործեն⁴]: 253 Եւ Ռէ եւ Ասպահան քաղաքք են Մարաց⁶:

254 [ԼԷ. [Աշխարհ]⁷ Արուաստան, որ կոչի Ասորեստան, այսինքն՝ Մուծղ, յելից կալով Միջագետաց, առ երի Հայոց: 255 Ունի լերինս⁸ եւ գետս, եւ քաղաք՝ զնինուէ]⁹: 256 ԼԸ.¹⁰ Աշխարհ Ասիոյ յիմաց[ւոցն¹¹ է, որ է Խուժաստան, որում Յոյնք]¹² Շաւշանիկ կոչեն՝ յաղագս Շաւշան քաղաքի, եւ Տաճիկք՝ Բժրայ: 257 Սահմանի ի մտից կուսէ Դիկաթով¹³, որ բաժանէ ընդ Բարեւոն եւ ընդ Խուժաստան, իսկ ի հարաւոյն՝ Պարս-

կայլին ծոցովն, եւ ի հիւսիսոյն¹⁴ Ասորեստանիւք¹⁵: 258 Ունի գետս երեք¹⁶: 259 Ունի ոստանս հինգ¹⁷, այսինքն՝ աշխարհք, յորս քաղաքք՝ այսոքիկ. Որմշիր, Սուլուռայ, Շաւշ¹⁸, զոր Դանիէլ յիշէ, Գունդ-ի՝ Շապուր¹⁹, յորում ազնիւ զաքար²⁰ գործեն: 260 Բարի՝ աշխարհ եւ ամենագիւտ: 261 Ունի երկու²¹ կղզի հանդէպ իւր ի Պարսկային ծոցոյն:

262 ԼԹ.²² Աշխարհ Ասիոյն է Պարսք, յելից Խուժաստանի, առ երի Մարաց: 263 Ունի քաղաք՝ զՍտահր, ուստի՝ Արտաշիր²³, որդի Սասանայի՝ ի Ստեհ գեղջէ, եւ ըստ էլից հիւսիսոյ²⁴ է Պարսա-ե²⁵ քաղաք: 264 Յորում՝ եւ գաւառն Քոբար. թէ՞ արդեաւք զսա յիշէ Եգեկիէ²⁶: 265 Ունի կղզիս երկուս²⁷, զոր Պտղոմէոս զմինն Աղէք-

րէն զոր⁴, կամ էլ՝ մի ոչ կանոնատր գրութիւն զոր^{աւ-ի}
1 V Բագագուշք, S Բագագուշ փխ Բաղ^ա ուշք (վեր., տե՛ս ուշ երկաթագիր Գ → Գ եւ ...աղ-աղ...)
2 S Գեղք փխ Գեղք (V)
3 AE լերունս փխ լերինս (DPv)
4 AE չիք ուր զքուռամղիղն գործեն (DPv)
5 VS չիք [Եւ] ունի ... գործեն (պայմանական վեր.՝ ըստ համաձայնի. տե՛ս Եւ ... Եւ)
6 Համաստում այս նախադասութիւնը խմբագրուած է՝ «Ունի քաղաքս բազումս». ըստ v-ի հրատարակչի ծանօթագրութեան՝ «ի հնագոյն օրինակին լետոյ յաւելեալ է ի լուսանցն գԳան-ձակ եւ այլ: Իսկ հին տպ. Ունի եւ քաղաքս բազումս, յորոց մինն Գանձակ Օահաստան». նոյնն անցել է Ե AEP. D-ն չունի)
7 ADEPv չիք Աշխարհ (վեր.՝ ըստ V-ի միւս գլխասկիզբների)
8 AE լերունս փխ լերինս (DPv)
9 VS չիք ԼԷ. Աշխարհ Արուաստան ... զնինուէ (2 տող) (պայմանական վեր.՝ ըստ համաձայնի. տե՛ս ԼԷ. Աշխարհ ... ԼԸ. Աշխարհ)
10 V լք, S ԼԱ. փխ ԼԸ. (վեր.՝ ըստ նախորդ աշխարհահամարների. V-ում սովորականի պէս լուսանցքում (աջ) պատուոյ նշանների մէջ դրուած գլխահամարից վեր ուշ ձեռագագրով նկարուած է ծանօթ ոլորագարը)
11 V Ելիմացոյն փխ Ելիմացուցն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
12 V յոյն փխ Յոյնք (վեր. Սուքրեանի)
13 VS Դիկաթով փխ Դիկաթով (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ե.130, 212)

14 VS հիւսիսոյն փխ հիւսիսոյն (վեր.՝ ըստ այլոց)
15 Լճի այս առաջին տողից ձախ, լուսանցքում ուշ ձեռագագրով նկարուած է ք-աձեւ մեծ խաչանշան, որն աւարտւած է իմաստութեան գաղափարանշանի նմանող ոլորագարով
16 V գ
17 V ք
18 Քաղաքանունն աւ տառերի վերելում գրիչը գրել է ո (առանց նշանի), որը, թերեւս, նախագաղափարից չէ
19 VS Գունդիր Օապուրի փխ Գունդ-ի՞ Օապուրի (վեր., համաստում Գունդիշապուրի եւ Գունդիշապուրի է)
20 S շաքար փխ զաքար (V. իմա՛ յունարէն եւ լատիներէն «շաքար», տե՛ս ՆԼԲ. համաստում շաքարն է)
21 V ք
22 V լգ, S ԼԲ. փխ ԼԹ. (վեր.՝ ըստ նախորդ աշխարհահամարների. V-ում ձախ լուսանցքում պատուոյ նշանների մէջ դրուած գլխահամարի տակ ուշ ձեռագագրով նկարուած է ծանօթ ոլորագարը կարմրով)
23 Տողից (Արտաշիր ... եւ ըստ) ձախ, լուսանցքում նկարուած է ծանօթ կարմիր ոլորագարը, որը սենով կրկնուած է ստորեւ՝ «կոչէ, եւ ... Երեմիա» տողի կողքին
24 V հիւսիսոյն փխ հիւսիսոյն (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ այլոց)
25 V Պարսաւ, S Պարսա փխ Պարսա-ե (վեր., տե՛ս բոլորագիր է → է)
26 S Եգեկիէլ փխ Եգեկիէլ (V)
27 V ք, S երկու փխ երկուս (վեր., հմմտ., օր.՝ նախ. Ա.27, Բ.36, Գ.47, Դ.29, Ե.88)

սանդ[ր]ի՛ կոչէ, եւ զմիւսն՝ Սոբաթ. եթէ՞ զսա յիշէ Երեմիա՝ Ոսկի՛ եկեալ ի Սոփաթալ[Յ]: 266 [Ունի եւ² գետս եւ քաղաքս բազումս, յորոց մին³ է Ռէշիր-ի Պարսան⁴ քաղաք. յորում ազնիւ մարգարիտն ելանէ եւ գոհարք⁵]: 267 Լինի տասն⁷ գոհարք. ա՛ ազար, որ վեցդանկեան⁸ է, արժէ դրամ քառասուն. ք⁹՝ ոսմիսայ. գ՛ մէշիսայ. դ՛՛ դանքայ¹⁰. Ե՛ պարմուշայ, որ է անգոյն. զ՛ պարմու-

շիտ¹¹. Է՛ հաւտադրամ¹². ը՛ հաշտագրամ¹³. թ՛ նոյնագրամ. ժ՛ դասագրամ¹⁴՝ աքարթայ, զոր մեք «անիծ» կոչեմք:

268 Խ.¹⁵ Աշխարհ Ասիոյն՝ Արիք են¹⁶, յելից կալով Մարաց եւ Պարսից, եւ ձգին մինչեւ ի Հնդկիս, յերի Վրկանի եւ մասին Սկիւթայ: 269 Ունին աշխարհս մետասան¹⁷. յորում կարճաբեր աշխարհն Դէմոն եւ Կարման Ջերմ. Կրւման Ապապտ¹⁸, զոր Պարսիկք]¹⁹ Յուրտ Կրւման²⁰ կոչեն. որոյ ի հիւսիսոյն²¹ Պարթեաց աշխարհն, ասէ Պտղոմէոս՝ ընդ մէջ Յուրտ Կրմանայ եւ Վրկանի, բայց Պարսիկք կոչեն այժմ յաղագս Բահլ քաղաքի զնա Բահլ-ի Բամիկք²², որ է Բահլաւ Ոտին²³: 270 Եւ Աստուածային գիրն²⁴

1 V Աղէքսանդի, S Աղէքսանդրի փխ Աղէքսանդրի (վեր.)
4 Լէրէ. Ժ. 9
2 DPv չիք եւ (AE. համաստոյ յետոյ ունի գետս եւ կղզիս, սակայն V-ում կղզիները յիշուած էին նախորդի, ուստի՝ վերականգնման մէջ հանում ենք)
3 DPv մի փխ մին (AE. հմմտ., օր.՝ նախ. Գ.36, Ե.126, 154)
4 D Պարսահան, Pv Պահրահան փխ Պարսահան (AE. քաղաքանունը հմմտ. քիչ վերելում նշուածի հետ)
5 ADEv² գոհարք, մարգարիտ (Dv² մարգարտի) այս է. դրակ, վեցդանկեան արժէ խնդրում հազար գումիայ) Ը միշխոյ (D² միշխա, v² հինգ հարիւր միշխիայ), Գ դանքա (D գ դանքա, v² երեք դանկայ), Դ պարմուշքա, պարմուշիա (D պարմուշիք, v² պարմուշիդ), հաւտադրամ, հաշտագրամ (Dv² հաշտագրամ), դասագրամ (Pv. անշուշտ, համաստի նախորդանակից եկող այս պակասատր բնագիրը համապատասխանում է V-ում յաջորդի պահպանուածին, որը Սուքրեանն աւելորդ փակագծերի մէջ է դրել)
6 VS չիք Ունի եւ գետս ... գոհարք (2 տող) (պայմանական վեր.՝ ըստ համաձայնի. գոցէ, V-ի նախագաղափարի աւարտը եղել է՝ «յորում ելն է ազնիւ մարգարտի եւ գոհարայ», որից տե՛ս Սոփաթալ ... գոհարայ)
7 V ժ
8 V գդանկեան, S վեցդանկեան փխ վեցդանկեան (վեր., համաստում «դրակ, վեցդանկեան» է)
9 V լք (մէկ պատուոյ նշանի տակ), S քառասուն. ք փխ քառասուն. ք (վեր.)
10 V գանքա, S անքա փխ դանքայն (վեր.՝ ըստ համաստի, որտեղ «արժէ խնդրում հազար գումիայ) Ը միշխոյ (v² հինգ հարիւր միշխիայ), Գ դանքա (v² դանկայ) է. տե՛ս ուշ երկաթագիր եւ բոլորագիր Գ → Գ)
11 AEv² չորս (AE Դ) պարմուշքա, պարմուշիա (v² պարմուշիդ) փխ Ե՛ պարմուշայն ... պարմուշիտ (V)
12 V հավտադրամ, AEv² հաւտադրամ փխ հաւտադրամ (վեր.՝ ըստ համաստի, որը չունի թուահամարներ)
13 V շաշտագրամ, AE հաշտագրամ փխ հաշտագրամ (v² համաստոյ չունի յաջորդը, որն իմա՛ միջին պարսկ. «իննագրամ»)
14 AEv² դասագրամ փխ դասագրամ (V. գրիչը վրիպել է ս-ն, սպա գրել դա-ի վերելում. 2-ն էլ միջին պարսկ. «տասնագրամի»-ի տարբերակներ են՝ ըստ բարբառների. համաստոյ չունի յաջորդող աւարտը)
15 V լք, S ԼԳ. փխ ԼՍ. (վեր.՝ ըստ նախորդ աշխարհահամարների)
16 V Էն փխ Էն (վեր. Սուքրեանի)
17 V ժւ
18 V Կրմանապատ, S Կրմանապատ փխ Կրման Ապապտ (վեր.՝ ըստ այլոց, հմմտ. 2 տող յետոյ)
19 VS Պարսիկ փխ Պարսիկք (վեր., հմմտ. 1 տող յետոյ)
20 V Կրման փխ Կրման (վեր. Սուքրեանի՝ ըստ միւսների, հմմտ. 1 տող յետոյ)
21 VS հիւսիսոյն փխ հիւսիսոյն (վեր.՝ ըստ այլոց)
22 VS Բահլի-Բամիկք փխ Բահլ-ի Բամիկք (վեր.)
23 V Բահլոտի, S Բահլ-տասաւտի փխ Բահլաւ Ոտին (վեր.)
24 Տողից («Եւ Աստուածային գիրն ... Պարթեք») աջ, լուսանցքում նկարուած է ծանօթ կարմիր ոլորագարը՝ ստորեւ երիցս կրկնուած սենով («խորասան ... յորում ասեն», «թէ Փիսուն ... կոչեն» եւ «վանդգէս ... ս^աքքն մեր առաջնորդ տողերի կողքին»)

զամենայն Արեաց աշխարհն Պարթեւք կոչէ, ինձ թուի՝ վասն թագաւորութեան ի նոցանէ լինելոյ, բայց Պարսիկք կոչեն զկողմանքս զայս հորասան, այսինքն՝ յարեւելեալի¹: 271 Յորում ասեն՝ զաշխարհս զայս. Կոշմալ, Վրկան, Ապրշահր², Ամր, Մոտտ, Հրեւ, Գաղշան, Գոզկան³, յորում լինի ձի արքունական, Գոզբոն՝ մինչեւ ցգետն, զոր կոչեն Արանգ: 272 Զորմէ առասպելեն, թէ ծծումբ բերէ, լայն է եւ անհուն, որ թ[ո]ւի⁴, թէ Փիսոն է, զոր Պարսիկք Վեհոտտ կոչեն: 273 Եւ անհուն ասելն առ ի միտս է, վասն զի հզար ազգացդ Պարսից եւ Հնդկաց անճանապարհ եւ անանց է՝ պամանա⁵: 274 Եւ Հրեւ զաշտն՝ եզր արեւելեալի Վրկան աշխարհին, ուր է Վանդգէս զաւառն, ուր վկայեցին սուրբքն մեր առաջնորդ⁶. Խուպի Տուխարստան աշխարհ ասեն, եւ լինի անդ մուշկ, թէպէտ՝ ոչ ազնիւ: 275 Եւ թուի, թէ գերութիւն Հրէից⁷ ի յայս Կողական աշխարհս բնակեցան, զոր Գիր ասէ՝ բնակել առ գետովն Գոզանալի⁸: 276 [Եւ կղզի մի է⁹ հանդէպ Արեաց ի Հնդկաց ծովուն¹⁰, յորում թզուկք լինին¹¹ երեքթղեան հասակաւ, որք¹² պատերազմին ընդ խորոց¹³ հաւուց՝ վասն ճարակելոյ նոցա զանգաստանս թզկացն¹⁴]¹⁵:

1 Տարեւելեալ փխ յարեւելեալի (V)
 2 Տ Ապրշահր փխ Ապրշահր (V)
 3 Բառի գ-ի վերեւում, թում է, թէ նոյն ուշ ձեռագագրով կարմիրով գրուած է 2 տառը
 4 V թի փխ թուի (վեր. Սուրբեանի)
 5 Տ պայմանաւ փխ պայմանաւ (V)
 6 Սուրբեանը տողատակում ծանօթագրել է. «Այսինքն Ս. Ղեւոնդեանը, որպէս եւ Ղազար Փարպեցի (գլ. Ծ. ԾԷ.) Վարդգէս կոչէ զգաւառն՝ ուր վկայեցին նոքա»
 7 Տողից (թէ գերութիւն Հրէից ... բնակեցան) ձախ, լուսանցքում կայ ծանօթ ոլորագարողը
 8 Այս բառի գ-ի վերեւում կայ ծանօթանաձեւ նշան է դրուած, եւ ձախ լուսանցքում նոյնպիսի նշանի տակ գրուած է 2 տառը (միգոցէ, սրբագրողը նկատի է ունեցել Քուշան տեղանունը)
 9 AE չիք է (DPv)
 10 AE ծովու փխ ծովուն (DPv)
 11 AE լինի փխ լինին (DPv)
 12 AE եւ փխ հասակաւ, որք (DPv)
 13 DPv խորոց փխ խորոց (AE)
 14 AE Հնդկաց փխ թզկացն (DPv)

277 Եկեալք յարեւելս՝ դարձցուք առ հիւսիսի¹⁶:
 278 ԽԱ.¹⁷ Աշխարհ Ասիոյ Սկիւթիա¹⁸ է, որ սկսանի յԱթլ գետոյ եւ [ձգէ]¹⁹ զերկայնութիւն իւր առ ի շեղ յեւս հարաւոյ մինչեւ ցեմաւոն լեառն (եւ որպէս թէ եմաւոն լեր²⁰ ամբն²⁰ յերկուս²¹ բաժանեալ է Սկիւթիա, որ են Ապխտարք²², որ են Թուրքաստանք), ըստ հիւսիսոյ²³ Անճանաթ երկրաւ, եւ ըստ մտից՝ Սարմատաց-լոց²⁴ աշխարհաւ, առ յԱթլ գետով, եւ լի հարավոյ՝ ըստ Վրկան ծովուն²⁵ եւ Արեւալք²⁶ եւ Հնդկաւք առ հարաւային բազկան եմաւոն լերինն եւ անդ²⁷ եւս մինչեւ ցեմոդալ լեառն, որ եւ նա բաժանէ լոյՍկիւթիա²⁸ ի Հնդկաց: 279 Իսկ ըստ յելից կուտէ սահմանի ի ձեռնաց:

15 VS չիք եւ կղզի մի ... թզկացն (2 տող) (պայմանակաւ վեր.՝ ըստ համապատասխան)
 16 VS հիւսիսի փխ հիւսիսի (վեր.՝ ըստ այլոց)
 17 V ԼԷ, Տ ԼԴ. փխ լսԱ. (վեր.՝ ըստ նախորդ աշխարհահամարների)
 18 Ձախ լուսանցքում ուշ ձեռագագրով, երկար պատուոյ նշանների մէջ, 3 տողով «ծանօթագրուած» է. «աշխարհ թուրքաստ/ան» (առաջին բառը՝ ալիքաձեւ գաղափարագրով՝ պատուոյ նշանի տակ), որի մասին Սուրբեանը եւս ծանօթագրել է. «ի լուսանցս գրեալ է Աշխարհ Թուրքաստան»
 19 VS չիք ձգէ (վեր.՝ ըստ յաջորդ բառի հայցակազմի, հմմտ. վերեւում, նախ. Ե.32, 109)
 20 V վերեւում փխ վերեւում (վեր. Սուրբեանի, հմմտ. վերեւում, նախ. Ա.29, Գ.3, Ե.31, 63, 89 եւն)
 21 V լ. փխ լերկուս (վեր. Սուրբեանի)
 22 V Ապխտարք փխ Ապխտարք (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Ա.40, հմմտ. Ե.43՝ Ապախթարք. համապատասխան բնագիրն է. «որ (DPv որք) եւ Ապախտարք (AE նախապատարք), ալ-սինքն՝ Թուրք»)
 23 Տ հիւսիսայ փխ հիւսիսայ (V)
 24 VS Սարմատացոց փխ Սարմատացիոց (վեր.՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
 25 V հարաւ ըիկան ծովն, Տ ի հարաւ Վրկան ծովն փխ լի հարաւային՝ ըստ Վրկան ծովուն (վեր., տե՛ս եւ ի հ... → եւ հ..., ...րաւ → ...րաւ, ը Վրկ... → ըիկ... → ըիկ... → ըիկ... → ...ովն → ...ովն)
 26 V Արեւք փխ Արեւալք (վեր. Սուրբեանի)
 27 V անոր փխ անոր (վեր. Սուրբեանի, տե՛ս բարբառային Գ → Տ. հմմտ. նախ. Ա.25, 53, Գ.38, Ե.35, 64, 132, 174 եւն)
 28 V Սկիւթիա փխ Սկիւթիա (վեր. Սուրբեանի)

280 Եւ ազգ[ը]¹ են նոքա² քառասուն եւ երեք³. յորոց մինն է Չկնակեր, եւ մինն՝ Կաթնկեր, եւ մին է Հեռիբացիս, որ է Հրեւ⁴ աշխարհն, զոր Պարսից հանեալ է ի նոցանէ: 281 Եւ զայլ ազգ այս է⁵ խուժական անուամբ, զոր չէ հարկ ասել, զի այժմ այլազգ ոչ գիտեմք, բայց միայն զԲուշին ազգ, որ ճարակի զերկիրն զայն: 282 Եւ ունի Սկիւթիա լերինս եւ դաշտս՝ անապատս եւ անջուր: 283 Ունի աշխարհս հինգ⁶. զՍոգդիանի⁷, որ է Սագաստան, եւ զՍակէ, ընդ երկուսին⁸ են ազգ հնգետասան⁹ հարուստք, արուեստաւորք, վաճառականք, որ բնակեն ի մէջ Թուրքաստանի եւ Արեաց, [առ]¹⁰ եմաւոն լերամբն: 284 Որ է բարձր եւ երկայն՝ քան զամենայն լերինս, եւ ձեւով՝ [որ]պէս¹¹ կակիկոն¹² եւ որպէս զլիւլին¹³ գիր Հալոց, որ ունի արմունկն յարեւելից հարաւայն. եւ բազուկ մի ձգէ ի մուտս կոյս՝ մղոնս հազար երկու հարիւր ութսուն¹⁴, եւ զմին բազուկն՝ ի հիւսիս, մղոն[ս]¹⁵ հազար հինգ հարիւր յիսուն¹⁶, եւ այլ եւս երթալ ընդ Անճանաթ երկիր:

1 V ազգ փխ ազգք (վեր. Սուրբեանի)
 2 Տ նոքա փխ նոքա (V)
 3 V յւք
 4 V Հրեւ (օ-ի վրայ դրուած ուղղման կայծակնաձեւ նշանով), Տ Հրեւ փխ Հրեւ (վեր.)
 5 Տ ասէ փխ այս է (V)
 6 V Ե
 7 Այս բառերի տողից («եւ անջուր ... Սագաստան») աջ, լուսանցքում նկարուած է ծանօթ կարմիր ոլորագարողը՝ երկիցս կրկնուած ստորեւ («ալթեւան է ... Սագաստան/եալի» տողի վերեւում եւ «Մասագետացիք ... զկիրտսն եսպ/ան» տողի կողքին)
 8 V երկուսին փխ երկուսին (վեր. Սուրբեանի)
 9 V Ե
 10 V չիք առ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ բովանդակութեան. տե՛ս առ ... լերամբն)
 11 V ւ (= «ւ»-ս) փխ որպէս (վեր. Սուրբեանի)
 12 Տ կարակին փխ կակիկոն (V. գուցէ, վերականգնելի է կալնկիկոն. ՆՂԲ-ն ունի կանկեղոն՝ «կարկին»։ Սուրբեանի տողատակի ծանօթագրութիւնն է. «Յօր. կակիկոն»)
 13 V զլին փխ զլին (վեր. Սուրբեանի)
 14 V ում
 15 VS հիւսիս մղոն փխ հիւսիս մղոն[ս] (վեր.՝ ըստ այլոց, հմմտ. նախ 1 տող վերեւ)
 16 V ում

285 Բայց երեքհարիւր¹⁷ մղոնաւ յարմնկանէն¹⁸ ըստ հիւսիսոյ¹⁹, ի վերայ լերինն ճանապարհ եւ ալթեւան է՝ որք²⁰ ի ձեռն²¹ երթան, գալով ի Սագաստան²²՝ ճանապարհորդել ընդ Քարէ բուրգն, որ ի Զարմանալի դաշտին է: 286 Եւ ի հնգետասան²³ ազգաց կոչի մին Մասագետացիք, յորոց զշխոյն՝ որ զկիրտսն եսպան, եւ Բիսուխ²⁴ ազգն, եւ միւս ազգ՝ Խորոզմի՝ վաճառականք, ի հիւսիսոյ²⁵ յարեւմուտս²⁶, եւ ի նոսա լինի Խորոզմի կարն²⁷, ի Տուր²⁸ զաւառի նոցա, եւ աղեղն ազնիւ. եւ միւս ազգ՝ Մաղիկք²⁹, եւ միւս ազգ՝ Թուխարիք: 287 Բայց ի քառասուն եւ երեք³⁰ ազգէ³¹ մին Հեփթաղք³² եւ մին Ալսոն եւ միւսն Վալսոն՝ ըստ հոմանուն քաղաքացն՝ առ մեծ գետովն, որ կոչի Դումոս³³. Եւ այլ եւս տասն¹ գետ[ը]² ի լերանց նոցա հոսին:

17 V Ե
 18 VS յարմկանէն փխ յարմնկանէն (վեր.)
 19 V հիւսիս փխ հիւսիս (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց)
 20 Տ որ փխ որք (V)
 21 V Ե նա փխ Ե նա (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդի, տե՛ս նախ. Ե.132, 153, 193)
 22 VS Սագաստանեալի փխ Սագաստանալի (վեր.)
 23 V Ե (=17) փխ հնգետասան (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նախորդի)
 24 Գուցէ, վերականգնելի է՝ Բիսուրա փխն. Բիսուրա (տե՛ս ... ուս ազգն → ... ուրա ազգն)
 25 VS հիւսիսայ փխ հիւսիսայ (վեր.՝ ըստ այլոց)
 26 V յարեւմուտ փխ յարեւմուտս (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների եւ յաջորդների)
 27 Տ քարն փխ կարն (V. Սուրբեանի տողատակի ծանօթագրութիւնն է. «Յօր. Խորոզմի կարն»)
 28 Տ Տուր փխ Տուր (V)
 29 VS [...] (գրիչը բաց է թողել մօտ 5 տառի տեղ) փխ Մաղիկք (վեր.՝ ըստ համապատասխանի, որի բնագիրն է. «Եւ ունի Սկիւթիա ազգս քառասուն եւ երեք (DPv չորս). Մաղիկք (D Մաղիք, P Մաղիք, v Սօդիք), Թուխարիք (AE Թուխարիկք), Հեփթաղք, եւ այլ խուժաղոմ անուանք»)
 30 V յւք
 31 V ազգէտ փխ ազգէդ (վեր. Սուրբեանի. տե՛ս բարբառային Գ → Տ)
 32 V Հեփթաղք փխ Հեփթաղք (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ համապատասխանի. տե՛ս բանաւոր Գ → Խ)
 33 Գետանունը հմմտ. նախորդի, նախ. Ա.41՝ Ռիմոս

288 *ԽԲ*.³ Աշխարհ Ասիոյ շնորհաստան⁴ է, յերի կալով Արեաց եւ Սկիւթացւոց⁵, առ նման լեր⁶ ամբ⁶, եւ անդր⁷ եւս քան զնա՝ մինչեւ ցեմո- դայ⁸ լեան եւ ցձենաց սահման: 289 եւ բաժա- նեալ են շնորհիկ⁹ յերկու՝ յարեւելից եւ յարեւմ- տից Գանգ¹⁰ էս¹⁰ գետոյ: 290 եւ ցուցանէ Պտղո- մէոս, թէ եւթն¹¹ գետք են յատուկ¹² անուամբք, որ ի մի եկեալ՝ կոչին Փիսոն, առ Մերկիմաստա- կաւքն: 291 Բայց երեք¹³ են գետք՝ բ[ղ]խեալ¹⁴ առ Մերկիմաստակաւքն. նախ՝ Դամունաս գետ, ապա՝ Գանգէս, ապա՝ Սառարոս¹⁵, եւ խառնեալ ապա՝ Իմոյն կոչին:

292 են ընդ աջմէ Ինդոս գետոյն ազգ[ք]¹⁶ յիսուն եւ եւթն¹⁷: 293 Կինի անդ [երէ՛] յամոյրան-

1 V Թ
 2 VS գետ փխ գետ[ք] (վեր.՝ ըստ միւսների, տե՛ս օր.՝ ստորեւ, նախ. Ե.162)
 3 V ԼԳ, S ԼԵ. փխ ԽԲ. (վեր.՝ ըստ նախորդ աշխարհահամարների)
 4 Կողքի ձախ լուսանցքում ուշ ձեռագարով, երկար պատույց նշանների մէջ, 2 տողով «ճանօթագրութեամբ» է. «աշխարհ հեղկաց» (առաջին բառը՝ ա+ալիքաձեւ գաղափարագրով)
 5 V Սկիւթացոց փխ Սկիւթացոց (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ա.48, Գ.25, Ե.102 եւն)
 6 V լերեամբ փխ լերամբ (վեր.՝ Սուրբեանի՝ ըստ նախորդների, օր.՝ նախ. Ա.29, Գ.5, Ե.31 եւն)
 7 V անտր փխ անդր (վեր.՝ Սուրբեանի. տե՛ս բարբառային Գ → Տ. հմմտ. նախ. Ա.25, 53, Գ.38, Ե.35, 64, 174 եւն)
 8 VS ցիմադա փխ ցեմոդալ (վեր.՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Ե.153)
 9 V Հնդուկ փխ Հնդիկ (վեր.՝ Սուրբեանի)
 10 V Գանգրէս փխ Գանգէս (վեր.՝ Սուրբեանի. հմմտ. 3 տող ստորեւ. թերեւս, կարելի է վերականգնելի համարել՝ Ինդոս փխն. Գանգէս, հմմտ. յաջորդի, նախ. 163 եւ 167)
 11 V Է, S եթոն փխ եթն (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ա.8, Բ.10, 17)
 12 S յատուկ փխ յատուկ (V)
 13 V Գ
 14 VS բխեալ փխ բ[ղ]խեալ (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս օր.՝ նախ. Դ.12, Ե.36, 58, 61, 90, 102, 113, 116 եւն)
 15 S Սառարոս փխ Սառարոս (V)
 16 VS ազգ փխ ազգ[ք] (վեր.՝ ըստ միւսների, օր.՝ նախ. Բ.13, Գ.56 եւն)

ման սրեղջիւր, որ սպանանէ զառիժ. եւ լինի անդ¹⁸ հրեաշիր, եւ դահանակ եւ անագ աղնիւ: 294 եւ ազգն Մերկիմաստոնոց ոչ ուտեն այլ ինչ՝ բայց միայն միրգ եւ բրինձ եւ շաքար, եւ կոչեն զնոսա Պարսիկք Շամն եւ Բրամն ազգ: 295 եւ ընդ վայր թողեալ է նոցա զկա՛նայս¹⁹ հանդերձ հաւտիւք²⁰: 296 եւ ընդ առաւաւտն արեգականն երկիր պագանեն՝ ասելով. «Մեք զբեզ կարծեմք²¹, թէ այլ ոք է վերագոյն քո՛ նմա լիցի՛ ծունրս մեր»: 297 Կինի անդ ընծուղտք²², Պարսիկք կոչեն շտրպաշանք:

17 V ԾԷ, S յիսուն եւ եթոն փխ յիսուն եւ եթն (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ա.8, Բ.10, 17. Համառոտի բնագիրն է. «ունի յարեւմտեան կողմանն (AE արեւմտակողմ) ազգս յիսուն եւ հինգ (D ԾԷ), իսկ յարեւելեանն (AE արեւելակողմ)՝ ազգս (DPv չիք ազգս) եթոնասուն եւ երկու», հմմտ. բոլորագիր է → Ե)
 18 VS չիք երէ յամոյրանման ... լինի անդ (I տող) (պայմանական վեր.՝ ըստ համառոտի, որը խառը հերթականութեամբ խմբագրել-մէկտեղել է յիշուած կենդանիների («Լինի ի Հնդիկս (A Հնդիկքս, E Հանդիկք) երէ (Pv էրէ) յամոյրանման սրեղջիւր (v՛ որ եղջերաւ), որ սպանանէ զառիժ, եւ հրեշ երէ, եւ այլ գագան՝ նման առիժու (Pv առիժու), բայց կնճիթն սուր եւ երկայն, եւ ընծուղտք, եւ կորեանք, եւ պապկայք (DPv կապիկք), եւ աքաղաղք փետրամարուք, եւ փիղք, եւ վագերք, եւ վիշապք, մեծ մրջնուք (DPv եւ մրջնուք մեծամեծք) եւ մկունք բեշ (D բեշկոյ, Pv բեշկ) մշկոյ, եւ կորկորդիլ (D կրոկորդիոս, Pv կրկորդիլ) գագան, եւ միեղջերու (AE միեղջիրի), որ է մեծ գագան եւ ի վերայ ողիցն՝ ճանկ (AE ճագք), եւ զփիղ լեզուան սպանանէ, եւ պապկուն հաւ, եւ մուշկ (v՛ մշտկ) երէ (Pv էրէ) եւ էշ եղջերաւոր», ինչպէս նաեւ երկրի ցեղերից, մետաղներն ու համեմունքները (ընդգծել ենք V-ում չպահպանութեամբ, որոնց վերականգնումը տալիս ենք որոշ գոռուշատութեամբ). տե՛ս Լինի անդ ... լինի անդ. յաջորդող հրեաշիր-ը հմմտ. համառոտի հրեշ երէ-ի հետ)
 19 V զկայնայս (յ-ն գրութեամբ է ան-ի տակ) փխ զկայնայս (վեր.՝ Սուրբեանի. հմմտ. վերեւում, նախ. Ե.36)
 20 V-ի գրիչն այս բառի հ սկզբնատուտի վերեւում կայծակնաձեւ նշան է դրել, որի իմաստը դժուար է գուշակել
 21 V կարծեմք փխ կարծեմք (վեր.՝ Սուրբեանի)
 22 V ընծուղտք փխ ընծուղտք (վեր.՝ Սուրբեանի)

298 եւ են եւթանասուն եւ երկու՝ ազգ[ք]² յարեւելից Ինդոս³ գետոյն՝ մինչեւ ցՍիւնացւոց⁴ աշխարհն: 299 Կոչի անդ գաւառ մի՝ Ոսկի, եւ գաւառ մի՝ Արծաթի: 300 եւ ի թագաւորանիստ նոցա լինի կորանդ, սա⁵ եւ պապկաս սպիտակն⁶, եւ աքաղաղս փետրամուրուս: 301 եւ երկու⁷ գաւառք այլ են, զոր կոչեն Ոսկի եւ Արծաթի, եւ մի՝ Պղնձի գաւառ: 302 եւ լինին եւ փեւլիք⁸ եւ վագերք [եւ կորեանք, եւ վիշապ]⁹, զոր ասեն՝ դիւթութեամբ հնազանդեն ի լուծ, որ երագ են որպէս հողմածինս: 303 Կինի պպել¹⁰ եւ ոռոմտոց¹¹, որ է բոյնաճառս, ախիրիբոյնեալ¹², գոզիբոյնեալ¹³, ազոյիբոյնեալ¹³, կասիմոն, դ[ո]ւա-

ղակ¹⁴, շահաւոր մարգակոշակ¹⁵, հալ[ո]ւալ¹⁶, փաղանգմուշկ¹⁷, կափուր, ճանդան, նալիբոյնեակ¹⁸, եւ բազում դեղք եւ բաժարք¹⁹: 304 եւ՝ մկունք, որ կոչին բէշմուշկ²⁰, որ յաղագս բիշ մահացու արմատ ուտելոյն՝ լինի անդեղեայք, եւ մեծ մրջնուք՝ ուր ոսկի փոշիքն լինին: 305 Կինի անդ գազան՝ [նման առիժու, բայց կնճիթն սուր եւ երկայն, եւ կորկորդիլ գազան, որ է մեծ գազան]²¹ շաւարշան²², որ լեզուան զփեւլիք²³ սպանանէ, եւ բառնալ ի ճանկն, զոր յողինն ունի, եւ գնալն, զորոյն²⁴ զգոչին լսեն ամենայն շորքոտանիք եւ արին մղեն: 306 Կինի եւ միեղջերու

1 V ԿԲ, S եթոնասուն եւ երկու փխ եթոնասուն եւ երկու (վեր.՝ ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Ա.8, Բ.10, 17)
 2 VS ազգ փխ ազգ[ք] (վեր.՝ ըստ միւսների, օր.՝ նախ. Բ.13, Գ.56 եւն)
 3 VS Ընդոս փխ Ինդոս (վեր.՝ նախորդի, տե՛ս նախ. Ե.163)
 4 VS ցՍիւնացոց փխ ցՍիւնացւոց (վեր.՝ ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
 5 S կորանգաս փխ կորանգ, սա (V. Սուրբեանի տողատակի ճանօթագրութիւնն է. «Ալսիմք՝ ագոաք»)
 6 S սպիտակ փխ սպիտակն (V)
 7 V Բ
 8 VS փեղք փխ փեւլիք (վեր.՝ ըստ նախորդի՝ նախ. Դ.16՝ «զփիղ». փեղք է եւ այլուր, տե՛ս նախ. Դ.24, Ե.173)
 9 VS չիք եւ կորեանք, եւ վիշապ (վեր.՝ ըստ համառոտի, տե՛ս նախորդ Էջի ծնթ.)
 10 Գրիչը երկու պ-երի միջեւ ինչ-որ տատ է մաքրել. համառոտում պղպեղ կամ պղպիղ է
 11 Գրիչը բառից առաջ ինչ-որ մի տատ եւ ո է գրել. ապա մաքրել. համառոտն ունի սնգրուիլ կամ սնգրուէլ, որը V-ում ստորեւ է. Սուրբեանի ճանօթագրումն է. «Սանգարեալ երեւի բառ, իսկ առաջինն՝ պղպեղ»
 12 VS բոսնասու, ախիրիբոյնեալ փխ բոյնաճառս, ախիրիբոյնեալ (վեր.՝ համառոտում առաջինը՝ բովիճայք (DPv), բովիճայք (AE) եւ բովաճայք (v՛) ձեւերով է (ըստ ՀԱԲ, Ա, էջ 474՝ = «խնկեղէն»). երկրորդի եւ յաջորդի եւալ-ն՝ ըստ յաջորդների (պիլ. böyäk = «անուշահոտ»). համառոտը դրանք տալիս է հիրիբոյնեակ, գոզիբոյնեակ կամ հրբոյնեակ, գագերբոյնեակ ձեւերով)
 13 VS ազոյիբոյնեակ (ս տառի վրայ գրիչի դրած ուղղման կայծակնաձեւ նշանով) փխ ազոյիբոյնեակ

(վեր.՝ օգտուելով համառոտից, որտեղ գոյիբոյնեակ կամ գոյիբոյնեակ է)
 14 V դաղակ, S դըւաղակ փխ դոյաղակ (վեր.՝ ըստ ՀԱԲ, Ա, էջ 583՝ = «մի տեսակ խնկեղէն». համառոտում գովաղակ կամ գովողակ է. տե՛ս երկարագիր եւ բոլորագիր Գ → Գ)
 15 VS շահաւորսար, քակողակ փխ շահաւոր մարգակոշակ (վեր.՝ նկատի առնելով համառոտի տարբերակները՝ շահաւորսար, դարիշակ կամ շահաւոր, մարգաշիդա. տե՛ս ուշ երկարագիր Մ → Ս, բանասիր Գ → Գ եւ բոլորագիր Չ → Պ)
 16 VS հալա փխ հալ[ո]ւալ (վեր., հմմտ. ստորեւ, նախ. Ե.179. համառոտում հալուէ է)
 17 V հալա, փաղանգմուշկ, S հալա, փաղանգմուշկ փխ հալ[ո]ւալ, փաղանգմուշկ (վեր., համառոտում հալուէ, փաղանգմուշկ, քափուր է)
 18 V նախորդեակ փխ նալիբոյնեակ (վեր.՝ Սուրբեանի. համառոտում նալիբոյնեակ եւ նալիբոյնեակ է)
 19 Գուցէ, վերականգնելի է բուժարք փխն. բաժարք (համառոտում դեղք բժշկականք է)
 20 VS բէշմաշկ փխ բէշմուշկ (վեր., հմմտ. նախորդի՝ փաղանգմուշկ, եւ ստորեւ՝ մ(ու)շկերէ)
 21 VS չիք նման առիժու ... մեծ գագան (I տող) (պայմանական վեր.՝ ըստ համառոտի, տե՛ս նախորդ էջի ծնթ. հմմտ. գագան ... գագան. գուցէ, փակագծի վերջում պիտի աւելացուի «եւ այլ գագան», եթէ գտնենք, որ շարունակութիւնը վերաբերում է ոչ թէ «կորկորդիոս-շաւարշանի», այլ մի յատուկ կենդանու)
 22 Տողից («ուր ոսկի ... գագան շաւարշան») աջ լուսանցքում նկարում է ծանօթ ոլորագարդը
 23 VS զփեղ փխ զփեւլիք (վեր.՝ ըստ նախորդի՝ նախ. Դ.16՝ «զփիղ». փեղ է եւ այլուր, տե՛ս նախ. Դ.24, Ե.171)
 24 S գորոց փխ գորոյն (V)

և գալի պասկուճ ի Սիւնացւոցն¹ անդ, զոր բե-
 ոամբ սալլի եւ երկաթեղէն գառագղիւ սպանա-
 նեն: 307 Եւ զվ[ա]գրէ² ասեն, թէ վագէ ի պաս-
 կուճն, եւ առ ի շժուժալն՝ անկանին երկրբեանն³
 ի ծովն եւ հեղձնուն: 308 Եւ ասեն՝ անդ վայրե-
 նի⁴ ազգ մարդկան՝ կաշիացեալ խարատեալ⁵, որ
 նետի⁶ ոչ խոցին: 309 Եւ՝ զլընտ[անի] անդի-
 ալք⁷, որ ո՛չ երկու⁸ եւ երեք⁹ կոչեն¹⁰ Հնդկիք, այլ
 հինգ¹¹. դէպուխք, սպահլալ, բաղորալ¹², որ ա-
 սեն կարմիր¹³ յակունթ ջրալի¹⁴, ապա շնգղի-
 բալոս, յորում՝ գրտապոզ, եւ մշկերէ¹⁵ շափով եւ
 ձեւով շորեյքամսեան¹⁶ ուլոյ այծեման՝ բայց ի

ժանեաց, զի որպէս զաղուեսու¹⁷ ասեն, զի մկն-
 կեր է, եւ զնափակէն¹⁸ ասեն ոմանք, թէ որձիքն
 են, եւ այլ ասեն՝ առաջի ձուռն է մուշկն:
 310 Այլ աշխարհ ասեն զՔալալ, յորս լինի էշ
 եղջերաւոր, այլ աշխարհ՝ Հաքեր, ուր լինի գարի-
 շատ, որ է փայտ անփուտ, եւ սնկրուլէլ¹⁹:

311 Կան բազում կղզիկք²⁰ մերկամարդք,
 մարդակերք, եւ [վայրենակերպ²¹, ոմանք²² ա-
 զեւորք են²³, եւ այլք՝ կարճահասակք, տափակա-
 քիթք²⁴, լայներեսք, սպիտակք: 312 Եւլ²⁵ առ
 Բաթիու կղզեաւ՝ Ոսկէշատ երկիր²⁶ արծաթի մայ-
 րաբաղաքն, մինչեւ ցկանաշուտ ծով, յորում զհա-
 լուալ խունկն²⁷ ասեն: 313 Զոր Հոռոմք երեք²⁸
 ասեն. մին կոչի նինգրէ²⁹, որ է սեւագոյն, լինի եւ
 զեղբագոյն, անդրատարազ³⁰, ժեռաւոր, ծակու-

1 VS ցՍիւնացոցն փխ ցՍիւնացւոցն (վեր.՝ ըստ
 այլոց, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
 2 V զվագրէ, S զփագրէ փխ զվ[ա]գրէ (վեր., տե՛ս
 բոլորագիր փգրէ → վագրէ)
 3 V երբքեանն փխ երկրքեանն (վեր. Սուրբեանի.
 տե՛ս բանաւոր ...կոք → ...քոք)
 4 V վայրայնի (այ-ի վրայ գրչի դրած ուղղման կայ-
 ծակնաձեւ նշանով) փխ վայրեանի (վեր. Սուր-
 բեանի)
 5 S խտրատեալ փխ խարատեալ (V)
 6 V նեղի [ղ տառի վրայ V-ի գրչի դրած ուղղման
 կայծակնաձեւ նշանով] փխ նետի (վեր. Սուր-
 բեանի)
 7 V Գնդանդիարք, S Գնդանիարք փխ զլընտ[անի]
 անդիալք (վեր., հմմտ. նախորդի «վայրենի
 ազգ». տե՛ս ուշ երկաթագիր Զ → Գ, բարբա-
 ոային S → Դ, լընդանի անդի... → լընդանդի...
 եւ բոլորագիր ...ք ...ք. ի դէպ, գուցէ, անդիարք-
 ք կարելի է պահպանել՝ իբրեւ անկանոն, բայց
 կիրառելի եղած ձեւ. Սուրբեանի տողատակի
 տեղին ծանօթագրումն է՝ «Ոչ միայն խառնակ,
 այլ եւ պակաս են բանքը»)
 8 V բ
 9 V գ
 10 S կոչին փխ կոչեն (V)
 11 V Է, S եօթն փխ հինգ (վեր.՝ ըստ յաջորդող կեն-
 դանդների թուարկման. տե՛ս բոլորագիր Ե → Է)
 12 VS Սպահլաբաղորա փխ սպահլալ, բաղորալ
 (վեր., փոքրատառով՝ նաեւ միւս կենդանիների
 անունները)
 13 V կարմին (ն տառի վրայ գրչի դրած ուղղման
 կայծակնաձեւ նշանով) փխ կարմիր (վեր.
 Սուրբեանի)
 14 S արային փխ ջրալի (V)
 15 V մշերէ փխ մշկերէ (վեր. Սուրբեանի, որը տո-
 դատակրում ծանօթագրում է. «Յօր. Մշերէ»)
 16 VS չորքամսեան փխ չորեյքամսեան (վեր.)

17 Տաղուեսու փխ զաղուեսու (V)
 18 S նափակ փխ զնափակէն (V. ճիշտ է, գրիչը
 փորձել է մաքրել իր գրած գ եւ էն տառերը, գ-ի
 տակ էլ կայծակնաձեւ նշան է դրել, բայց պարզ
 է, որ նա դրանք ընդօրինակել էր նախագաղա-
 փարից. տե՛ս ՀԱԲ, Գ, էջ 436՝ «մշկան պորտ»)
 19 V սնկրուլ, S սնկրուլեղ փխ սնկրուլէլ (վեր.)
 20 S կղզիք փխ կղզիկք (V. երիցս նոյնն է նախոր-
 դի՝ փխն. կանոնաւոր փոքրացուցիչ կղզեակք-ի)
 21 Pv վայրենակերք փխ վայրենակերպ (D)
 22 AE չիք վայրենակերպք, ոմանք (DPv)
 23 AE չիք են (DPv)
 24 DPv տափաքիթք փխ տափակաքիթք (AE)
 25 VS չիք վայրենակերպք ... եւ (3 տող) (վեր.՝ ըստ
 համառոտի. հմմտ. եւ ... Եւ)
 26 V ձ փխ երկիր (վեր.՝ իբրեւ բոլորագիր ձ-աձեւ
 գաղափարագիր, թէպէտեւ սուսնց պատուով
 նշանի, որը Սուրբեանն անտեսել է. հմմտ. վերե-
 տում, նախ. Ա.3ա, 6, 7. յաջորդող մայրաքաղաքն
 բառը եւս ծանօթ գաղափարագրով է՝ մայրա-
 թւն)
 27 S զհալուախունկն փխ զհալուալ խունկն (V.
 համառոտում գոհարք հալուէից է)
 28 V գ (որս կողքին Սուրբեանը վերականգնում է
 տուել՝ [ազգ]. համառոտի Pv-ում չորս, իսկ AE-
 ում երեք է)
 29 Գրիչն սկզբում գրել է լինգրէ, ապա մաքրել լի-ն
 եւ նգ-ի վերեւում աւելացրել ին. համառոտում
 ինդր եւ ինդրէ է
 30 V անորատարազ, S սանդրատարազ փխ անդ-
 րատարազ (վեր., տե՛ս բարբառային Գ → Տ.
 հմմտ. նախ. Ա.25, 53, Գ.38, Ե.35, 64, 132, 174 եւն.
 համառոտում սանդրազ եւ սանդրատարազ է, v²

կէն, արժէ լիտր[ն]՝ հինգ² դահեկան, է՝ որ վեց³, է՝
 որ եւթն⁴. երկրորդն կոչի ծամթի⁵, է սեւ մարա-
 խանման⁶, ծանր, արժէ լիտրն չորս⁷ դահեկան.
 երրորդն կոչի քալալի⁸ շիկագոյն եւ թեթեւ, ար-
 ժէ լիտրն երեք⁹ դահեկան:

314 ԽԳ. ¹⁰ Աշխարհ՝ Տապուբանիա, է մեծ
 կղզի Հնդկաց՝ քան զամենայն կղզիս ընդհա-
 նուր¹¹ տիեզերաց, ունելով զերկայնութիւն ի հիւ-
 սի՝ սոլլ¹² ի հարաւ հազար հարիւր¹³ մղոնաւ, եւ
 հինգ հարիւր տասն¹⁴ մղոնաւ զլայնութիւն՝ յեւրո-
 ի մուտս կոյս, յերի կալով Հնդկաց: 315 Եւ սահ-
 մանի յամենայն կողմանց Հնդկալիս պեղագո-
 սաւն¹⁵: 316 Եւ լինի ի նմա հրիզոն, որպէս՝ կո-
 րեակ է¹⁶, եւ սնկր[ո]ւլի¹⁷, եւ [բովիճաք եւ]¹⁸

բիւրեղ, եւ յակունթ եւ այլ գոհար ակունք, եւ ար-
 ծաթ եւ ոսկի շատ, փելլոք¹⁹ եւ վագերք: 317 Եւ
 ունի լերինս երկուս²⁰ ի միջոցին²¹, մին կոչի Դա-
 լիուբալ, որ արձակէ երկուս²² գետս: 318 Եւ
 միւսն կոչի Մալիա, որ արձակէ երեք²³ գետս:
 319 Եւ լինի անդ փայտս²⁴ անփուտս, եւ սնկ-
 ր[ո]ւլի²⁵ եւ մարգարիտ ազնիւ, եւ ակն ամենագո-
 հար: 320 Քանզի ասեն, թէ կալլ երկուս²⁶ քաղաք՝
 հեռի ի միմեանց հարիւր յիսուն²⁷ մղոնաւ, մին
 կոչի Մանակոր, եւ մին կոչի Ռոյան, եւ ի մէջ նո-
 ցա լեառն մի՝ Դայլ ասէ²⁸ անուն, յորմէ բղխէ
 գետ. ակն ամենագոհար²⁹ անդ գտանի: 321 Եւ
 երկուսսան³⁰ ազգ են հիւսի՝ սալլին³¹ կողմամ-
 բն, որ հանապազ զգլուխս իւրեանց վարսիւք
 կնոջ պսակեալ ունին: 322 Յորոց երկուս³² ազգն
 կոչին Հացածանք եւ Հացալլինք: 323 Իսկ ի հա-
 րաւ կոյս դաշտք են՝ փղաց³³ ճարակք: 324 Եւ ա-
 սեն, թէ մին ազգն էգբ են բնակիչք աշխարհին, եւ
 ի փիղաց³⁴ կուսէ ժամանակ ինչ ի տարւոջն շունք

սանգրատարազ. Սուրբեանի տողատակի ծանօ-
 թագրումն է. «Յօր. սանդրատարազ»)
 1 V լիտր փխ լիտրն (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ յա-
 ջորդների)
 2 V Է
 3 V գ
 4 V Է, S եօթն փխ եւթն (վեր.՝ ըստ նախորդների,
 տե՛ս նախ. Ա.8, Բ.10, 17)
 5 Համառոտի AE-ում ծամթի է, v_m-ում՝ ծամբի
 (DPv-ի բնագիրն աւարտում է ժեռաւոր, ծակու-
 կէն-ով)
 6 Համառոտում եւ v_m-ում՝ մարխանման
 7 V Դ
 8 V քալաի փխ քալալի (վեր. Սուրբեանի. AE-ում՝
 քաղաքի ձեւէ թեթեւ, v_m-ում՝ քողակ շէկ եւ Լ թե-
 թեւ)
 9 V գ (համառոտի AE-ում եւս՝ երեք, v_m-ում՝ չորս)
 10 V Է, S Լ, Զ. փխ Խ, Գ. (վեր.՝ ըստ նախորդ աշխար-
 հահամարների)
 11 V ընթեանուր փխ ընդհանուր (վեր. Սուրբեանի,
 տե՛ս բարբառային Գ → թ)
 12 V հիւսիստ փխ հիւսիսոյ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ
 այլոց)
 13 V Դ
 14 V շ
 15 V պեղագոտան փխ պեղագոտան (վեր. Սուր-
 բեանի՝ ըստ նախորդների. տե՛ս ուշ երկաթագիր
 U → Տ)
 16 V ր Է կորեկ Է, S որ է կորեակ փխ որպէս՝ կո-
 րեակ է (վեր.)
 17 VS սնկրիւլ փխ սնկրիւլի (վեր., հմմտ. յաջորդ
 էջի ծնթ.)
 18 VS չիք բովիճաք եւ (վեր.՝ ըստ համառոտի, որի
 խմբագրած-պահպանածն է. «Լիւնի ի սմա (DPv

նմա) ոսկի եւ արծաթ, եւ ակունք պատուականք
 (AE ակունս պատուականս) եւ բովիճաք (AE բո-
 վոճաք). լիւնի անդ փիղք (A եւ փիղք) եւ վա-
 գերք». հմմտ. վերեւում, նախ. 172՝ բոլլաճառս.
 տե՛ս եւ բ... ... եւ բ...)
 19 VS փեղք փխ փելլոք (վեր.՝ ըստ նախորդի՝ նախ.
 Դ.16՝ «գիլոլ». հմմտ. նաեւ նախ. Ե.187՝ «փի-
 դաց»)
 20 V Է, S երկու փխ երկուս (վեր., հմմտ., օր.՝ նախ.
 Ա.27, Բ.36, Գ.47, Դ.29, Ե.88)
 21 S միջոցի փխ միջոցին (V)
 22 V Է, S երկու փխ երկուս (վեր., հմմտ., օր.՝ նախ.
 Ա.27, Բ.36, Գ.47, Դ.29, Ե.88)
 23 V գ
 24 S փայտ փխ փայտս (V)
 25 V սնկրիւլ փխ սնկրիւլի (վեր. Սուրբեանի)
 26 V Է
 27 V Ծ
 28 S Գայլասէ փխ Գայլ ասէ (V)
 29 V ամենագոհար փխ ամենագոհար (վեր. Սուր-
 բեանի. հմմտ. նախ. Ե.24, 131, 144, 184)
 30 V Ծ
 31 VS հիւսիսալլին փխ հիւսիսալլին (վեր.՝ ըստ
 այլոց)
 32 V Է
 33 VS փղուց փխ փղաց (վեր., հմմտ. 1 տող ստորեւ)
 34 V փիղաց, S փղաց փխ փիղաց (վեր.)

անցանին եւ խառնակին ընդ կա՛նայսն¹, եւ յղացեալ՝ ծնանին երկուորիս, զմիւսն՝ կորին, եւ զմիւսն՝ աղջիկ², եւ կորինք անցանեն ընդ գետն առ հարսն, եւ աղջկացն³ մնալով առ մարսն. բալլց⁴ ես այլաբանութիւն կարծեմ, որպէս վասն Անազոնացն պատմի յԱղէքսանդրի⁵ գիրսն՝ զոր թոյլարարաց⁶ ազգէն⁷ այլաբանեալ: 325 եւ Պտղոմէոս մեհրեան⁸ ասէ լուսնին⁹ յեզր հարաւ կղզւոյս¹⁰ այսմ: 326 Բալլց¹¹ ունի Տապոաբանի(ա)¹² այլ կղզիս մանունս հազար երեք հարիւր եւթանասուն եւ ութ¹³ շուրջ զիւրեւ, եւ [է]¹⁴, որ բնակաւորք են, է՝ որ անբնակ, բայց որոց¹⁵ անուանք են՝ իննեւտասն¹⁶ են: 327 եւ Վարեցած

գաւտին անցանէ ընդ հարաւային կողմն մեծի այսորիկ կղզւոյ¹⁷:

328 ԽԴ. 18 Աշխարհ Ասիոյ Սիւնիկիա է, որ է ձենք¹⁹, յելից կալով Սկիւթիոյ²⁰: 329 Սահմանի նովա²¹ ի մտից, իսկ ի հիւսիսոյ²² եւ յելից՝ Անծանաւթ երկրաւ, եւ ի հարաւոյ՝ Հնդկաւք եւ Սիւնեցւոց²³ աշխարհաւք: 330 եւ է ձենաստան²⁴ ընդարձակ դաշտս բնակեալ ազգս քսան եւ ինն²⁵, յորոց մին՝ մարդակերք, առ Անծանաւթ երկրաւ: 331 Ունի լերինս վեց²⁶: 332 եւ լինի անդ դարիճէնիկ²⁷, [եւ հոշիբոյ(ե)յակ, եւ բոյ(ի)ճէնիկ]²⁸, եւ կասիմոն ի կասիալ լեռնէ, եւ սկիւ-

1 V զկայնայս (յ-ն գրուած է ան-ի տակ) փխ զկա-
նայս (վեր. Սուրբեանի. հմմտ. վերեւում, նախ.
Ե.36)
2 V աղճիկ փխ աղջիկ (վեր. Սուրբեանի. տե՛ս
բարբառային Ջ → Ծ)
3 V աղճկացն փխ աղջկացն (վեր. Սուրբեանի.
տե՛ս բարբառային Ջ → Ծ)
4 V մայրսն. բաց փխ մարսն. բայց (վեր. Սուր-
բեանի)
5 Տ յԱղէքսանդրի փխ յԱղէքսանդրի (V)
6 VS Թրապալաց փխ Թրոյապալաց (վեր., բառի մօտ
Սուրբեանի դրած հարցականն աւելորդ է)
7 Տ ազգ են փխ ազգէն (V)
8 V մեհրան փխ մեհրեան (վեր. Սուրբեանի)
9 V-ում բառը գրուած է լուսնաձեւ գաղափա-
րանշանով՝ պատուոյ նշանի տակ, եւ նիւն
10 V կղզոյս փխ կղզոյս (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նա-
խորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
11 V բաց փխ Բայց (վեր. Սուրբեանի)
12 V Տաոտաբանի, Տ Տապոաբանի փխ Տապոա-
բանի(ա) (վեր., տե՛ս Տապոաբանիա աղ.)
13 V ոյրի, Տ հազար երեք հարիւր եօթանասուն եւ
ութ փխ հազար երեք հարիւր եօթանասուն եւ ութ
(վեր. ըստ այլոց, տե՛ս նախ. Ա.8, Բ.10, 17. համա-
նունում բոլոր թուերը նոյնն են, միայն այս թիւը
տարբեր է v-ն՝ հազար եօթանասուն եւ երկու.
վերջինի համար տե՛ս ուշ երկարագիր Ը → Բ)
14 V չիք է (վեր. Սուրբեանի. V-ում այդ է-ն գրուած է
ուշ ձեռագագրով, տողի վերեւում)
15 V որոք (ք-ի վրայ գրչի դրած կայծակնաձեւ նշա-
նով, առանց ուղղման) փխ որոց (վեր. Սուրբեա-
նի)
16 V ծթ

17 V կղզոյ փխ կղզոյ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ նա-
խորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
18 V ԼԵ. Տ ԼԵ. փխ ԽԴ. (վեր.՝ ըստ նախորդ աշխար-
հահամարների) (կողքի ձախ լուսանցքում ուշ ձե-
ռագագրով, զխառնամարի տակ անվարժ գծուած
ուղղանկին շրջանակի մէջ 5 տողով «ծանօթա-
գրուած» է. «աշխարհ ճեմ/աց ուստի/ի էին մա/մակ
և կո/նակ» (առաջին բառը՝ սկզբնատուտ ա-ով ու
ալիքաձեւ գաղափարագրով՝ պատուոյ նշանի
տակ)
19 V Ծեք փխ Ծեք (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ այլոց,
տե՛ս նախ. Ե.132, 153, 193. համապատասխան էս՝
Ծեքաստան եւ Ծեքաց աշխարհ)
20 Բառից յետոյ ուշ ձեռագագրով կայծակնաձեւ
նշան է տեղատրուած եւ նրա վերեւում նոյնպիսի
մի նշանով «ծանօթագրուած» է. «որ է թուրքա-
տան»
21 V նուա (առաջին լ-ի վրա վ է գրուած ուշ
ձեռագագրով, գուցէ՝ Սուրբեանի) փխ նովա
(վեր. Սուրբեանի. հմմտ. ստորեւ, նախ. Ե.193)
22 V հիւսիստ փխ հիւսիսոյ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ
այլոց)
23 V Սիւնեցոց փխ Սիւնեցւոց (վեր. Սուրբեանի՝
ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
24 V Ծեքաստան փխ Ծեքաստան (վեր. Սուրբեանի՝
ըստ նախորդների եւ յաջորդի, տե՛ս նախ. Ե.132,
153, 193)
25 V իթ
26 V զ
27 Տ դարիճեանիկ փխ դարիճէնիկ (V)
28 VS չիք եւ հոշիբոյ(ե)յակ, եւ բոյ(ի)ճէնիկ (վեր.՝ ըստ
համապատասխանի խմբագրած-պահպանածն է.
«Լիւնի ի Ծեքաց աշխարհին՝ դարիճեանիկ (AE դա-
րիճեանիկ), եւ հոշիբոյ(ե)յակ, եւ բոյ(ի)ճէնիկ (DPv
բոյ(ի)ճէնիկ), եւ կասիմոն (D վասիմոն), եւ սուկոն
(Pv սրիկոն, Dv՝ սորիոն): Ունի եւ հրէշ, եւ մուշկ,
եւ սիրամարգ շատ, քրքում անբաւ: Լիւնի անդ
(DPv չիք Լիւնի անդ) ապրիշում շատ եւ ազնիւ».

թիկոն, որ է ատրագոյն¹ ինքնեղ: 333 եւ ունի
հրէշ եւ մուշկ, եւ սիրամարգ² շատ եւ այլ հաւս
պիտանիս, եւ քրքումս անբաւ³, մինչ զի հե-
ծե[ա]լ⁴ ոք ի սպիտակս⁵ զերդակ ձիով, սպիտակ
բազէի երթեալ յորս՝ դառնայ⁶ դեղնացեալ ամե-
նելին⁷: 334 Լինի ապրիշում շատ եւ ազնիւ՝ քան
զամենայն երկիր, վասն որոյ բնակիչք երկրին՝
արուեստաւորք կերպասագործք ընչաւէտք:
335 Յորոց արքայն՝ ձենբակուր⁸, նստի ի քաղա-
քին Սիւռայ⁹, որ է ի հարաւային արեւե-
լեալ¹⁰ ծայրի աշխարհին:

336 ԽԵ. 11 Աշխարհ Ասիոյ Սիւնեցւոցն¹²
է, առ երի ձենաց: 337 Սահմանի նովա ի հիւ-
սիսոյ¹³, իսկ ի յելից եւ ի հարաւոյ Անծանաւթ
երկրաւ, իսկ ի մտից՝ Հնդկաւք եւ Կանաչուտ ծո-
վովն, մինչեւ յԱնծանաւթ երկիր: 338 Յորում
բնակեն ազգ(ը)¹⁴ հինգ¹⁵ հոմանուն գետովքն:
339 եւ ընդ մէջ գետոց եւ ծովու բնակեն ազգն
Ջկնակեր, որ կոչին Եթէովպացիք, թուին՝ թէ ան-
դի եկեալք: 340 Իսկ առ Անծանաւթ¹⁶ երկրաւ
բնակեն, ասեն, մարդակերպք կիսանձուք՝ երկ-
դիմիք, վեցձենիք¹⁷, փոկոտունք, վիշապո-
տունք¹⁸, կիսահաւք, կիսագազանք, կիսամարդք,
անգլուխք, շանագլուխք եւ որ ինչ սոցին նմանք.
ինձ՝ անհաւատալիք, այլոց՝ որպէս կամք իցեն¹⁹:

341 Ահա կատարեցան ամենայն²⁰ տիե-
զերք եւ պատմութիւնք²¹ խաւսից:

342 եւ ահա կամիմ զչափ դորա համառաւ-
տել մղոնախաղաց ոտնաչափութեամբ՝ աւժան-
դակաբար ասպարիզաճէմ դիտաւորութեամբ¹:

յն-ի եւ է-ի վերականգնումներն ըստ V-ի նա-
խորդների, տե՛ս նախ. Ե.172, 190-191)
1 V ատրագայն (վերջին ա-ի վրայ գրչի դրած
կայծակնաձեւ նշանով, առանց ուղղման) փխ
ատրագոյն (վեր. Սուրբեանի)
2 VS շիրամարգ փխ սիրամարգ (վեր.՝ ըստ համա-
նոտի. տե՛ս հրէշ ... մուշկ ... սիրամարգ)
3 V անբաւ (ո-ի վրայ ուշ ձեռագագրով գրուած՝ ա
փխ անբաւ (վեր. Սուրբեանի. տե՛ս քրքումս ան-
բաւս)
4 V հեծել փխ հեծեալ (վեր. Սուրբեանի. հմմտ. եր-
թեալ՝ յաջորդ տողում)
5 V սպ[...յակս (գրչի բաց թողած 2-3 տառի տե-
ղով՝ վրան կայծակնաձեւ նշան դրած), Տ սպի-
տակ փխ սպիտակս (վեր.՝ չբացատրելով եւ այլ
տարբերակներ, քանի որ գրիչը նախագաղափա-
րում, թերեւս, իրեն անհասկանալի տառեր էր
տեսել, որոնց տեղում իտ է լրացուած ուշ ձեռա-
գագրով, գուցէ՝ Սուրբեանի)
6 V դառն (ն-ից յետոյ ուշ ձեռագագրով գրուած՝ ա
փխ դառնայ (վեր. Սուրբեանի)
7 V ամեճելին փխ ամեճելին (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ
նախորդների, տե՛ս նախ. Դ.16, Ե.15, 106 եւն)
8 V Ծեքակուր փխ Ծեքակուր (վեր. Սուրբեանի՝
ըստ նախորդների եւ յաջորդի, տե՛ս նախ. Ե.132,
153, 193. համապատասխան էս-ով է՝ Ծեքակուր եւ
Ծեքակուր)
9 Համապատասխան Սիւնիայ կամ Սիւնիայ է. շարունա-
կութիւնն էլ, թերեւս. խմբագիրն է յօրինել. «նստի
առ Անծանաւթ երկրաւ»
10 V արեւա փխ արեւելայ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ
նախորդների, տե՛ս. օր.՝ նախ. Գ.21, իսկ նոյն
սխալը՝ Ե.150)

11 V ԼԵ, Տ ԼԸ. փխ ԽԵ. (վեր.՝ ըստ նախորդ
աշխարհահամարների)
12 V Սիւնեցոցն փխ Սիւնեցւոցն (վեր. Սուրբեանի՝
ըստ նախորդների, տե՛ս նախ. Բ.29, Գ.54, Ե.324)
13 V հիւսիստ փխ հիւսիսոյ (վեր. Սուրբեանի՝ ըստ
այլոց)
14 VS ազգ փխ ազգ(ը) (վեր.՝ ըստ նախորդների,
տե՛ս. օր.՝ նախ. Բ.13, Գ.56)
15 V ք (համապատասխան DPv-ում եւրօն է, AE-ում՝ հինգ)
16 VS ծանաւք փխ Անծանաւթ (վեր., տե՛ս առ ան-
ծանօթ. համապատասխան բնագիրն է. «Բայց անտի
յանձանաւթ երկիրն որ ինչ պատմեն՝ անհաւա-
տալիք են...»)
17 V զձեռնիք
18 Տ վիշապատունք փխ վիշապտունք (V. Սուր-
բեանի հետեւել է համապատասխան եւ տողատակում
էլ ծանօթագրել. «Յօր. վիշապտունք»)
19 V-ի բնագրի այս աւարտին յաջորդ՝ 338 էջում հե-
տեւում է պատուոյ նշաններով առատ՝ «և ք^{նստուպի}
ա^{ստունոյ} մերոյ յայն^{նաւ} գոյից ա^նհ^նո^նի^ն», փառք
ընդ իօր իւրում և ս^նր^ն հոգոյն յայժմ յա^նս^նա^ն, օրհ-
նաբանութիւնը, որից յետոյ գրչագրի յաջորդ նի-
թն է՝ վերտառութիւնը (նախորդ զխաղաղի պէս՝
գրուած լուսանցքում, պատուոյ նշանների մէջ ու
փոքրատառերով)՝ «Յայլ պ^նտմ^նր^ն»
20 E չիք ամենայն (BD)
21 D պատմածք փխ պատմութիւնք (B)

[Զ.] 1 Վասն գիտութեան Միդնաչափաց²

2 Ասպարէզ ձէ՛ք քայլ է. քայլն Ձ ոտն է. ոտն ժՁ մատն է: 3 Միդնն է ասպարէզ է: 4 Ըստ Պարսից՝ ասպարէզն ձն⁴ քայլ է: 5 Միդնն Ռ քայլ է, հրասահն՝ Գ միդն⁵:

6 Ի Դունայ⁶ Ի Կարին՝ Մ միդն⁷: 7 Ի Կարնայլ Ի Փոսադուրս Հայոց եւ Յունաց՝ միդն⁸ ձ⁹: 8 Անտի¹⁰ Ի Կողոնիա բերդ[ա]քաղաք՝ միդն¹¹ Ղ¹²:

9 Անտի¹³ Ի Նիոկեսարիա¹⁴ միդն¹⁵ ձ¹⁶: 10 Անտի¹⁷ յԱմասիա՝ միդն¹⁸ Ձ¹⁹: 11 Անտի²⁰ Ի Գանգրա՝ միդն ձ²¹: 12 Անտի²² յԱնկիրիա՝ միդն²³ Ձ²⁴: 13 Անտի²⁵ Ի Կոստանդնուպոլիս²⁶՝ միդն²⁷ ձ²⁸: 14 Անտի²⁹ Ի Հոռովմ՝ վ³⁰:

15 Ի³¹ Դունայլ³² Ի Խլաթ՝ միդն³³ ձ³⁴: 16 Անտի² Ի Քղիմար³՝ միդն⁴ Ձ⁵: 17 Անտի⁶ յՈւռ-

12 C Ծ՝ Ի Կողոնիա, DE միդն Ղ՝ Ի Կողոնիա բերդաքաղաք (D բերդ, E բերդաքաղաքաց) փխ Ի Կողոնիա ... Ղ (B)

13 D Այնտի, E անդի փխ Անտի (BC)

14 B Նիկիա փխ Նիոկեսարիա (վեր.՝ ըստ CDE)

15 B չիք միդն (վեր.՝ ըստ DE)

16 CDE միդն (C չիք միդն) Ծ՝ Ի (E միդն է Ի) Նիոկեսարիա (D Նիկիասար) փխ Ի Նիոկեսարիա ... Ծ (B)

17 E անդի, D Այնտի փխ Անտի (BC)

18 B չիք միդն (վեր.՝ ըստ DE)

19 C Ն՝ յԱմասիա, DE միդն Ձ՝ (E Ձ՝ միդն է) յԱմասիա (D յԱմասիայ) փխ յԱմասիա ... Ձ (B)

20 E անդի, D Այնտի փխ Անտի (B) / C չիք Անտի
21 B Ի Գանգրա՝ ԾԵ, C ԾԸ՝ Ի Գանգրա, DE միդն ԾԸ՝ Ի (E միդն է Ի) Գանգր փխ Ի Գանգրա ... ԾԸ (վեր.)

22 D Այնտի, E Անդի փխ Անտի (B)

23 B յԱնգիրա փխ յԱնկիրիա միդն (վեր.՝ ըստ D) / A-ում վրիպեալ յԱնգրիա է

24 DE միդն Ձ՝ յԱնկիրիա, E միդն փխ յԱնկիրիա ... Ձ (B) / C չիք Անտի յԱնկիրիա ... Ձ / E-ն այստեղից չունի 29 տող՝ միդն է «Ռ՝ Ի Պենտապոլիս»

25 D Այնտի փխ Անտի (BC)

26 B Կոստանուպոլիս, C Կոստանուպոլիս, D Կոստանդնուպոլիս փխ Կոստանդնուպոլիս (վեր.՝ Աքրահամեանի)

27 B չիք միդն (վեր.՝ ըստ D)

28 C ԹԻ՝ Ի Կոստանուպոլիս, D միդն ԾԻ՝ Ի Կոստանդնուպոլիս փխ Ի Կոստանդնուպոլիս ... ԾԻ (B)

29 D Այնտի փխ Անտի (BC)

30 B Ի Հոռովմ՝ Ղ, C վ Ի Հոռովմ փխ Ի Հոռովմ՝ վ (D. հմմտ. ուշ երկաթագիր վ → Ղ)

31 D չիք Ի (BC. D-ի գրիչը տառը թողել է՝ վերջում գունատը նկարելու, բայց յետոյ մոռացել է դա. այս տողը D-ում իջել է 10 տող, ըստ ամենայնի՝ 2 սիմակով արուած նախապարտաբարի բնագիրը ձախից-աջի փխն. վերից-վար արտագրելու պատճառով. մէկընդմէջ նոյնն է միդն է «Պարտուա՝ Ծ» տողը, որն այլևս չենք ծանօթագրում)

32 B Դունայ, C Դունայ, D Դունայ փխ Դունայլ (վեր.)

33 B չիք միդն (վեր.՝ ըստ DC)

- 1 D գիտատրութեամբ փխ դիտատրութեամբ (B) / E չիք եւ պատմութիւնք ... դիտատրութեամբ (4 տող) (ABD) / Pv չիք եւ անա կամիմ ... դիտատրութեամբ (3 տող) (ABD) / VS չիք Անա կատարեցան ... դիտատրութեամբ (5 տող) (վեր.՝ ըստ համառոտի. V-ն չունի նաեւ յաջորդող աւարտական հատուածը «Միդնաչափ» եւ «Աստղաբաշխական երկրաչափութիւն»), որը պահպանուել է միայն համառոտի որոշ գրչագրերում եւ առանձին. այն բերում ենք ըստ B-ի (ՄՄ՝ ձեռ. 2679. «Միդնաչափ»-ի համար = A) , C-ի (ՄՄ՝ ձեռ. 4166), D-ի (ՄՄ՝ ձեռ. 1267) եւ E-ի (ՄՄ՝ ձեռ. 582. «Երկրաչափութեան» համար = A))
- 2 C Միդնահամարք երկրաչափութեան, E Միդնահամարք այս եւ փխ Վասն գիտութեան Միդնաչափաց (B. C-ն ունի միայն այս 2 բնագրերը)
- 3 B ԾԸ փխ ԾԸ (վեր.՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Ա.11. հմմտ. ուշ երկաթագիր է → Ը)
- 4 B ԾԸԳ փխ ԾԸԴ (վեր.՝ ըստ նախորդի, տե՛ս նախ. Ա.11. հմմտ. բոլորագիր դ → գ)
- 5 D չիք Վասն գիտութեան ... Գ միդն (5 տող) (B) / CE չիք Ասպարէզ ԾԸ՝ ... Գ միդն (4 տող) (B)
- 6 B Դունայ, C Դունայ, D Դունայ, E Դունայ փխ Դունայ (վեր.)
- 7 CDE միդն Մ Ի Կարնոյ (C Կարնո, E Քարնո) քաղաք փխ Ի Կարին՝ Մ միդն (B)
- 8 B չիք Հայոց եւ Յունաց՝ միդն (վեր.՝ ըստ CDE)
- 9 CDE Անտի (D Այնտի, E անդի) միդն (C չիք միդն) Ծ՝ Ի (E միդն է Ի) Փոսաշխարհն (C Փոս սիմաուն) Հայոց (E Հայոց) եւ Յունաց (D չիք եւ Յունաց) փխ Ի Կարնայլ Ի ... Ծ (B. D-ի բոլոր նախադասութիւններն առանձին տողով են, եւ ամենուր պակասում է Անտի բառի սկզբնատառը (գրիչը թողել է տեղը՝ վերջում գունատը նկարելու համար, բայց մոռացել է դա անել). B-ի Փոսադուրս փխն. Փոսաշխարհն ընթերցումը, թերեւս, առաջ է եկել մի արտագրողի վրիպումից, ով շփոթել է դուռն եւ աշխարհ գաղափարագրերը)
- 10 C Անտ փխ Անտի (BDE)
- 11 B չիք բերդաքաղաք՝ միդն (վեր.՝ ըստ DE)

յՈւռնայ՝ ձ⁴⁷: 18 Անտի⁸ յԵփրատ գետ՝ Խ⁹: 19 Անտի¹⁰ ձՄ՝ Ի Համս¹¹: 20 Անտի¹² Ի Դամասկոս՝ ձԻ¹³: 21 Անտի¹⁴ Ի Թաբար լեռն¹⁵՝ Ղ¹⁶: 22 Անտի¹⁷ յԵրուսաղէմ՝ ձ¹⁸:

23 Ի¹⁹ Դունայլ²⁰ Ի Բերդկունս՝ միդն²¹ կ²²: 24 Անտի²³ Ի Պարտուա՝ ձ²⁴: 25 Անտի²⁵ Ի ծովն Կասբից²⁶ Ղ²⁷:

26 Ի²⁸ Դունայ²⁹ Ի Նախճաւան³⁰ միդն³¹ Հ³²: 27 Անտի³³ Ի Գանձակ Շահաստան՝ ձԻ³⁴: 28 Անտի³⁵ Ի Տիսպոն՝ ՅՀ³⁶: 29 Անտի³⁷ յԱկողա՝ Հ³⁸: 30 Անտի³⁹ Ի Բասրայ⁴⁰ ձԽ⁴¹: 31 Անտի⁴² Ի ծովն Պարսայլ՝ եան⁴³ Ի⁴⁴:

32 Ի⁴⁵ Գանձակայ⁴⁶ Ի Նինուէ⁴⁷ ձԻ⁴⁸: 33 Անտի Ի Մծբին՝ ձԻ⁴⁹: 34 Անտի⁵⁰ յՈւռնայլ⁵¹՝ ձՄ⁵²:

35 Ի Նախճաւանայլ¹ յԱրտեւատ² Մ: 36 Անտի Ի Վա՛րդանակերտ³ Հ: 37 Անտի Ի

- 1 CD միդն ԾԸ՝ Ի Խլաթ փխ Ի Խլաթ ... ԾԸ (B)
- 2 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 3 B Քղիմար, C Քղամար փխ Քղիմար (վեր.՝ ըստ D. հմմտ. նաեւ վերելում, նախ. Ե.116)
- 4 B չիք միդն (վեր.՝ ըստ C)
- 5 CD Ձ՝ Ի Քղիմար փխ Ի Քղիմար ... Ձ (B)
- 6 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 7 B յՈւռնայ՝ ԾՁ, CD ԾԿ՝ յՈւռնայ փխ յՈւռնայ՝ ԾԿ (վեր., հմմտ. նախ. Ե.114ա եւ նախորդ Ձ-ն)
- 8 D Այնտի փխ Անտի (B) / C չիք Անտի
- 9 C Ն՝ յԵփրատ, D Խ՝ Ի յԵփրատ գետ փխ յԵփրատ գետ՝ Խ (B)
- 10 D Այնտի փխ Անտի (C)
- 11 C յԱմասիա փխ Ի Համս (D) / B չիք Անտի ԾՄ՝ Ի Համս (CD. D-ում սա 10 տող իջած տողերից է, բայց մէկընդմէջ հաշուարկով՝ ճիշտ իր տեղում է. հմմտ. վերելում, նախ. 15-ի ծնթ.)
- 12 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 13 CD ԾԻ (D Ծ՝) Ի Դամասկոս փխ Ի Դամասկոս՝ ԾԻ (B)
- 14 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 15 B Թափոր լեռն փխ Թափար լեռն (վեր.՝ ըստ CD)
- 16 CD Ղ՝ Ի Թափար (D Թաբար) լեռն փխ Ի Թափար ... Ղ (B)
- 17 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 18 CD Ծ՝ Ի յԵրուսաղէմ (C ս^ոբն Երուսաղէմ) փխ յԵրուսաղէմ՝ Ծ (B)
- 19 D չիք Ի (BC. հմմտ. վերելում)
- 20 B Դունայ, C Դունայ, D Դունայ փխ Դունայլ (վեր.)
- 21 BD չիք միդն (վեր.՝ ըստ C)
- 22 CD միդն (D չիք միդն) Կ՝ Ի Բերդկունս (C Բերդկալիս) փխ Ի Բերդկունս ... Կ (B)
- 23 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 24 D ԾԿ (C ԾԻ՝) Ի Պարտուա փխ Ի Պարտուա՝ ԾԿ (B)
- 25 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 26 B Կասպից փխ Կասբից (վեր.՝ ըստ CD. հմմտ. վերելում, նախ. Ա.17-18, 40, Ե.31, 37, 52, 55 եւն)
- 27 CD Ղ՝ Ի ծովն Կասբից փխ Ի ծովն ... Ղ (B)

- 28 D չիք Ի (BC)
- 29 B Դունայ, C Դունայ, D Դունայ փխ Դունայլ (վեր.)
- 30 B Նախճաւան փխ Նախճաւան (վեր.՝ ըստ D)
- 31 BD չիք միդն (վեր.՝ ըստ C)
- 32 CD միդն (D չիք միդն) Հ՝ Ի Նախճաւան (C Նեխչաւան) փխ Ի Նախճաւան ... Հ (B)
- 33 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 34 D ԾԻ՝ Ի Գանձակ Ծահաստան (C չիք Ծահաստան) փխ Ի Գանձակ ... ԾԻ (B)
- 35 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 36 CD ԾԸ (C Հ)՝ Ի Տիսպոն (D Տասպոն) փխ Ի Տիսպոն՝ ԾԸ (B)
- 37 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 38 CD Հ (C Թ)՝ յԱկողա (D յԱկողա) փխ յԱկողա՝ Հ (B) / A-ում վրիպում է յԱկողա
- 39 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 40 B Բարս փխ Բասրայ (վեր.՝ ըստ CD)
- 41 CD ԾԽ՝ Ի Բասրայ (D Պարսայ) փխ Ի Բասրայ՝ ԾԽ (B)
- 42 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 43 B Պարսահաւան փխ Պարսայլ՝ եան (վեր. ըստ նախորդների. հմմտ. վերելում, նախ. Ա.37, 51)
- 44 CD Ի՝ Ի ծովն Պարսկային (C Պարսկաց) փխ Ի ծովն ... Ի (B)
- 45 D չիք Ի (BC)
- 46 B Գանձակէ փխ Գանձակայ (վեր.՝ ըստ CD)
- 47 B Նինուէ փխ Նինուէ (վեր.՝ ըստ D) / A-ում եւս վերականգնում է՝ Նինուէ
- 48 CD ԾԻ՝ Ի Նինուէ (C Ննէ) փխ Ի Նինուէ՝ ԾԻ (B)
- 49 C ԾԻ՝ Ի Մծբին փխ Ի Մծբին՝ ԾԻ (B) / D չիք Անտի Ի Մծբին՝ ԾԻ (BC)
- 50 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 51 B յՈւռնայ փխ յՈւռնայլ (վեր.՝ ըստ CD եւ նախորդի. տե՛ս նախ. Է.17)
- 52 CD ԾՄ՝ յՈւռնայ (C Ի յՈւռնայ) փխ յՈւռնայլ՝ ԾԿ (B)

Փայտակարան՝ 4: 38 Անտի ի ծովն Կասբից⁴ Կ⁵:
 39 Ի Դունալյ⁶ ի Կողբ՝ մղոն⁷ Ծ⁸: 40 Ան-
 տի⁹ ի Կոտագելն՝ ճի¹⁰: 41 Անտի¹¹ ի Տփղիբ՝
 ճի¹²: 42 Անտի ի Հունարակերտ՝ Հ¹³: 43 Անտի¹⁴
 ի Պարտաւ՝ ճ¹⁵:

44 Յերուսաղէմալյ¹⁶ յԱղէքսանդրիա¹⁷
 քաղաք՝ մղոն¹⁸ Շ¹⁹: 45 Անտի²⁰ ի Պենտապա-
 ղիս²¹ Ռ²²: 46 Անտի²³ մղոն²⁴ ի Տոխպալիս²⁵

- 1 B Նախճեաւաճէ փխ Նախճաւաճալ (վեր.՝ ըստ
ճախորդների. տե՛ս Ասխ. Զ.26, 32)
- 2 Միգուցէ, վերականգնելի է՝ յԱրտաւէտ փխճ.
յԱրտաւատ
- 3 B վարդաճակերտ փխ վարդաճակերտ (վեր.
Արարհամեանի)
- 4 B Կասպից փխ Կասբից (վեր.՝ ըստ ճախորդների.
տե՛ս վերելում, Ասխ. Ա.17-18, 40, Ե.31, 37, 52,
55ր, 140-141, Է.25 եւն)
- 5 CD չիք Ի Նախճաւաճալ ... Կ (3 տող) (B)
- 6 B Դունա, C Դունա փխ Դունալյ (վեր.) / D Այնտի
փխ Ի Դունալյ
- 7 BD չիք մղոն (վեր.՝ ըստ C)
- 8 CD մղոն (D չիք մղոն) Ծ՝ ի Կողբ փխ ի Կողբ՝ Ծ
(B)
- 9 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 10 CD ԾԻ (D ԾԷ)՝ ի Կոտագել փխ ի Կոտագելն՝
ԾԻ (B) / A-ում վրիպում Է՝ Կոտագելն
- 11 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 12 CD ԾԻ՝ ի Տփղիս (C Տփղիս) փխ ի Տփղիբ՝ ԾԻ
(B)
- 13 C Հ՝ ի Հնարակերտ փխ ի Հունարակերտ՝ Հ (B) /
D չիք Անտի ի Հունարակերտ՝ Հ (BC)
- 14 D Այնտի փխ Անտի (BC)
- 15 CD Ծ՝ ի Պարտաւ փխ ի Պարտաւ՝ Ծ (B)
- 16 B Յերուսաղէմէ, D Իրարձեալ յերուսաղէմէ փխ
Յերուսաղէմալյ (C. տե՛ս ճախորդը՝ Ասխ. Զ.32)
- 17 B յԱղէքսանդր փխ յԱղէքսանդրիա (վեր. ըստ C)
- 18 B չիք մղոն (վեր.՝ ըստ C)
- 19 CD մղոն (D չիք մղոն) Ծ՝ յԱղէքսանդրիա (D յԱ-
ղէքսանդրիս) փխ յԱղէքսանդրիա ... Ծ (B)
- 20 D Այնտի(ի) փխ Անտի (BC)
- 21 B Պենտապալիս փխ Պենտապալիս (վեր.՝ ըստ
CD. գրիչը աւելորդ տառ է գրել ու ջնջել է-ի ու Գ-
ի միջեւ, իսկ յաջորդ ա-ն գրել է նա-ի վերելում)
- 22 CD Ռ՝ ի Պենտապալիս (D Պենտապալիս), E
ՅԻ՝ միջեւ ի Պոնդապալիս փխ ի Պենտապալիս՝
Ռ (B) / E-ն «յԱնկիրիս»-ով սկսում 29 տող պա-
կասից յետոյ (տե՛ս մղոն ... մղոն) ունի արդէն սս
(հմմտ. Ասխ. Զ.12)

ՅԾ²⁶: 47 Անտի²⁷ յԱփրիկէ՝ մղոն²⁸ Ռ²⁹: 48 Ան-
 տի³⁰ ի Սեփտէ՝ մղոն³¹ Զ³²:

49 Անտի³³ յՈվկիանոս ծովն Անձանալ՝
 մղոն³⁴ Ս³⁵:

50 Կատարեցաւ Մղոնաչափքս³⁶:

[Է.] 1 Աստղաբաշխական երկրա-
 չափութիւն³⁷

2 Ի հարաւալյին³⁸ ծայրէն մինչեւ ցհիւսի-
 սալյին³⁹ շրջանակն՝ ասպարէզք յիսուն եւ ութ
 բիր:

3 Ի սրտէ երկրէ մինչեւ յորում բնակեմքս՝
 ասպարէզք երկու բիր, կէս երրեակ, հնգեակ⁴⁰:

- 23 D Այնտի, E Անդ փխ Անտի (BC)
- 24 B չիք մղոն (վեր.՝ ըստ E)
- 25 B Տոխպալիս փխ Տոխպալիս (վեր.՝ ըստ CDE) /
A-ում Տրեպալիս է՝ «Բնագրում – «Տոխպալիս»
վրիպեալ ծանօթագրութեամբ
- 26 CDE մղոն (CD չիք մղոն) ՅԾ (C ԾԾ)՝ ի Տոխպա-
լիս (C Տրապալիս, D Տոապալիս, E Աոխպա-
լիս) փխ ի Տոխպալիս ... ՅԾ (B)
- 27 D Այնտի, E Անդի փխ Անտի (BC)
- 28 B չիք մղոն (վեր.՝ ըստ E)
- 29 CDE մղոն (CD չիք մղոն) ՌԾ (C ՌՄ, E ՌԾ մի-
ջեւ) յԱփրիկէ փխ յԱփրիկէ ... ՌԶ (B) / A-ում՝ ՌԾ
- 30 D Այնտի, E Անդի փխ Անտի (BC)
- 31 B Տեփտէ փխ ի Սեփտէ մղոն (վեր.՝ ըստ CDE. A-
ի ծնթ.՝ «Բնագրում – Միփտէ փոխ Սեփտէ»)
- 32 CDE մղոն (CD չիք մղոն) Զ՝ ի E միջեւ ի) Սեփ-
տէ փխ ի Սեփտէ ... Զ (B)
- 33 D Այնտի, E Անդի փխ Անտի (BC)
- 34 B չիք ծովն Անձանալ՝ մղոն (վեր.՝ ըստ CDE)
- 35 CD Ռ՝ յՈվկիանոս ծովն (D չիք ծովն) Անձանալք.
E մղոն Ռ՝ միջեւ յՈվկիանոս ծով Անձանալք
փխ յՈվկիանոս ... Ս (B)
- 36 ACDE չիք Կատարեցաւ Մղոնաչափքս (B. D-ն
չունի նաեւ յաջորդ բաժինը, բայց ունի աւարտա-
կան ընծայագրութիւնը)
- 37 C Արաչափութիւն, E Աստղաբաշխական եր-
կաչափութիւն փխ Աստղաբաշխական երկրա-
չափութիւն (վեր.՝ A)
- 38 E հարաւաին փխ հարաւային (վեր.՝ Բ)
- 39 E ցհիւսիսաին փխ ցհիւսիսալյին (վեր.)
- 40 E Կն փխ կէս երրեակ, հնգեակ (վերձանումը՝ A.
E-ի բնագիրը նման ընթացքով ու համապատաս-
խելով է նաեւ յաջորդի, որը չենք ծանօթագրում)
/ C չիք Ի հարաւային ... հնգեակ (5 տող) (E)

4 Ի մերմէ բնակութենէս մինչեւ՝ գունդն
 Լուսնի՝ ասպարէզք իննսուն եւ երեք² բիր, կէս
 տասնեակ³:

5 Մինչեւ⁴ ցգունդն Փայլածուին⁵ ասպա-
 րէզք հարիւր ութսուն եւ չորս բիր, երրեակ, հն-
 գետասնեակ⁶:

6 Մինչեւ ցգունդն Լուսաբերին՝ ասպարէզք
 չորս հարիւր եւթանասուն եւ եւթն բեր, կէս եր-
 րեակ, հնգեակ⁷:

7 Մինչեւ ցգունդն Արեգական⁸ երեք հա-
 զար իննսուն եւ երեք բիր⁹, տասնեակ:

8 Մինչեւ ցգունդն Հրատին՝ ասպարէզք ե-
 րեք հազար վեց հարիւր տասն եւ երկու բիր¹⁰:

9 Մինչեւ ցգունդն Լուսնթազին՝ ասպա-
 րէզք¹¹ հինգ հազար երկու հարիւր եւ չորս բիր:

10 Մինչեւ ցգունդն¹² երեակին¹³ ասպա-
 րէզք¹⁴ տասն հազար եւթն հարիւր վաթսուն եւ
 ութ բիր, կէս երրեակ¹⁵:

11 Մինչեւ ցութերորդ¹⁶ գունդն՝ ասպա-
 րէզք յիսուն եւ վեց հազար ինն հարիւր քառա-
 սուն եւ վեց բեր եւ երրեակ¹⁷:

12 Թէ հաւատայ որ վիպասանիս¹⁸:

13 Այս քեզ յինչն ընծայ¹⁹ գրատրական²⁰,
 վերձանեալ²¹ ի Պորփիւրի ներգործութենէն²², եւ
 գեղգեղեալ ի Պտղոմեակն²³ Գրամատիկոս²⁴
 տառիցն, եւ²⁵ ի Բազմավէպ պատմութենէն Պա-
 պայ²⁶ Աղէքսանդրացոյ²⁷:

14 Ո՛ղջ²⁸ լեր ի Տէր²⁹:

- 1 C ի փխ միջեւ (E)
- 2 C ղի, E ղգ փխ իննսուն եւ երեք (վեր.՝ A)
- 3 C շծ փխ կէս տասնեակ (E. C-ն վրիպում է գա-
ղափարա- եւ պատուոյ ճշանները նաեւ ստորեւ)
- 4 C Եւ միջեւ (E)
- 5 E Փայլածուին փխ Փայլածուին (C. E-ում բառից
յետոյ Ակարում է այս լուսատուի գաղափարա-
գիրը, նոյն կերպ է նաեւ ստորեւ, որ այլեւս չենք
ծանօթագրում. C-ում նոյն ճշաններն ուղղաձիգ
շարում են լուսանցքում)
- 6 C ճգ բիր փխ հարիւր ութսուն ... հնգետաս-
նեակ (E)
- 7 C ասպարէք ճիւր բիր փխ ասպարէք չորս ...
հնգեակ (1 տող) (E)
- 8 C յԱրեգական փխ ցգունդն Արեգական (E)
- 9 E բեր փխ բիր (C) / A-ում ճախորդը ինն հարիւր
եւ երեք է՝ փխճ. իննսուն եւ երեք (վրձ)
- 10 E բեր փխ բիր (վեր.) / C վրձ փխ ասպարէք ե-
րեք ... բիր (1 տող) (E)
- 11 C Միջ ի գունդն Լուսնթազն՝ ղի փխ Միջեւ
ցգունդն ... ասպարէք (E)

- 12 C Միջ գունդն փխ Միջեւ ցգունդն (E)
- 13 E Երակին փխ Երեակին (C)
- 14 E ասպարէք փխ ասպարէք (վեր.՝ A)
- 15 C չլթ բիր փխ ասպարէք տասն ... երրեակ (1
տող) (E)
- 16 E ցութերորդ փխ ցութերորդ (վեր.՝ A) / C ՅԵրե-
ակն միջեւ ցութերորդ փխ Միջեւ ցութերորդ
(E)
- 17 E երրորդ փխ երրեակ (վեր.՝ A) / C ծգ ճլ ճլ բիր
եւ գ փխ յիսուն եւ վեց ... երրեակ (1 տող) (E)
- 18 D չիք Աստղաբաշխական երկրաչափութիւն ...
վիպասանիս (28 տող) (E)
- 19 E ընծայ փխ ընծայ (վեր.՝ A) / D Այս յինչն ըն-
ծայ քեզ փխ Այս քեզ ... ընծայ (E)
- 20 E գրատրական փխ գրատրական (D)
- 21 D վերձանեալ, E վերձանել փխ վերձանեալ
(վեր.՝ A)
- 22 E չիք եւ (D)
- 23 D գեղգեղիոյ մղոնական փխ գեղգեղեալ ի Պտ-
ղոմեակն (E)
- 24 D Գրամատիկոս, E Գրամատիկոս փխ Գրա-
մատիկոս (վեր.) / A-ում՝ դրամատիկոս (Գ)
- 25 E ներգործութեանէն փխ ներգործութենէն (D)
- 26 E պատմութենէն Պապա փխ պատմութենէն
Պապայ (D)
- 27 D Աղէքսանդրացոյ, E Աղէքսանդրացի փխ Ա-
ղէքսանդրացոյ (վեր.՝ ըստ V-ի ընթերցումների)
- 28 D Ողջ փխ Ողջ (E)
- 29 E չիք ի Տէր (D) / C չիք Թէ հաւատայ ... ի Տէր (7
տող) (BDE)